

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK (MEDENİ HUKUK)
ANABİLİM DALI

ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU

Yüksek Lisans Tezi

Hasan DEMİR

Ankara-2011

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK (MEDENİ HUKUK)
ANABİLİM DALI**

ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Hasan İŞGÜZAR

Hasan DEMİR

Ankara-2011

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK (MEDENİ HUKUK)
ANABİLİM DALI

ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan İŞGÜZAR

Tez Jürileri

İmza

Adı-Soyadı

.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	IV
SUNUŞ	1
ÇALIŞMANIN KONUSU, KAPSAMI VE AMACI	5
ÇALIŞMANIN İNCELEME PLANI	7

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL BAZI KAVRAMLAR, ÇEVRE VE HUKUK İLİŞKİSİ, ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞUNUN TARİHÇESİ VE ÇEVRE HUKUKU KURALLARININ NİTELİKLERİ	8
--	---

I- TEMEL BAZI KAVRAMLAR	8
1-ÇEVRE KAVRAMI	8
2-ÇEVRE HAKKI KAVRAMI	9
3-KİRLETEN KAVRAMI	13
4- ÇEVRE ZARARI KAVRAMI	18
A- Genel Olarak Zarar Kavramı	18
B- Geniş ve Dar Anlamda Çevre Zararı Kavramı	19
C- Çevre Zararının Ön Koşulu Olarak Çevre Kirliliği Kavramı	22
a. Genel Olarak Çevre Kirliliği	22
b. Türleri	25
aa. Hava Kirliliği	25
bb. Su Kirliliği	28
cc. Toprak Kirliliği	30
dd. Gürültü Kirliliği	33
ee. Radyoaktif Kirlilik	35
5-ATIK VE ARTIK KAVRAMI	38
6-ALICI ORTAM KAVRAMI	42
7-ÇEVRE BİLİNCİ KAVRAMI	43

II- ÇEVRE VE HUKUK İLİŞKİSİ	44
III- ÇEVRE İLE İLGİLİ SORUMLULUĞUN TARİHÇESİ.....	46
1-ULUSLARARASI ALANDAKİ TARİHİ GELİŞİM	49
2-ÜLKEMİZDEKİ TARİHİ GELİŞİM	52
VI- ÇEVRE HUKUKU KURALLARININ NİTELİKLERİ	54
1-GENEL OLARAK	54
2- ÇEVRE HUKUKU KURALLARININ KAMU HUKUKU NİTELİĞİ.....	55
3- ÇEVRE HUKUKU KURALLARININ ÖZEL HUKUK NİTELİĞİ	56

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞUNUN NİTELİĞİ, SORUMLULUĞUN ŞARTLARI, SORUMLULUĞU AZALTAN VEYA ORTDAN KALDIRAN NEDENLER	58
---	----

I-ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU	58
1. SORUMLULUĞUN HUKUKİ NİTELİĞİNİ DÜZENLEYEN HÜKÜMLER	58
A- Genel Olarak	58
B- Çevre Kanunu Hükümleri	59
2. SORUMLULUĞUN HUKUKİ NİTELİĞİ.....	60
A- Genel Olarak Hukuki Sorumluluk ve Türleri.....	60
a-İlke: Kusur Sorumluluğu.....	62
b- İstisna: Kusursuz Sorumluluk.....	64
aa- Olağan Sebep Sorumluluğu.....	67
aaa- Basit Olağan Sebep Sorumluluğu.....	68
bbb- Ağırlaştırılmış Olağan Sebep Sorumluluğu.....	70
ccc-Hakkaniyet Sorumluluğu	71
bb- Tehlike Sorumluluğu	72
c-Fedakarlığın Denkleştirilmesi ilkesinden Doğan Sorumluluk.....	75
B-Çevre Kanunu'ndaki Sorumluluğun Hukuki Niteliği.....	77
a-Çevre Kanunu'nda Sorumluluğun Düzenlenişi.....	77
b-Çevre Kanunu'ndaki Sorumluluğun Hukuki Niteliği	78

aa- Kirletenin Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Karşı Sorumluluğunun Hukuki Niteliği	78
bb- Kirletenin Kişilere Verdiği Zararlardan Sorumluluğunun Hukuki Niteliği	80
3. SORUMLULUĞUN ŞARTLARI	86
A- Hukuka Aykırılık	86
a- Genel olarak Hukuka Aykırılık.....	86
b- Çevre Kanunu Bakımından Hukuka Aykırılığın Tespiti	87
B- Zarar	92
a- Genel Olarak.....	92
b- Çevre Kirliliğinden Doğan Zararlar	94
aa- Şahıs Varlığına Yönelik Zararlar	99
bb- Mal varlığına Yönelik Zararlar	101
cc-Ekolojik Zararlar	102
C- Uygun İlliyet Bağı	106
a) Genel Olarak.....	106
b- Sebeplerin Çokluğu.....	110
aa- Ortak İlliyet.....	110
bb- Yarışan İlliyet	112
cc- Seçimlik İlliyet.....	113
4. SORUMLULUĞU AZALTAN VEYA ORTADAN KALDIRAN NEDENLER	115
A- Sorumluluğu Azaltan Nedenler (Hukuka Uygunluk Nedenleri)	115
a- Zarar Görenin Rızası	116
b- Meşru Müdafaa	117
c- Zaruret Hali	117
d- Kamu Yetkisinin Kullanılması.....	118
e-Özel Hukuktan Doğan Bir Hakkın Kullanılması	118
aa- Zarar Görenin Katlanma Yükümlülüğü (Standartlara Uygunluk).....	119
bb- Verilen İzne Uygunluk.....	120
B- Sorumluluğu Ortadan Kaldıran Nedenler	121

a- Mücbir Sebep.....	122
b- Zarar Görenin Ağır Kusuru.....	124
c- Üçüncü Kişinin Ağır Kusuru	125

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SORUMLULUĞUN USUL HUKUKU AÇISINDAN

DEĞERLENDİRİLMESİ.....	127
------------------------	-----

I. SORUMLULUĞUN USUL HUKUKU AÇISINDAN

DEĞERLENDİRİLMESİ.....	127
------------------------	-----

1- ÇEVRE KANUNUNA DAYANAN TAZMİNAT DAVASI

A- Genel Olarak	127
-----------------------	-----

a- Tazminatın Konusu	129
----------------------------	-----

b- Tazminatın Miktarı	130
-----------------------------	-----

c- Tazminatın Biçimi.....	132
---------------------------	-----

B- Davanın Tarafları.....	133
---------------------------	-----

a- Davacılar (Zarar Görenler).....	133
------------------------------------	-----

b-Davalılar (Kirletenler)	137
---------------------------------	-----

2- GENEL HÜKÜMLERE DAYANARAK AÇILABİLECEK DAVALAR

A- Medeni Kanun Hükümlerine Göre Kirletene Karşı Açılabilen Davalar.....	141
--	-----

a- Çevrenin Kirlenmesinin Önlenmesi ve Durdurulması Davası.....	143
---	-----

b- Eski Halin İadesi Davası	145
-----------------------------------	-----

c- Tazminat Davası	146
--------------------------	-----

B) Borçlar Kanunu Hükümlerine Dayanan İstem Hakları	147
---	-----

a- Borçlar Kanunu'nun 41. maddesi	147
---	-----

b- Borçlar Kanunu'nun 55. Maddesi	148
---	-----

c- Borçlar Kanunu'nun 56. Maddesi	149
---	-----

d- Borçlar Kanunu'nun 58. Maddesi	150
---	-----

3-GÖREVLİ VE YETKİLİ MAHKEME

A- Görevli Mahkeme	153
--------------------------	-----

B- Yetkili Mahkeme	157
--------------------------	-----

4- İSPAT YÜKÜ	159
5. ZAMANAŞIMI	160
SONUÇ	165
KAYNAKLAR	171
ÖZET	185
ABSTRACT	187

KISALTMALAR

AATUHK	: Amme Alacakları Tahsil Usulü Hakkında Kanun
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
ABD	: Ankara Barosu Dergisi
ABKD	: Adalet Bakanlığı Kararlar Dergisi
AD	: Adalet Dergisi
AMKD	: Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi
B	: Bası
BBD	: Bursa Barosu Dergisi
BK	: Borçlar Kanunu
Bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirmesi
Çev.	: Çeviren
ÇK	: Çevre Kanunu
DEÜHF	: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi
E	: Esas
EÜFF	: Ege Üniversitesi Fen Fakültesi
EMK	: Eski Medeni Kanun
GKY	: Gürültü Kontrol Yönetmeliği
HAD	: Hukuki Araştırmalar Dergisi
HD	: Hukuk Dairesi

HGK	: Hukuk Genel Kurulu
HKKY	: Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği
HMK	: Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HUMK	: Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu
İBD	: İstanbul Barosu Dergisi
İÜHFD	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İz.BD	: İzmir Barosu Dergisi
K	: Karar
m	: madde
MBD	: Manisa Barosu Dergisi
MHAD	: Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Derneği
TMK	: Türk Medeni Kanunu
RG	: Resmi Gazete
RGT	: Radyasyon Güvenliği Tüzüğü
RGY	: Radyasyon Güvenliği Yönetmeliği
s	: sayfa
S	: Sayı
SKKY	: Su Kirliliğini Kontrol Yönetmeliği
T	: Tarih
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBK	: Türk Borçlar Kanunu
TÇSV	: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı
TMMOB	: Türkiye Makine Mühendisleri Odası Başkanlığı
vd	: ve devamı

Y	: Yıl
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
YD	: Yargıtay Dergisi
YİBK	: Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararı
YHGK	: Yargıtay Hukuk Genel Kurulu
YKD	: Yargıtay Kararlar Dergisi

SUNUŞ

İnsanoğlu, bir yandan, hızla geliştirdiği teknoloji ve endüstri vasıtalarıyla, devamlı çoğalan neslinin ihtiyaçlarını karşılamak ve üzerinde yaşadığı yeryüzündeki gücünü arttırmak isterken; diğer yandan da hayatını borçlu olduğu çevreyi oluşturan unsurları, yani hava, su, toprak, yeşil örtü ve yer altı kaynakları ile buradaki canlıları ciddi boyutta tehlikeye düşürmeye ve zarara uğratmaktadır.

Gelişme kaçınılmaz olunca iki husus aklımıza gelmekte olup; bunlar, ne pahasına olursa olsun mutlak olarak sürekli gelişme anlayışı ve bunun karşısında da gerektiğinde yavaş dahi olsa çevreyle uyumlu bir sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıdır. Günümüzde, tartışmasız kabul edilen anlayış, çevreyle uyumlu bir gelişme olması gerektiği gerçeğidir. Teknolojik gelişmenin çevre koruması amacıyla terk edilmemesi kadar, çevrenin korunması uğruna teknolojik gelişmenin de feda edilmemesi gerekir.

Teknolojik gelişmeler sonucunda, bilerek veya bilmeyerek bir takım çevre kirliliklerine sebep olunmakta ve bunun sonucunda da toplumsal veya kişisel zararlar doğmaktadır. Hukuk devleti anlayışı gereğince, herhangi bir kimsenin faaliyetinden zarar gören kimselerin bu zararlarının karşılanması gerekmektedir. Zararlar, gerekli özenin gösterilmemesinden kaynaklanabileceği gibi tehlike taşıyan bir faaliyette bulunmaktan da kaynaklanabilmektedir¹.

¹ **KAYIR, Yıldıray**; 2872 Sayılı Çevre Kanuna Kirletenin Hukuki Sorumluluğu, İzmir 2000, s.1; **HELVACI, İlhan**; Çevre Kirlenmesinden Doğan Zararlardan Hukuki Sorumluluk, İstanbul 1989, s.1-2; **GÖKSEL, Neslihan**; Çevre Kanununa Göre Çevreyi Kirletenin

Çevrenin önemi, devamlı gelişmekte olan teknoloji ve endüstrinin doğurduğu kirlilik ve dünya üzerindeki insan nüfusunun dengesiz bir şekilde ve sürekli olarak çoğalmasından kaynaklanan sorunlar yüzünden daha iyi anlaşılmıştır. İnsan ile insanın içinde yaşadığı çevresi arasındaki uyumun bozulması ile kendini gösteren çevre sorunlarına karşı çözüm arayışları ağırlıklı olarak 1970'li yıllarda dünya gündeminde yer almaya başlamış ve farklı bilim dallarının konuya ilgisini artırmasına neden olmuştur.

Hukuki Sorumluluğu, Ankara 2004, s.1; **ERİŞGİN, Nuri**; Çevre Kirlitenin Hukuksal Sorumluluğunda İliyet Bağı, Ankara 2005, s.1-6; **BADUR, Emel**; Çevreyi Kirlitenin Hukuki Sorumluluğu, Çevre Hukuku Sempozyumu, Çeşme 10-11 Nisan 2006, Ankara 2006, s.1-2; **GÜNEŞ, Yusuf**; Çevre Hukuku, 1. Bası, İstanbul 2004, s.1 vd.; **YONGALIK, Aynur**; Çevre Sorumluluk Sigortası, Ankara 1998, s.1 vd.; **KELEŞ, Ruşen**; "Kent ve Çevre Haklarının Korunması Üzerine Gözlemler", Prof. Dr. Yılmaz GÜNAL'a Armağan, AÜSBFD, C. 49, S.3-4, Ankara 1994, s.275 vd.; **TEZCAN, Durmuş**; Çevre Suçları İle İlgili Bazı Değerlendirmeler, Prof. Dr. Şükrü POSTACIOĞLU'na Armağan, DEÜHF Döner Sermaye Yayınları, No:81, İzmir 1997, s.349-351; **ŞEN, Ersan**; Çevre Ceza Hukuku, İstanbul 1994, s.1 vd.; **AKİPEK, Şebnem**; Çevreyi Kirlitenin Hukuki Sorumluluğu, MBD, Y.13, S.51, 1994, s.4-6; **PETEK, Hasan**; Sportif Faaliyetlerden Kaynaklanan Çevre Kirliliği Sebebiyle Çevre Kanununa Göre Sorumluluk, DEÜHFD, C.7, S.2, İzmir 2005, s.165; **ATEŞ, Mustafa**; Çevre Kanununa Göre Çevre Kirlenmesinden Doğan Hukuki Sorumluluk, ABD, S.1995-2, Y.52, s.68-69; **GÖKYAYLA, K. Emre**; 2872 Sayılı Çevre Kanuna Göre "Kirlitenin Hukuki Sorumluluğu", Prof. Dr. Selahattin Sulhi TEKİNAY'a Armağan, C. 11, S. 1-3, İstanbul 1999, s.281-282; **TOROSLU, Nevzat**; Doğal Çevrenin Kirlenmesi Ve Ceza Hukuku, Prof.Dr. Akif ERGİNAY'A 65 nci Yaş Armağanı, AÜHF Yayınları No:460, Ankara 1981, s.149-152; **TURGUT, Nühket**; Çevre Hukuku, Ankara 2001, s.533-534; **TURGUT, Nühket**; Kirliten Öder İlkesi ve Çevre Hukuku, AÜHFD, Y.1995, S.1-4, s.607 vd.; **ÇÖRTOĞLU, Sahir**; Çevrenin Kirlenmesinden Doğan Sorumlulukla Taşınmaz Mülkiyetinin Aşkın Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun Karşılaştırılması, YD,1986, C.12, S.1-2, s.77; **TURGUT, Nühket**; "Çevre Hukukunun Temel Kavram ve İlkeleri, Çevre Hukuku Sempozyumu, Çeşme 10-11 Nisan 2006, Ankara 2006, s.15-16; **KATOĞLU, Turgut**; "Çevre Ve Ceza Hukuku, Yeni Türk Ceza Kanunu Ve Çevreye Karşı Suçlar, Çevre Hukuku Sempozyumu, Çeşme 10-11 Nisan 2006, Ankara 2006, s.77 vd.; **ERTAŞ, Şeref**; Çevre Hukuku, DEÜHF Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, İzmir 1997, s.1 vd.; **ERTAŞ, Şeref**; "Çevreyi Kirlitenin Hukuki Sorumluluğu", Canlılar Ve Çevre Sempozyumu Tebliğleri EÜFF Botanik Anabilim Dalı yayını İzmir 1989, s.197 vd.; **KELEŞ, Ruşen**; (Kent Ve Çevre Hakları), 275 vd.; **GÜRAN, Sait**; Çevre Kanununun Uygulanması, 23-24 Eylül 1999 da Düzenlenen Toplantıda Sunulan Tebliğler ve Yapılan Tartışmalar Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, Ankara 1999, s.15 vd.; **TOKUÇOĞLU, M. Bülent**; Çevre Hakkı ve Çevre Koruma Sorunu, İz.BD, S.4, İzmir 1990, s.61 vd.; **URAL, Engin**; Türkiye'de Çevre Hukuku ve Uygulanması, BBD, Y.13, S.35, Bursa 1989, s.13-14; **TANDOĞAN, Haluk**; 2872 Sayılı Kanuna Göre Çevre Kirlenmesinden Doğan Sorumluluk, YD. C.12, S.1-2, Ankara 1986, s.31-32; **TOKUÇOĞLU, M. Bülent**; Çevre Hakkı ve Çevre Hukuku Açısından Kirlitenin Sorumluluğu, İz.BD, Y.54, S.3, İzmir 1989, s.46 vd.; **KELEŞ, Ruşen/ERTAN, Birol**; Çevre Hukukuna Giriş, 1.Bası, Ankara 2002, s.20 vd.; **YURT, Bülent**; Çevre Kanununa Göre Çevreyi Kirlitenin Hukuki Sorumluluğu, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987, s.1 vd.; **KELEŞ, Ruşen /HAMAMCI, Can**, Çevrebilim, Ankara-1993, s.13 vd.

Bütün bu olumsuz gelişmelere bir çözüm yolu bulmanın kaçınılmaz olduğunu kavrayan Amerika, İngiltere, Kanada, Almanya, İsveç, İsviçre, Japonya gibi ileri endüstri ülkeleri, bu sorunlara ilişkin geniş kapsamlı yasal düzenlemelere gitmişlerdir. Sorun ulusal alanda gerçekleştirilen kanunlaştırma hareketlerine paralel olarak uluslararası alanda da ele alınmış konuya ilişkin çeşitli uluslararası çalışmalar yapılmıştır. Bu gibi çalışmalar giderek çevre sorunlarının yalnızca gelişmiş ülkelere özgü olmadığı düşüncesini gündeme getirerek gelişmekte olan ülkelerin iç hukuklarındaki çevre sorunlarına ilişkin anayasal ve yasal düzenlemeleri etkileyip bir yandan yeni bir karma hukuk dalının (çevre hukukunun) doğasına yol açmış diğer yandan da insan hakları listesine yeni bir hakkın "çevre hakkının" eklenmesi düşüncesini doğurmuştur².

Kalkınmakta olan ve henüz çevre sorunları çözülmezlik sınırına varmamış olan ülkemizin gelecekteki çevre sorunlarının Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana çıkarılmış münferit hükümler taşıyan bir takım yasalarla halledilemeyeceğini kavrayan kanun koyucu 11.8.1983'de 2872 sayılı Çevre Kanunu'nu yürürlüğe koymuştur. Bizim ülkemizde de çevre korunması; hem anayasal düzenleme olarak hukuk düzeninde yerini almış, hem de özel kanun çıkarılarak çevre ile ilgili ayrıntılı düzenlemeler ve tedbirler getirilmiştir³.

² KELEŞ/HAMAMCI, a.g.e., s.16 vd.; **KUZU, Burhan**; Sağlıklı Ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı(Çevreye Bir Kamu Hukuku Yaklaşımı), 1997 İstanbul, s.5 vd.; TURGUT,(Çevre Hukuku), 12 vd.; **AYKUL, Ömer**; Ekolojik Hukuk(Eko-Hukuk), Ankara 2010, s.17

³ GÖKSEL, a.g.e s.1-2; TURGUT,(Çevre Hukuku), 533 vd.; BADUR, a.g.m., s.1-2; TURGUT,(Kirlenen Öder), 607 vd.; **CANGI, A.Arif**; Çevre Politikaları ve Politikanın

Henüz gelişmekte olan bir hukuk dalı olan evre hukuku, kamu hukuku karakteri yanında özel hukuk karakteri de bulunan karma bir hukuk dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hukukun evre kirlenmesinden önceki durumda önleyici işlevi söz konusu iken, evre kirlenmesinden sonraki aşamada, zararın tazminini sağlayıcı bir işlevi söz konusudur.

Sorumluluk hukuku açısından evre Kanunu idari, cezai ve hukuki sorumluluğu kabul etmiştir. Konumuz hukuki sorumluluk olduğu için idari ve cezai sorumluluk üzerinde durulmayacaktır.

Çalışmamızın konusu olan çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu özel kanun ile düzenlenmiş bir kusursuz sorumluluk halidir⁴. Bu bağlamda konu anlatılırken önce inceleme konusu ile ilgili olarak temel kavramlar, genel olarak evre ve hukuk konuları, sorumluluğun tarihçesi üzerinde durulacak, ondan sonra asıl konu olan çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğunun niteliği, sorumluluğun şartları, sorumluluğu azaltan veya ortadan kaldıran nedenler ile konunun usul hukuku açısından incelenmesi üzerinde durulacaktır.

rettiği Hukuk, Ulusal evre Mühendisliği Kongresi, Yaşam evre Teknoloji Bildiriler Kitabı, TMMOB evre Mühendisleri Odası Yayınları, İzmir 2007, s.71 vd.

⁴ KAYIR, a.g.e., s.1-2; GÖKSEL, a.g.e., s.2-3; HELVACI, a.g.e., s.2-4; ERTAŞ, (evre Hukuku), 2 vd.; GÜRAN, a.g.m., s.15-16; GÖKYAYLA, a.g.m., s.282; ATEŞ, a.g.m., s.69; **Maliye Bakanlığı, Milli Emlak Genel Müdürlüğü**, evre Ve Kıyıları, Ankara 1998, s.1-5, RTOğLU, (Sorumlulukların Karşılaştırılması), 77; TURGUT, (evre Hukuku), 547 vd.

ÇALIŞMANIN KONUSU, KAPSAMI VE AMACI

Farklı hukuk dalları, kendine özgü tekniklerle çevrenin korunmasına ilişkin yöntemleri oluşturmaktadır. Gerek özel hukuk gerekse kamu hukuku bu bölümlerin alt dalları içinde, çevre hukuku'nun gelişme gösterdiği de görülmektedir. Mesela, Çevre Sorumluluk Hukuku, Çevre İdare Hukuku, Çevre Ceza Hukuku gibi. Çevre sorunlarının hukuki yönden bütün yönleriyle ele alınabilmesi böyle bir çalışmanın kapsam ve boyutlarını aşacak niteliktedir. Zira; hava kirliliği, su kullanımı ve su kirliliği, nükleer kirlenme, yeşil örtü ve hayvan varlığının korunması, gürültü ve trafik, gıda ve tüketim maddelerinin denetimi, kültürel ve tarihsel çevrenin korunması, insan ve çevre sağlığının korunmasına yönelik genel düzenlemeler gibi konular çevre sorunlarının hukuki boyutunun bütünüyle inceleme konusu yapılması halinde ele alınması gereken temel meselelerdir⁵. Fakat, konuya ilişkin mevzuatın genişliği de dikkate alındığında bütün bu hususların tümüyle araştırılabilmesinin bu gibi bir incelemenin kapsamını aşacağı açıkça görülmektedir.

İncelememiz, çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğuna, yani özel hukukun araçlarıyla çevrenin korunmasına ilişkindir. Araştırmamızın kapsamı dışındaki konular, kirletenin hukuki sorumluluğuyla bağlantılı olduğu durumlarda, genel olarak belirtilecek ve detaylara inilmeyecektir.

Bu nedenle, inceleme konumuz "Çevreyi Kirletenin Hukuki

⁵ HELVACI, a.g.e., s.4 vd.; GÜNEŞ, a.g.e., s.8-11; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 14-18; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 32-33; ATEŞ, a.g.m., s.69; GÖKYAYLA, a.g.m., s.281-282; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 197-199

Sorumluluğu" olarak sınırlandırılmış bulunmaktadış.

Sorun, 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 28.maddesi ile düzenlenmiş bulunmaktadış. Bu nedenle, özellikle 2872 sayılı Çevre Kanunu ile bu Kanun'un uygulanmasını sağlamak amacıyla yürürlüğe konan yönetmelikler konu ile ilgili olduğu durumlarda incelenmeye çalışılacaktır.

Kirletenin hukuki sorumluluğunu düzenleyen Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin 2. fıkrası, genel hükümleri de saklı tuttuğundan, incelememiz açısından önemli gördüğümüz ve gerektiğinde uygulanması gereken Türk Medeni Kanun'un ve Borçlar Kanunu'nun ilgili hükümleri de, araştırmamız çerçevesinde sınırlı olmak üzere incelenecektir.

Bununla birlikte konumuzun hukuki sorumluluğa ilişkin olması nedeniyle Çevre Kanunu'nun diğer hukuki alanlar olan idari ve cezai sorumluluğa ilişkin hükümlerinden bahsedilmeyecektir⁶.

Amacımız, konuya özellikle Çevre Kanunu, Türk Medeni Kanunu, Borçlar Kanunu ve de diğer ilgili yasal düzenlemeler açısından sistematik bir biçimde yaklaşarak çevrenin kirletilmesinden doğan zararlardan hukuki sorumluluk meselesini bütün yönleriyle açıklığa kavuşturmak olacaktır⁷.

⁶ TOROSLU, a.g.m., 149 vd.; TEZCAN, a.g.m., s.350-352; KATOğLU, a.g.m., s.77 vd.

⁷ KAYIR, a.g.e., 2; HELVACI, a.g.e., s.5; GÖKSEL, a.g.e., s.3; AKİPEK, a.g.m., s.200 vd.; URAL, a.g.m., s.14-17

ÇALIŞMANIN İNCELEME PLANI

Çalışmamız esas itibarıyla üç ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde sırasıyla;

Birinci bölümde, inceleme konusu ile ilgili temel kavramlar olan çevre, çevre hakkı, kirleten, çevre zararı, atık ve artık kavramı, alıcı ortam ve çevre bilinci kavramları ayrıntılı olarak ortaya konduktan sonra "çevre kirliliği" ise, belli başlı çevre değerleri olan; hava, su, toprak bakımından ve özel önem taşıyan gürültü ve radyoaktif kirlilikler açısından incelenmektedir. Daha sonra çevre ve hukuk ilişkisi üzerinde durulduktan sonra hukuki sorumluluğunun tarihçesi ve çevre hukuku kurallarının nitelikleri üzerinde durulacaktır.

İkinci bölümde, çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğuna ilişkin hükümler belirtilecek ve sorumluluk konusunda genel bir bilgi verilecektir. Daha sonra çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğunun niteliği ve sorumluluğun şartları üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır. En son olarak da sorumluluğu azaltan ve ortadan kaldıran nedenler üzerinde bir değerlendirme yapılacaktır.

Üçüncü bölümde ise, sorumluluğun usul hukuku açısından değerlendirilmesi yapıldıktan sonra bu bağlamda Çevre Kanunu'ndan doğan tazminat davası ve genel hükümlere dayanan istem hakları ayrı ayrı incelendikten sonra görevli ve yetkili mahkeme ile ispat yükü ve zaman aşımı konusunda bilgiler verildikten sonra çalışma sonuçlanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL BAZI KAVRAMLAR, ÇEVRE VE HUKUK İLİŞKİSİ, ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞUNUN TARİHÇESİ VE ÇEVRE HUKUKU KURALLARININ NİTELİKLERİ

I- TEMEL BAZI KAVRAMLAR

1-ÇEVRE KAVRAMI

Çevre kelimesi, sözlükte bir çok anlama gelmekle birlikte; genellikle, bir şeyin yakını, etrafı, dolayı olarak tanımlanmaktadır⁸. Genel anlamda, içinde yaşadığımız ortam olarak tanımlanabilecek olan çevre, insanların yaşamasını ve gelişmesini sağlayan bütün şartların birleşimidir. Doğal unsurların yanı sıra insanoğlunun yarattığı şeyler, sanat, kültür, teknik de bu birleşimde yer alır. Yabancı dillerde çevre kelimesinin karşılığı olarak; Fransızca'da "*environnement*" , İngilizce'de "*environment*" ve Almanca 'da "*Umwelt*" ifadeleri kullanılmaktadır⁹.

⁸ **TÜRK DİL KURUMU**, Türkçe Sözlük, 10.Bası, Ankara 2005, s.420

⁹ GÖKSEL, a.g.e., s.4; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 4; KAYIR, a.g.e., 26; AYKUL, a.g.e., s.15; HELVACI, a.g.e., s.21-22; GÜNEŞ, a.g.e., s.2 vd.; **AYKUT, İmren**; Çevre ve Çevre Sorunları, Prof.Dr Nusret Ekin'e Armağan, Türk Ağır Sanayi Ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayınları, Yayın No:38 Ankara 2000, s.159 vd.; **YAŞAMIŞ, F.Demir**; Türk Çevre Hukuku: Genel İlkelere Bir Bakış, Av. Faruk Erem Armağanı, TBB Yayını, No:8 Ankara 1999, s.889-891; **ARMAĞAN, Servet**; İslam Çevre Hukukunun Genel Esasları, Prof.Dr Hayri DOMANIÇ'e Armağan, İÜHFD, İstanbul 1995, s.261 vd.; **ULUSU, Yavuz**; Doğal Çevre ve Hukuki Sorunlar, EÜFF Botanik Ana Bilim Dalı İzmir 1989, s.192-196; URAL, a.g.m., s.13-16; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.13-16; YONGALIK, a.g.e., s.12; SİRMEN,(Taşınmaz Mülkiyeti), 297; **YAVUZ, Cevdet**; Türk Hukukunda Çevre Kirletenlerin Hukuki Sorumlulukları, HAD, 1990, C.V, S1-3, s.37; CANGI, a.g.m.,

2872 sayılı Çevre Kanunu 26.04.2006 tarihinde 5491 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikten önce açıkça bir "çevre" tanımına yer vermemiştir. Ancak, yapılan değişiklikle 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun "Tanımlar" başlıklı 2. maddesinde açıkça çevrenin ne anlama geldiği konusunda tanım yapılmıştır. Bu maddeye göre çevre; "Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı" ifade eder. Ve ayrıca, "Amaç" kenar başlığı altındaki Çevre Kanunu'nun 1. maddesinde de yapılan değişiklikle ve Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği'nin¹⁰ 4. maddesinde de çevrenin tanımı için benzer ifadeler kullanılmıştır¹¹.

Bu hükümler dikkate alındığında Çevre hukuku mevzuatında yapılan değişiklikle çevrenin tanımı konusunda insan odaklı ve geniş anlamda çevre tanımının kabul edildiği ve daha önceden mevcut yasal tanım konusundaki doktrinde ortaya çıkan görüş ayrılıklarının bu şekilde giderildiği görülmektedir.

2-ÇEVRE HAKKI KAVRAMI

Temel hak ve özgürlüklerin yaşanabilmesi, elverişli ve sağlıklı bir çevrenin bulunması ile mümkündür. Çevre, tüm hakların kullanılabilmesi için fiziksel ortamları ve mekanı oluşturduğundan, bu mekanın güvence altına alınması aynı zamanda diğer hakların içinde kullanılabilmesi ortamını da

s.72; KELEŞ/HAMAMCI, a.g.e., s.21 vd.; TURGUT,(Çevre Hukuku), 73 vd.; **OKTAY, Şafak**; Ekolojik Kentleşme Ve Çevre Koruma, Ankara 2005, s.13 vd.; MALİYE BAKANLIĞI, a.g.e., s.1

¹⁰ RG:17.07.2008 T. ve 26939 S.

¹¹ "Bu Kanun'un amacı, bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır."

güvenceye kavuşturulması anlamına gelir. Çevre hukukunun gelişimi ve çevresel değerlere hukuksal güvenceler kazandırılması çabalarının yaygınlaşması ile birlikte, yaşam çevresinin korunması ve insanlar için yaşanabilir bir çevre yaratılması amacıyla yeni arayışlar başlamıştır. Bu arayışlardan birisi de insanların sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakları bulunduğuna ilişkin yaklaşımlardır. Bu gerçeğin fark edilmesi sonucu, son yıllarda çevre hakkı temel haklar bağlamında algılanmaya başlanmıştır¹². Çevre hakkı, kişilerin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkıdır. Burada kastedilen sağlık, sadece bedensel değil, aynı zamanda kişinin ruhsal, kültürel gelişimi açısından tam bir iyilik halidir. Bu hak, ilke olarak "dayanışma hakları" ya da "üçüncü kuşak insan hakları" içinde yer almaktadır. Dayanışma hakları, ancak toplumda yaşayan herkesin çabalarını birleştirmesiyle gerçekleştirilebilir. Keza bu haklar; yalnız devletin müdahalesini değil, bireyin ve grupların çabalarını da gerekli kılar¹³.

1970'li yıllara kadar sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı sağlık hakkı kapsamında ele alınmaktaydı. 1970'li yıllar ile birlikte "çevre hakkı" ayrı bir insan hakkı olduğu tartışılmaya başlanmış ve zaman içinde çevre hakkı anayasalarda ve diğer hukuki düzenlemelerin içindeki yerini almıştır. Çevre hakkı ile ilgili hükümler anayasalara konulmaya başlanmış ve

¹² KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.69; KELEŞ,(Çevre Hukuku), 76; GÜNEŞ, a.g.e., s.55 vd.; TURGUT,(Temel Kavram Ve İlkeler), 22-23; BADUR, a.g.m., s.105-106; CANGI, a.g.m., s.72-73; KUZU, a.g.e., s.230 vd.; **TURGUT, Nükhet**; Çevre Ve Yurttaşlar, Ankara 1993, s.37 vd.; **TUNÇ, Hasan/GÜVEN, Yusuf**; Çevre Hakkı Ve 1982 Anayasası, AÜHFD, C.1, S.1, 1997, s.103 vd.; **AKILLIOĞLU, Tekin**; İnsan Hakları -I- Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, Ankara 1995, s.153

¹³ **KABOĞLU, İbrahim**; Çevre Hakkı, Ankara 1996, s.11-21; TOKUÇOĞLU,(Çevre Hakkı), 61-62; GEMALMAZ, a.g.m., 234 vd.; CANGI, a.g.m., s.72; TOKUÇOĞLU,(Kirlenenin Sorumluluğu), 46 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 55-56; TURGUT,(Çevre Ve Yurttaşlar), 52 vd.; TUNÇ/GÜVEN, a.g.e., s.106 ve 113

ülkemizde ilk olarak 1982 tarihli Anayasa'mızda yer almıştır¹⁴.

1982 tarihli T.C. Anayasa'sının "Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması" başlığı altındaki 56. maddesinde *"Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir."* şeklinde bir düzenleme bulunmaktadır. Anayasa'mızda, sağlıklı ve dengeli çevre, çevreyi geliştirme deyimleri, herhangi bir sınırlama olmaksızın metinde yer almışlardır. Bu nedenle, doğal ve beşeri çevrenin birlikte korunduğu, hatta bunun bir yaşam çevresi hakkı olduğu ileri sürülebilir¹⁵.

Çevre Kanunu, çevre hakkı kavramının açıkça bir tanımına yer vermemiş olmasına rağmen 2872 sayılı Çevre Kanununun 30. maddesinde 5491 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle; *"Çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkes ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebilir."*

Herkes, 9/10/2003 tarihli ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkına sahiptir. Ancak, açıklanması halinde üreme alanları, nadir türler gibi çevresel değerlere zarar verecek bilgilere ilişkin talepler de bu Kanun kapsamında reddedilebilir." şeklinde doğrudan olmasa da dolaylı bir biçimde çevre hakkına yer vermiştir.

Anayasa Mahkemesi, çevre hakkı kavramına ilişkin olarak bir

¹⁴ KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.78-79; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 55;.TOKUÇOĞLU,(Kirletenin Sorumluluğu), 47; GÜNEŞ, a.g.e., s.55 vd.; KUZU, a.g.e., s.234 vd.

¹⁵ ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 55-56; TOKUÇOĞLU,(Çevre Hakkı), 62; KAYIR, a.g.e., s.28-30; GÜNEŞ, a.g.e., s.55 vd.; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.79 vd.; TOKUÇOĞLU,(Kirletenin Sorumluluğu), 49; **GÖKCAN, H. Tahsin**; Yeni Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı ve 1982 Anayasasında Çevre Hükümünün Niteliği, ABD, 1992, C.3, s.393

kararında; *"Sağlıklı ve dengeli bir çevre kavramına, doğal güzelliklerin korunduğu, kentleşmeye sanayileşmenin getirdiği hava ve su kirlenmesinin önleendiği çevre kadar, belirli bir plan ve programa göre düzenlenmiş çevrenin de gireceği kuşkusuzdur."* demektedir¹⁶.

Yargıtay da çevre hakkını, yerleşmiş içtihatlarına göre bir kişilik hakkı olarak kabul etmektedir¹⁷.

Çevre hakkının güvencesi olarak; başvuru hakkı, katılma ve haber alma olmak üzere üç hak öngörülmektedir. Bu haklardan; başvuru hakkı, sadece çevre üzerinde olumsuz etkisi olan işlem ve eylemlere karşı değil, haber alma ve katılma hakkı ihlallerinin giderilmesini; katılma hakkı, halk ve ilgililerin düşünce ve kanaatlerini açıklayabilmeleri ve aynı zamanda alınacak kararlara katılabilmeleri; haber alma hakkı, çevre üzerinde etkiye yol açmaya elverişli tasarı, program ve planlardan halkın haberdar edilmesini de kapsamına alır¹⁸.

Çevre hakkı, hak sahibine, üçüncü kişilerin tehlikeli faaliyetlerden kaçınmasını ve kaliteli bir çevrede yaşamak üzere ilgililerden veya yükümlülerden, gerekli ve zorunlu şartları sağlamasını isteme yetkisi veren bir haktır. Devlete de bu hakkın gereklerini yerine getirme ödevi yüklenmektedir. Bu haliyle çevre hakkı bir "pozitif statü hakkı" niteliğindedir¹⁹.

Çevre hakkının, bir kişilik hakkı olarak kabulünün doğal sonucu olarak

¹⁶ 12.11.1986 T. ve 1985/11 E., 1986/29 K.(AMKD, S.22, s.433 vd.)

¹⁷ 4.HD: 16.02.1993 T. ve 1993/7876 E., 1994/5878 K. (ABD,1994/4, s.622 vd.)

¹⁸ KABOĞLU, a.g.e., s.11 vd.; TOKUÇOĞLU,(Çevre Hakkı), 61; GEMALMAZ, a.g.m., 234 vd.; TOKUÇOĞLU,(Kirlenenin Sorumluluğu), 46 vd.; KUZU, a.g.e., s.337 vd.; TURGUT,(Çevre Ve Yurttaşlar), 59 vd.

¹⁹ GÖKCAN,(Çevre Hakkı), 363 vd.; KAYIR, a.g.e., s.30; TURGUT,(Çevre Ve Yurttaşlar), 52 vd.; KUZU, a.g.e., s.337 vd.

olarak, bu hakkın ihlal edildiği durumlarda, saldırıya uğrayanların, kişiliği koruyucu hükümlere dayanarak hukuki koruma talebinde bulunabilmeleri Çevre Kanunu'nda yapılan değişiklikle mümkün olmuştur.

3-KİRLETEN KAVRAMI

Çevre kirlenmesine eylemleri sonucu, doğrudan veya dolaylı olarak neden olan kişilere kirleten denilmekte olup; hem gerçek kişiler hem de tüzel kişiler kirleten olabilirler²⁰. Çevre Kanunu'nun 2. maddesine göre kirleten; *“faaliyetleri sırasında veya sonrasında doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan gerçek ve tüzel kişiler ”* şeklinde tanımlanmaktadır. Kanun'da her ne kadar *“faaliyetleri sırasında ve sonrasında”* denilmekte ise de bu deyim geniş anlamda yorumlayarak ve kirletenin ihmalleri(kaçınmaları) sonucu meydana gelen kirlenmeleri de kapsayacak şekilde anlamak gerekir²¹.

Kanun'da kirleten tanımında *“faaliyet”* kavramının kullanılması nedeniyle aslında bir haksız fiil sorumluluğunu çağrıştırmaktadır²². Böyle bir davranış olumlu veya olumsuz bir davranış şeklinde de olabilir. Olumlu

²⁰ ATEŞ, a.g.m., s.74-75; GÖKYAYLA, a.g.m., s.297; TURGUT,(Çevre Hukuku), 573-574; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 71; YONGALIK, a.g.e., s.65; TURGUT,(Kirleten Öder), 609 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 40-41; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 198; GÖKSEL, a.g.e., s.50; HELVACI, a.g.e., s.45 vd.; GÜRAN, a.g.m., s.26-27; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.167; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), s.114 vd.; ERİŞGİN, a.g.e., s.21 vd.; TURGUT,(Temel Kavram Ve İlkeler), 32; BADUR, a.g.m., s.112; GÜNEŞ, a.g.e., s.94 ve 135 vd.

²¹ ATEŞ, a.g.m., s. 76; ÇÖRTOĞLU,(Sorumlulukların Karşılaştırılması), 77 vd.; **GEMALMAZ, M. Semih**; "Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı Ve Türk Düzenlemesi", Ord.Prof.Dr. Sulhi Dönmezer'e Armağan, İÜHFM, 1986-1987, C.52, S.1-4, İstanbul 1987, s.257; GÖKSEL, a.g.e., s.50; **TANDOĞAN, Haluk**; Medeni Hukuk Açısından Çevre Kanunu, Çevre Kanunu'nun Uygulanması, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara 1987, s.25; TURGUT,(Çevre Hukuku), 216 vd.

²² YONGALIK, a.g.e., s.66; ATEŞ, a.g.m., 71-72; GÜRAN, a.g.m., s.25

davranış, bir eylem yapma(fiil) olarak anlaşılmasına karşın; olumsuz davranış ise, yapılması mümkün olan bir hareketi yapmama (kaçınma) olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla, kirleten olumlu veya olumsuz davranışıyla çevre kirliliğine neden olabilmektedir²³.

Kanun'un sorumlu tuttuğu gerçek kişilerin kapsamının belirlemede herhangi bir duraksama söz konusu değildir. Tüzel kişiler için durum böyle olmamakla beraber, Kanun tüzel kişilerin de çevre kirlenmesinden doğan zararlardan sorumlu tutulmaları gerektiğini belirtmiştir. Çevre Kanunu'nun 2. maddesinin kirletenden kastedilen, sadece özel hukuk tüzel kişileri değil, aynı zamanda kamu tüzel kişilerinin de kapsamda sayılması gerekir. Zira; Kanun sorumluluğu olanların çerçevesini belirlerken özel hukuk tüzel kişisi ile kamu hukuku tüzel kişileri arasında da bir ayırım yapmamıştır. Uygulamada Çevre Kanunu'nun 2. maddesinin geniş yorumlanarak, kamu tüzel kişilerinin de sorumluluklarının bulunduğu kabul edilmiştir. Tüzel kişiler, her ne kadar toplumsal bir gerçeklik iseler de, fiziki varlıkları olmamaları nedeniyle, organlarını oluşturan veya temsilcisi olan gerçek kişiler vasıtasıyla eylemde bulunurlar. Türk Medeni Kanun'un 50. maddesi organların haksız fiillerinden

²³ **EREN, Fikret;** Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 12.B, İstanbul 2010, s.446-448; **AKINTÜRK Turgut;** Borçlar Hukuku, 8.Bası İstanbul 2001, s.81; **KILIÇOĞLU Ahmet;** Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 2.Bası, Ankara 2002, s.199 vd.; **REİSOĞLU, Safa;** Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 18. Bası, İstanbul 2006, s.146 vd.; **OĞUZMAN, M.Kemal/ÖZ, Turgut;** Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 8. Bası, İstanbul 2010, s.526 vd.; **AKMAN, Sermet/BURCUOĞLU, Haluk/ ALTOP, Atilla;** Tekinay Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 7. Bası, İstanbul 1993, s.492 vd.; KAYIR, a.g.e., s.20; HELVACI, a.g.e., s.45 vd.; GÜRAN, a.g.m., s.26-27; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.167; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 71 ve 114 vd.; ERİŞGİN, a.g.e., s.21 vd.; TURGUT,(Temel Kavram Ve İlkeler), 32; BADUR, a.g.m., s.112; GÜNEŞ, a.g.e., s.94 ve 135 vd.; ATEŞ, a.g.m., s.74 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.297; TURGUT,(Çevre Hukuku), 574; YONGALIK, a.g.e., s.66; TURGUT,(Kirleten Öder), 610 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 41 vd.; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 208 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.50 vd.; **KARAHASAN, M. Reşit;** Sorumluluk Hukuku Kusura Dayanan Sözleşme Dışı Sorumluluk, Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk, 6.Bası, İstanbul 2003, s.103; **GÖKCAN, H. Tahsin;** Haksız Fiil Hukuku Ve Maddi-Manevi Tazminat Davaları, Ankara 2008, s.33

tüzel kişinin sorumlu olacağını belirtmektedir²⁴. Organ, tüzel kişinin ayrılmaz parçası sayıldığından organın yaptığı hukuka aykırı işlem, tüzel kişi tarafından yapılmış kabul edilir. Bu yüzden kamu tüzel kişileri de çevreyi kirleten olarak kişilere verdiği zarardan dolayı Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre sorumlu tutulması gerekir²⁵.

Çevre Kanunu'nun, çevrenin kirletilmemesi hususunda uyulması gereken kuralları tüm özel ve tüzel kişileri bağlayıcı niteliktedir. Kamu kurum ve kuruluşları ile kamu iktisadi teşebbüslerinin çevreyi kirletmelerini mazur göstermek için herhangi bir sebep yoktur. Bunların kamu menfaatine faaliyet gösterdikleri, şu halde kendilerine daha müsamahalı bakılması yolundaki düşüncelerin hiçbir temeli yoktur. Çünkü kirlenme kamu menfaati ve özel menfaat gibi kavramlardan bağımsızdır²⁶.

Kirleten sıfatını haiz olabilmek için Çevre Kanun'una ve Yargıtay uygulamasına göre, kirliliğe neden olan işletmenin veya eşyanın sahibi olmak şart olmadığından dolayı şahsi hak sahipleri de, örneğin intifa hakkı sahibi, taşınmazı işleten kimse, kiracı ve kirliliğe neden olan nesnelere zilyetliği altına alan ve ondan iktisadi yarar sağlayan herkes (taşınmaz maliki, atık boşaltan

²⁴ Türk Medeni Kanunu'nun 50.maddesine göre: “Tüzel kişinin iradesi, organları aracılığıyla açıklanır. Organlar, hukuki işlemleri ve diğer bütün fiilleriyle tüzel kişiyi borç altına sokarlar. Organlar, kusurlarından dolayı ayrıca kişisel olarak sorumludurlar.”

²⁵ KAYIR, a.g.e., s.21; HELVACI, a.g.e., s.46 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.52; GÜRAN, a.g.m., s.19 ve 26 vd.; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 198-199; ATEŞ, a.g.m., s.75; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 117; YONGALIK, a.g.e., s.66 vd.; GEMALMAZ, a.g.m., 257 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 41; TURGUT,(Kirleten Öder), 611-612; TOKUÇOĞLU,(Kirletenin Sorumluluğu), 47; TURGUT,(Çevre Hukuku), 574 vd.; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.532

²⁶ GÖKYAYLA, a.g.m., s. 297; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 41; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 71 vd.; **SİRMEN, Lale**; Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasında Çevre Etkileri Yaratan Müdahalelerden Dolayı Malikin Sorumluluğu, AÜHFD, 1988, C.XL, S.1-4, Ankara 1988, s. 297; KAYIR, a.g.e., s.21 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.52; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.173-176

yerinin sahibi, tanker sahibi, atık üreticisi, kapatılan bir tesisin son işleticisi, tehlikeli madde taşıyıcısı, tehlikeli faaliyetin yapıldığı tesisin işleteni, atık boşaltan gibi) kirleten olarak sorumludurlar²⁷.

Çevre Kanunu 2. maddesinde kirletenin, doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine sebep olabileceğini de kabul etmektedir. Dolaylı kirleten, çevreyi kirleten kişiyi çalıştıran veya çevre kirlenmesine yol açan maddeleri bulunduran kişi durumundadır. Kirletenin, doğrudan kirliliğe neden olmasını belirleme kolay olmasına karşın; dolaylı olarak meydana gelen çevre etkilerinden sorumlu tutulmasını belirleme her zaman kolay olmamaktadır. Dolaylı kirleten, talimat vererek, kirliliğe neden olan faaliyetin yapılmasını isteyen olarak da anlaşılabilir. Uygulamada da talimat vererek işin yapılmasını isteyen dolaylı kirleten olarak sorumluluğu kabul edilmiştir²⁸.

Yatağan Termik Santrali aleyhine santralin çevreyi kirlenmesinden doğan zararın tazimini dolayısıyla açılan davada özel hukuk hükümlerinin uygulanacağını mahkemenin bu konuda kendisini görevli saymasını usul ve kanuna uygun olduğunu belirtmiştir²⁹.

Davalı Kara Yolları Genel Müdürlüğü'nün Gaziantep Kömürler Yolu'nun kaplama işinin yapılmasını eser sözleşmesiyle diğer davalıya verdiği, diğer davalının ise, davalı idarenin gösterdiği saha üzerinde ve

²⁷ TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 40-41; KAYIR, a.g.e., s.22 vd.; ERTAŞ, (Çevre Hukuku), 72; GÖKSEL, a.g.e., s.51 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.297-298; Bu konuya ilişkin olarak Bkz 3.HD: 06.02.1997 T. ve 1997/458 E., 1997/1307 K.

²⁸ KAYIR, a.g.e., s.20-21; GÖKSEL, a.g.e., s.51; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 71; AKİPEK, a.g.m., s.16; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 209-210; HELVACI, a.g.e., s.21 vd.; ATEŞ, a.g.m., s.75; GÜNEŞ, a.g.e., s.93

²⁹ 4.HD: 04.06.1985 T. ve 1985/4060 E.,1985/5630 K.(Yayımlanmamıştır.) Aynı konuya ilişkin olarak Bkz 4. HD: 04.12.2008 T. ve 2008/2143 E., 2008/15114 K.(Yayımlanmamıştır.)

önceden tespit edilmiş projelere göre şantiye kurarak çalıştırmaya başladığı ve taş kırma, elek tesislerinde eleme sırasında çıkan tozlar ve bütümlü sıcak karışım sırasında meydana gelen is ve dumanlarla tarım arazisi üzerinde çevreyi kirleterek davacıya zarar verdiği, zararlar ilgili olarak açılan bu davada Yargıtay 4. Hukuk Dairesi verdiği kararında, çevre kirlenmesinden doğan sorumluluğun ağırlaştırılmış bir objektif sorumluluk olduğu ve kamu tüzel kişilerinin çevreye verdikleri zararlardan dolayı özel hukuk hükümlerine tabi olduğu, kirlenmenin, kamu yararı gibi kavramlardan tamamen bağımsız nitelikte olduğu, Çevre Kanunu'nun, çevrenin kirlenmemesi hususunda uyulması gereken kuralları, tüm özel ve tüzel kişileri bağlayıcı nitelikte olduğu, kamu tüzel kişilerinin, çevreyi kirlenme açısından eylemlerinde idare emir ve kurallara göre hareket edeceklerini söylemek yasanın amacı ve açık hükümleriyle bağdaşmayacağı, davalı idarenin çevreyi kirlen ve davacılar karar veren çalışmanın nereye ve nasıl yapılacağını belirlemekle çevrenin kirlenmesine dolaylı olarak katıldığını ifade etmiştir³⁰.

Davacının TEAŞ Genel Müdürlüğü aleyhine termik santral bacasından çıkan gazların ekili araziye vermiş olduğu maddi zarar dolayısıyla açılan tazminat davasında yerel mahkemenin vermiş olduğu davanın kısmen kabulüne ilişkin kararın usul ve yasaya uygun olması nedeniyle Yargıtay 4. Hukuk Dairesi onamıştır³¹.

Bu kararlardan da anlaşılacağı üzere, kirlen olabilmek için kirliliğe sebep olan eşyanın ve işletmenin maliki olmak şart olmadığı gibi özel ve

³⁰ 4.HD: 09.02.1989 T. ve 1988/7660 E., 1989/1046 K.(Yayımlanmamıştır.)

³¹ 4.HD: 01.04.2002 T. ve 2001/13023 E., 2002/3880 K.(Yayımlanmamıştır.)

kamu tüzel kişisi olmak arasında da herhangi bir fark bulunmamaktadır. Bu kirleticilerin nesnelere veya işletmelerin veya taşınmazın maliki olması gerekmediği gibi bahsedilen şeyleri zilyetliği altına alan ve ondan iktisadi yarar sağlayan herkes kirleten olabilmektedir.³²

Doktrinde de benzer şekilde, çevre kirliliğine neden olan kişilere "kirleten" denilmektedir. Bu nedenle, biz de, faaliyetleri sonucunda doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan bütün gerçek ve tüzel kişileri kirleten olarak tanımlayabiliriz³³.

4- ÇEVRE ZARARI KAVRAMI

A- Genel Olarak Zarar Kavramı

Doktrin ve uygulamada zarar, geniş ve dar anlamda zarar olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmektedir. Dar anlamdaki zarar, teknik anlamdaki maddi zarar, yani bir kimsenin mal varlığında meydana gelen eksilmeyi ifade eder³⁴. Bir somut olayda zarar, bir kimsenin mal varlığının zarar verici olayın

³² ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 72; GÖKYAYLA, a.g.m., s. 297; YONGALIK, a.g.e., s.66; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 41; KAYIR, a.g.e., s.21-22; GÖKSEL, a.g.e., s.51-52

³³ KAYIR, a.g.e., s.19; GÖKSEL, a.g.e., s.50; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 71-72; HELVACI, a.g.e., s.21 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 40 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.297; TOKUÇOĞLU,(Kirletenin Sorumluluğu), 47; ATEŞ, a.g.e., s.74-75; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 198; AKİPEK, a.g.m., s.15 vd.; BADUR, a.g.m., s.112; GÜNEŞ, a.g.e., s.135; TURGUT,(Çevre Hukuku), 573 vd.; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.167; ERİŞGİN, a.g.e., s.21 vd.; PETEK, a.g.m., s.170 ve 202

³⁴ YONGALIK, a.g.e., s. 23-24; GÖKSEL, a.g.e., s.99 vd.; KAYIR, a.g.e., s.33 vd.; HELVACI, a.g.e., s.37; AKİPEK, a.g.m., s.11; BADUR, a.g.m., s.113; ATEŞ, a.g.m., s.77; TURGUT,(Çevre Hukuku), 553-554; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 46; TOKUÇOĞLU,(Kirletenin Sorumluluğu), 48-49; ERİŞGİN, a.g.e., s.44; GÖKYAYLA, a.g.m., s.295; GÜNEŞ, a.g.e., s.142; REİSOĞLU, a.g.e., s.145-146; AKINTÜRK, a.g.e., s.81; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.189; EREN, a.g.e., s.472; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.545; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.514; **KARAHASAN, M. Reşit**; Tazminat Hukuku,

uygun ve normal sonuçları göz önünde tutularak saptanan halihazır durumu ile zarar verici olay olmasaydı, aynı nitelikteki gelişim sonucunda mevcut olacak durumu arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Geniş anlamda zarar kavramı ise, kişinin mal varlığında uğradığı zararlarla birlikte, şahıs varlığında yani manevi varlığında iradesi dışında meydana gelen bir eksilmedir³⁵.

Zarar, haksız fiil sorumluluğunun en önemli ve temel unsurlarından biridir. Bu anlamda olmak üzere; kirletenin çevre kirliliği dolayısıyla sorumlu tutulabilmesi için, onun mutlaka bir zarara neden olması gerekir³⁶.

B- Geniş ve Dar Anlamda Çevre Zararı Kavramı

Çevre zararları, çevre kirliliği nedeniyle doğrudan çevrede ortaya çıkan zararlarla (ekolojik zarar), üçüncü kişilerin uğrayacakları kişi veya mal varlığı zararlarıdır. Dolayısıyla çevre zararı kavramı, ekolojik (çevrebilimsel) ve bireysel olmak üzere, iki boyutlu bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireysel boyutta, çevre kirliliği sonucunda ortaya çıkan kişi veya mal varlığı zararları "dar anlamda çevre zararı" veya "sorumluluk hukuku anlamında çevre zararı" olarak adlandırılmaktadır. Ekolojik boyutta çevre zararı ise, dar

Manevi Tazminat Öğreti Yargıtay Kararları, İstanbul 2001, s.45; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 80; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 43

³⁵ ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 99; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.165; GÖKSEL, a.g.e., s.99-100; KAYIR, a.g.e., s.33-34; HELVACI, a.g.e., s.42-44; AKİPEK, a.g.m., s.11-12; BADUR, a.g.m., s.113-114; ATEŞ, a.g.m., s.77-78; TURGUT,(Çevre Hukuku), 554-561; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 46-47; TOKUÇOĞLU,(Kirletenin Sorumluluğu), 48-49; ERİŞGİN, a.g.e., s.54; YONGALIK, a.g.e., s.50 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.295-296; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.514; REİSOĞLU, a.g.e., s.146; AKINTÜRK, a.g.e., s.81 vd.; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.190 vd.; EREN, a.g.e., s.473; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.559; KARAHASAN,(Tazminat Hukuku), 46; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 80; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 43

³⁶ KAYIR, a.g.e., s.33; HELVACI, a.g.e., s.37-38; YONGALIK, a.g.e., s.23 vd.; AKİPEK, a.g.m., s.18; BADUR, a.g.m., s.113-114; ATEŞ, a.g.m., s.77 vd.; TURGUT,(Çevre Hukuku), 553 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 46 vd.; TOKUÇOĞLU,(Kirletenin Sorumluluğu), 48; ERİŞGİN, a.g.e., s.44; GÖKYAYLA, a.g.m., s.295; GÜNEŞ, a.g.e., s.142; GÖKSEL, a.g.e., s.99

anlamda çevre zararını kapsamanın yanında, doğrudan doğruya çevrede meydana gelen zararları da kapsayacak şekilde "geniş anlamda çevre zararı"nı ifade etmek üzere kullanılmaktadır³⁷.

Kirletenin sorumluluğu, geniş anlamda çevre zararlarını kapsamaktadır. Bununla beraber, kirletenin hukuki sorumluluğu, kişi veya mal varlığı zararları şeklinde ortaya çıktığından, "sorumluluk hukuku anlamında çevre zararları" ile sınırlıdır. Bunun dışında kalan zararlardan, kirletenin kamuya karşı sorumluluğu ayrıca söz konusu olmaktadır. Doktrinde bu anlamdaki çevre zararlarına, hukuki sorumluluktan farklılığı ortaya koyacak biçimde, "ekolojik zarar" terimi de kullanılmaktadır. Bu zararların giderimi incelememiz dışında kalmaktadır³⁸. Bu doğrultuda olmak üzere, Kanun'da, kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamalar kirleten veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanacağını ve kirletenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edileceğini belirtmiştir. (ÇK m.3/g)

Çevre Kanunu'nun 28.maddesinin 1. fıkrasında, kirlenme ve

³⁷ YONGALIK, a.g.e., s.24 ve 50 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.102; KAYIR, a.g.e., s.33; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 99 vd.; HELVACI, a.g.e., s.42-44; AKİPEK, a.g.m., s.11-12; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.165 vd.; BADUR, a.g.m., s.114; ATEŞ, a.g.m., s.78; TURGUT,(Çevre Hukuku), 557-561; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 46-47; TOKUÇOĞLU,(Kirletenin Sorumluluğu), 49; ERİŞGİN, a.g.e., s.54; GÖKYAYLA, a.g.m., s.295-296; TURGUT,(Temel Kavram Ve İlkeler), 32

³⁸ KAYIR, a.g.e., s.33; HELVACI, a.g.e., s.23-27; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 42-43; GÖKSEL, a.g.e., s.102; YONGALIK, a.g.e., s.26

bozulmadan doğan zararlardan dolayı çevreyi kirletenlerin ve çevreye zarar verenlerin sorumlu olacağı belirtilmektedir. Kanun'da her ne kadar "kirlenme" ve "bozulma"dan bahsedilmişse de, doktrinde böyle bir ayrıma gerek olmadığını, bozulma kavramının kirlenme kavramı içinde eriyebilecek nitelikte bir kavram olduğu ifade edilmektedir. Kanun'da, çevre zararları, kirlenme ve bozulmadan doğan zararlar şeklinde belirtilerek, geniş anlamda çevre zararının kabul edildiği sonucuna varılabilir. Ancak, "ekolojik zararlar"dan dolayı kamuya karşı sorumluluk Çevre Kanunu'nun 3. maddesinin (g) bendinde özel olarak düzenlendiğinden Çevre Kanunu'nun 28. madde kapsamında değildir³⁹.

Sonuç olarak, Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde kullanılan "zarar" kavramının, sorumluluk hukuku anlamında ele alınan zarar olarak anlaşılması gerekir. Bunun bir sonucu olarak da, çevre hukuku anlamında sorumluluğu, çevre kirliliği nedeniyle üçüncü kişilerin uğrayacakları kişi veya mal varlığı zararlarıyla sınırlı olduğunu kabul etmek gerekir⁴⁰.

³⁹ ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 99 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.101-102; KAYIR, a.g.e., s.33-34; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.165 vd.; HELVACI, a.g.e., s.43-44; AKİPEK, a.g.m., s.11-12; BADUR, a.g.m., s.113-114; ATEŞ, a.g.m., s.77-78; TURGUT,(Çevre Hukuku), 559-561; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 46-47; TOKUÇOĞLU,(Kirletenin Sorumluluğu), 48-49; ERİŞGİN, a.g.e., s.54; YONGALIK, a.g.e., s 50 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.295 vd.

⁴⁰ KAYIR, a.g.e., s.39; GÖKSEL, a.g.e., s.71; AKİPEK, a.g.m., s.16 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 47 vd.; TURGUT,(Çevre Hukuku), 556 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.298; ATEŞ, a.g.m., s.76-77; MALİYE BAKANLIĞI, a.g.e, s.5 vd.; TURGUT,(Kirleten Öder), 609 vd.; HELVACI, a.g.e., s.21 vd.; PETEK, a.g.m., s.165 vd.; YONGALIK, a.g.e., s.21 vd.; AYKUT, a.g.m., s.160; ULUSU, a.g.m., s.193 vd.; TOROSLU, a.g.m., 150 vd.; TEZCAN, a.g.m., s.350-351; KELEŞ,(Kent Ve Çevre Hakkı), 275-276

C- Çevre Zararının Ön Koşulu Olarak Çevre Kirliliği Kavramı

a. Genel Olarak Çevre Kirliliği

Son yıllarda teknoloji ve sanayinin hızla gelişmesi, çevre sorunlarının da artmasına sebep olmuştur. Artan nüfusla birlikte devreye giren altyapılar, faaliyete geçtikleri günde bile yetersiz kalmaktadır. Bu plansız endüstrileşme ve sağlıksız kentleşme, nükleer denemeler, bölgesel savaşlar, verimi artırmak amacıyla tarımda kimyasal maddelerin bilinçsizce kullanılmasıyla birlikte, gerekli çevresel önlemler alınmadan ve arıtma tesisleri kurulmadan, geri dönüşüm alanları hazırlanmadan yoğun üretime geçen sanayi tesisleri veya sanayi bölgeleri çevre kirliliğini tehlikeli boyutlara çıkarmıştır. Hızlı nüfus artışı ile beraber her alanda tüketim gittikçe artmakta, artan tüketim olgusu beraberinde kirlenmeye neden olmaktadır. Çevre kirliliğinin en önemli nedenleri, hızlı nüfus artışı, plansız kentleşme, plansız endüstrileşme ve doğal kaynakların ölçsüz kullanılması vb gibi nedenlerdir⁴¹.

Çevre kirliliğinin çoğu zaman, çevre sorunları ile aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Ancak çevre kirliliği, çevresel sorunların çok önemli bir kısmını oluşturduğu halde, çevresel sorunlar, yalnızca kirlilikten ibaret değildir. Doğadaki çevresel kaynakların optimum kullanımdan uzak, aşırı

⁴¹ KAYIR, a.g.e., s.39; GÖKSEL, a.g.e., s.71 vd.; AKİPEK, a.g.m., s.16; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 42; GÖKYAYLA, a.g.m., s.281; ATEŞ, a.g.m., s.68-69; MALİYE BAKANLIĞI, a.g.e., s.1-2; TEZCAN, a.g.m., s.350 vd.; YONGALIK, a.g.e., s.32 vd.; **ARMAĞAN, Servet**; Çevre Korunması Ve Toplum Veya Devlet Hayatı, SÜHFD, Prof. Dr. Süleyman ARSLAN'a Armağan, C.6, S.1-2, Konya 1998, s.261; KELEŞ/HAMAMCI, a.g.e., s.14 vd.; OKTAY, a.g.e., s.249; **ARMAĞAN, Servet**; Çevre Kirliliğinin Sosyal Sebepleri Ve Bazı Müşahadeler, İÜHFD, Reha PORAY'a Armağan, İstanbul 1995, s.39 vd.

kullanımı sonucu oluşan çevresel kayıpları da kapsamaktadır⁴².

Dar anlamda çevre zararının ortaya çıkmasının ön ve zorunlu koşulu çevre unsurlarından birinin etkilenmesi, yani çevre kirliliği olmaktadır⁴³.

Çevre kirliliğinin oluşmasında en önemli temel neden, insan etkinlikleriyle ortaya çıkan atıkları, doğanın kendiliğinden giderme yeteneğini aşması ve neticede de bozulmasıdır. Suyu karışan zehirli atıklar ve boya maddeleri, havaya karışan çeşitli gazlar, toprakta işlenemeyen plastik maddeler gibi binlerce örnek bu özelliği taşımaktadır⁴⁴.

Sözlükte çevre kirliliği, doğal kaynakların aşırı ve yanlış kullanılması sonucunda, çevrede dengenin olumsuz yönde bozulması ve bir sorunların ortaya çıkması olarak tanımlanmaktadır⁴⁵.

Çevre Kanunu'nun "Tanımlar" başlıklı 2. maddesinde, çevre kirliliği; *"Çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etki"* olarak tanımlanmaktadır⁴⁶.

Kirletenin sorumluluğuna yol açacak anlamda, hukuki açıdan çevre kirliliğini; "kişilerin her türlü faaliyetlerinin neticesi olarak, toprak, hava, su gibi

⁴² ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 67; GÖKSEL, a.g.e., s.71 vd.; YONGALIK, a.g.e., s.31; KAYIR, a.g.e., s.30 vd.; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.24 vd.; HELVACI, a.g.e., s.23 vd.; ERİŞGİN, a.g.e., s.60 vd.; KELEŞ/HAMAMCI, a.g.e., s.14; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 42 vd.; AKİPEK, a.g.m., s.16; SİRMEN,(Taşınmaz Mülkiyeti), 297 vd.; **SİRMEN, Lale**; Çevre Kanununa Göre Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Sorumluluk, ABD, S.1, Şubat 1990, s.26-27; **AKINCI, Müslüm**; Oluşum ve Yapılanma Sürecinde Türk Çevre Hukuku, İzmit 1996, s.49 vd.; **KIŞLALIOĞLU, Mine/BERKES, Fikret**; Çevre ve Ekoloji, 5.Bası, Ankara 1995, s.153 vd

⁴³ YONGALIK, a.g.e., s.31; GÜRAN, a.g.m., s.26

⁴⁴ KAYIR, a.g.e., s.31; AKINCI, a.g.e., s.50; GÖKSEL, a.g.e., s.71; YONGALIK, a.g.e., s.31 vd.; KELEŞ/HAMAMCI, a.g.e., s.15-16

⁴⁵ TÜRK DİL KURUMU, a.g.e., s.420-421

⁴⁶ YONGALIK, a.g.e., s.32; GÖKSEL, a.g.e., s.71 ve 101-102; HELVACI, a.g.e., s.23-27; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 69; AYKUT, a.g.m., s.159

çevre unsurlarında meydana gelen canlıların sağlığı, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik veya sosyal her türlü olumsuz değişiklikler “olarak tanımlayabiliriz.

Kirliliğe neden olan müdahaleler, Türk Medeni Kanunu'nun 737. maddesinde, özellikle gürültü ve sarsıntı yapmak, duman, kurum ve rahatsızlık veren sair toz, buğu, koku çıkartmak olarak belirtilmiştir.

Olumsuz değişikliklerden kasıt, hava, su veya toprağın fiziksel (örneğin, nehir yatağının, derinliğinin, akış hızının, ısısının değiştirilmesi, ışıktan yoksun bırakılma, patlamalar), kimyasal (örneğin, zararlı, kimyasal, yabancı maddelerin havaya, suya ve/veya toprağa karışması, toprağın gübrelemeyle, havanın egzoz gazlarıyla, suyun kimyasal maddelerle etkilenmesi) ve biyolojik (örneğin, bazı bitki ve hayvan sayısında önemli artış veya azalmalar, aşırı yosunlaşmalar vb) yapısında neden olunacak değişikliklerin anlaşılması uygun olacaktır⁴⁷.

Doktrinde, maddede sayılan çevreyi kirlletici faaliyetlerin tahdidi olmadığı benzer nitelikte olan ışık, sarsıntı, ısı ve benzeri müdahalelerinde kirlletici faaliyet olarak sayılabileceğini ileri sürmektedir⁴⁸. O halde hava kirliliğine yol açan is, kurum, duman, toz, toprak ve su kirlenmesine yol açan sıvı, katı ve gaz halindeki atıklar; çevreyi rahatsız eden kokular ve çeşitli motorlu araçların, fabrikaların ve muhtelif faaliyetlerin yol açtığı gürültüler; yer sarsıntısı yapan faaliyet ve işletmeler ile ısı, ışık ve enerji yayan işletme ve

⁴⁷ YONGALIK, a.g.e., s.32; GÜNEŞ, a.g.e., s.29-30; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.24 vd.; KAYIR, a.g.e., s.39; TURGUT,(Kirliten Öder), 609; ERİŞGİN, a.g.e., s.60-66

⁴⁸ KAYIR, a.g.e., s.142; SİRMEN, (Taşınmaz Mülkiyeti), 298; AYKUT, a.g.e, s.160 vd.; **ÇÖRTOĞLU, Sahir**; Komşuluk Hukukunda Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasının Çevreye Etki ve Sonuçları(MK.661), Doktora Tezi, Ankara 1982, s.105; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 42

faaliyetlerden her biri sorumluluğu doğuran olaylar olarak maddi müdahalelerdir. Kanun'da kendisinde hiç bahsedilmeyen manevi ve olumsuz müdahalelerinde sorumluluğu doğuran olay olarak kabul edilip edilmeyeceği tartışmalıdır. Bir taşınmazın işletilmesi veya kullanılması dolayısıyla çevrenin hava, ışık, rüzgar ve su gibi ihtiyaçlardan yararlanmasını engellemek; manzaranın kapanmasına yol açmak eylemleri Çevre Kanunu'na göre olmasa bile, komşuluk hukukuna göre sorumluluğu doğuran olumsuz müdahaleler olarak kabul edilebilir. Bir taşınmazın kullanılması veya işletilmesine bağlı olarak komşu taşınmaz maliklerinin ruhsal yapısının iç huzurlarının bozulması manevi müdahale teşkil eder. Çevre Kanunu'nun koyduğu esaslar karşısında bunları çevre kirliliği olarak kabul etmek zordur⁴⁹.

Başlıca çevre kirlilik çeşitleri genel olarak hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği, gürültü kirliliği, radyoaktif kirliliği olarak sınıflandırılmaktadır. Bu maddelerde kirlilik olgusu genel ve temel kirlilik çeşitleri olarak ele alınmaktadır. Bu temel çevre kirliliği çeşitleri ise, doğaya zarar vererek dolaylı olarak doğada yaşamını sürdüren tüm canlıların zarar görmesine neden olmaktadır. Keza, sözkonusu bu kirlilikler, yine insanlar tarafından oluşturularak insanları ve diğer canlıları çok yönlü zararlara uğratmaktadır

b.Türleri

aa. Hava Kirliliği

Canlıların yaşamlarını sürdürebilmesi için gerekli olan solunum,

⁴⁹ GÖKYAYLA, a.g.e., s.298; TURGUT,(Çevre Hukuku), 554 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 67 vd.

sindirim ve fotosentez gibi süreçlerin temel gıdası havadır. Atmosferde kurulu bulunan doğal dengenin; gaz, duman, tuz, koku ve su buharı şeklinde olabilen kirlenici etmenlerle bozularak, insan ve diğer canlılarla eşyaya zarar verecek düzeye yükselmesine hava kirliliği denilmektedir⁵⁰.

Belli bir seviyeye ulaşmayacak şekilde atmosfere bırakılan atıklar, atmosferin yapısı gereği belirli düzeydeki zararlı etkilerini giderebilmektedir. Bu yüzden belli bir seviyeye ulaşamayan bu atıklar kirliliğe neden olmazlar.

Hava kirliliğine neden olan kirlenitçilerin, hangi miktarının zararlı olduğunu "Hava Kirliliği Standartları" ile belirlemek gerekmektedir. Ülkemizde bu standartlar, "Hava Kalitesi Değerlendirme Ve Yönetimi Yönetmeliği"⁵¹ ile tespit edilmiştir. Bu yönetmelik 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda öngörülen amaç ve ilkeler doğrultusunda çıkarılmıştır (HKDY m.3). Yönetmeliğin amacı, *"Hava kirliliğinin çevre ve insan sağlığı üzerindeki zararlı etkilerini önlemek veya azaltmak için hava kalitesi hedeflerini tanımlamak ve oluşturmak, tanımlanmış metotları ve kriterleri esas alarak hava kalitesini değerlendirmek, hava kalitesinin iyi olduğu yerlerde mevcut durumu korumak ve diğer durumlarda iyileştirmek, hava kalitesi ile ilgili yeterli bilgi toplamak ve uyarı eşikleri aracılığı ile halkın bilgilendirilmesini sağlamaktır"* şeklindedir (HKDY

⁵⁰ **GÜRPINAR, Ergün**; Çevre Sorunları, İstanbul 1992, s.83; **GÖKSEL**, a.g.e., s.72; **KAYIR**, a.g.e., s.39-42; **GÜNEŞ**, a.g.e., s.32-33; **SANALAN, Teoman**; Hava Kirliliği, Çevre Kanunu Değişiklikleri Ve Sanayiye Etkileri Semineri, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 08 Kasım 2006, İstanbul 2006, s.52 vd.; **KELEŞ/ERTAN**, a.g.e., s.26-28; **ÇÖRTOĞLU**, (Komşuluk Hukuku), 105-114; **ÇEPEL, Necmettin**; Doğa, Çevre, Ekoloji ve İnsanlığın Ekolojik Sorunları, İstanbul-1992, s.195 vd.; **AYDINALP, Cumhuri**; Çevre Kirliliğinin Nedenleri Ve Etkileri, Çevre ve İnsan Dergisi, S.37, Aralık 1997, s.38; **AYKUT**, a.g.e., s.161; **KELEŞ/HAMAMCI**, a.g.e., s.82; **KÖKÇAM, Zeynel**; İklim Değişikliği Sözleşmesi/Hava Kirliliği, Çevre Ve Sanayi Semineri, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 25 Mayıs 2005, Bursa 2005, s.63; **NECİPOĞLU, Zeki**; Hava Kirliliği, Çevre Ve Sanayi Semineri, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 09 Mayıs 2002, İzmir 2002, s.47; **OKTAY**, a.g.e., s.270; **MALİYE BAKANLIĞI**, a.g.e., s.5 vd.

⁵¹ RG: 06.06.2008 T. ve 26898 S.

m.1).

Hava kirliliği yönetmelikte doğrudan doğruya tanımlanmamaktadır. Hava kirleticiler, *“Havanın doğal bileşimini değiştiren is, duman, toz, gaz, buhar ve aerosol halindeki kimyasal maddeler”* (HKDY geçici m.1/2-d), hava kalitesi ise; *“Hava kirliliğinin insanlar ve çevreleri üzerindeki etkilerinin bir göstergesi olan ve havadaki hava kirleticilerinin artan miktarlarıyla azalan atmosfer kalitesidir”* olarak tanımlanmaktadır (HKDY geçici m.1/2-e).

Çevre Kanunu’nda da hangi kaynaktan doğarsa doğsun “Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği”nde belirtilen sınırları aşan bir gürültüye neden olunması çevre kirliliği sayılmaktadır. Bunun sonucunda ortaya çıkabilecek kişi veya mal zararları da çevre zararı sayılır⁵².

Hava kirliliğinin başlıca nedenleri olarak, sanayi tesisleri, ulaşım sistemleri, elektrik üretiminde kullanılan yakıtlar, katı atık tasfiye süreçleri, hızlı nüfus artışı nedeniyle meydana gelen kentleşme ve toplu ısınma gösterilebilir. Ülkemizde ise, genel olarak, sanayi tesislerinin, motorlu taşıtların, şehirlerdeki ısınma sisteminin hava kirliliğine neden olduğu söylenebilir⁵³.

Hava kirliliğinin en önemli kaynağını sınai faaliyetler ve bunun sonucunda açığa çıkan zararlı maddeler oluşturur. Hava kirliliğine neden olan sanayi tesisleri arasında metal işleyen işletmeler, kimya sanayi, termik veya nükleer santraller, alüminyum üretimi ve çimento tesisleri, petrol rafinerileri,

⁵² YONGALIK, a.g.e., s.37-38; KAYIR, a.g.e., s.40; GÖKSEL, a.g.e, s.73; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.26-27; KELEŞ,(Çevre Hukuku), 14-15; GÜNEŞ, a.g.e., s.32 vd.

⁵³ KAYIR, a.g.e., s.41; GÖKSEL, a.g.e., s.73; GÜNEŞ, a.g.e., s.33; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.27-28; AYKUT, a.g.m., s.161; AYDINALP, a.g.m., s.38; AYKUT, a.g.m., s.161

vb.; kirletici maddeler arasında ise, arsenik, civa, kükürtdioksit, flor, ozon, karbonmonoksit, talyum vb. kimyasal element ve bileşimler sayılabilir⁵⁴.

Hava kirliliği, insan ve hayvanlarda solunum, bitkilerde fotosentez dengesini bozmakta; ayrıca, küresel ısınma, ozon tabakasının incelmeye sonu zararlı ışınlar maruz kalma gibi çeşitli olumsuz etkiler yaratmaktadır⁵⁵.

bb. Su Kirliliği

Su, tüm canlıların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gerekli olan temel öğelerin başında gelmektedir. Dünyanın önemli bir kısmını oluşturan su, doğada; katı, sıvı ve gaz halinde bulunmakta olup güneşin sağlamış olduğu enerji ile devamlı bir döngü içerisinde. Bu döngü içerisinde canlılar, suyu yaşamsal ve diğer aktiviteler için kullandıktan sonra, bunu tekrar döngü içerisine bırakırlar. Suyun, bir sirkülasyon olayı sırasında yapısına karışan çeşitli maddeler, suların fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerini değiştirerek su kirliliğine neden olurlar⁵⁶.

Su kaynaklarını bozacak ölçüde organik, inorganik, biyolojik ve

⁵⁴ **TÜRKMAN, Ayşen;** Yaşanabilir Bir Çevre İçin, İzmir Ticaret Odası Yayını, No:45, İzmir 1998, s.117; **KAYIR,** a.g.e., s.39-40; **YONGALIK,** a.g.e., s.38, **GÖKSEL,** a.g.e., s.72-73; **MALİYE BAKANLIĞI,** a.g.e., s.6-7

⁵⁵ **KAYIR,** a.g.e., s.40; **YONGALIK,** a.g.e., s.38; **GÖKSEL,** a.g.e., s.73; **TÜRKMAN,** a.g.e., s.117-118; **AYDINALP,** a.g.m., s.38 vd.

⁵⁶ **YONGALIK,** a.g.e., s.39-41; **GÜNEŞ,** a.g.e., s.30-32; **KELEŞ/ERTAN,** a.g.e., s.25; **ÇEPEL,** a.g.e., s.200 vd.; **KAYIR,** a.g.e., s.42-44; **GÖKSEL,** a.g.e., s.73-74; **AYKUT,** a.g.m., s.161-162; **ERTAŞ,**(Çevre Hukuku), 15 vd.; **TÜRKMAN,** a.g.e., s.121 vd.; **AYDINALP,** a.g.m., s.38-39; **AYKUT,** a.g.m., s.161; **KELEŞ/HAMAMCI,** a.g.e., s.95 vd.; **ARSLAN Veysel;** Su Kirliliği, Çevre Ve Sanayi Semineri, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 25 Mayıs 2005, Bursa 2005, s.59 vd.; **ÇAKMAK, Lütfi;** Su Kirliliği, Çevre Ve Sanayi Semineri, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 09 Mayıs 2002, İzmir 2002, s.51 vd; **AKDENİZ,** Recep; Su Kirliliği, Çevre Kanunu Değişiklikleri Ve Sanayiye Etkileri Semineri, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 08 Kasım 2006, İstanbul 2006, s.52 vd.; **OKTAY,** a.g.e., s.272 vd.; **MALİYE BAKANLIĞI,** a.g.e., s.8

radioaktif nesnelere suya karışması suretiyle, suyun doğal yapısının kullanma amacına uygun düşmeyecek şekilde bozulmasına su kirliliği denilmektedir⁵⁷. Bir başka deyişle insan faaliyetlerinin etkisi sonucunda meydana gelen, suyun kullanımını kısıtlayan veya tamamen engelleyen ve ekolojik dengeyi bozan kalite değişimleri su kirliliği olarak tanımlanmaktadır⁵⁸.

Çevre Kanunu'na dayanılarak çıkarılan, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği'nde⁵⁹ "Tanımlar" başlıklı 3. maddesinde, su kirliliği; *"Su kaynağının kimyasal, fiziksel, bakteriyolojik, radyoaktif ve ekolojik özelliklerinin olumsuz yönde değişmesi şeklinde gözlenen ve doğrudan veya dolaylı yoldan biyolojik kaynaklarda, insan sağlığında, balıkçılıkta, su kalitesinde ve suyun diğer amaçlarla kullanılmasında engelleyici bozulmalar yaratacak madde veya enerji atıklarının boşaltılması"* şeklinde tanımlanmaktadır.

Bu Yönetmeliğin amaç maddesinde, ülkenin yer altı ve yer üstü su kaynaklarının korunmasından söz edildiği (m.1), tanımlar maddesinde ise "alıcı ortam" olarak göl, akarsu, kıyı ve deniz suları ile yer altı suları sayıldığı için (m.3) çevre unsuru olarak suyun bütün yer altı ve yer üstü sularını kapsayacak şekilde anlaşılması gerekir⁶⁰.

Su kirliliğine neden olan etkenler, çok çeşitli olmakla birlikte, genel

⁵⁷ KELEŞ/HAMAMCI, a.g.e., s.96; GÖKSEL, a.g.e., s.71; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.25; KAYIR, a.g.e., s.42; YONGALIK, a.g.e., s.40; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 15-16; ERİŞGİN, a.g.e., s.60 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.72

⁵⁸ KAYIR, a.g.e., s.42; AYDINALP, a.g.m., s.38-39; YONGALIK, a.g.e., s.39; ÇEPEL, a.g.e., s.201; ŞEN,(Çevre Ceza Hukuku), 20 vd.; TÜRKMAN, a.g.e., s.121 vd.

⁵⁹ RG: 31.12.2004 T. ve 25687 S.

⁶⁰ YONGALIK, a.g.e., S.40-41; GÜNEŞ, a.g.e., s.30-32; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.25; ÇEPEL, a.g.e., s.200 vd.; KAYIR, a.g.e., s.43; GÖKSEL, a.g.e., s.71-72

olarak tarımsal faaliyetlerden (tarımda kullanılan zehirli ilaçların sulara karışması), şehirlerden (yerleşim merkezlerinden denizlere dökülen çöpler, pis sular ve kanalizasyon), nükleer ve termik santrallerden (deniz kıyısında bulunan termik ve nükleer enerji santralleri), sanayi tesislerinden (sanayi tesislerinden denize atılan sanayi atıkları ile kimyasal maddeler) bırakılan atıklar ile taşıma faaliyeti yapan tankerlerin (örneğin, petrol taşıması sırasında meydana gelen tanker kazaları) karıştığı tanker kazaları bunların başlıcalarıdır⁶¹.

Atık sular; göl, nehir ve deniz gibi alıcı ortamlara boşaltıldıklarında, ortam suyunun fiziko-kimyasal yapısını önemli ölçüde değiştirmekte ve kirleticinin fiziksel, kimyasal ve bakteriyolojik yapısıyla boşaldığı bölge sularının durgun veya akıntılı su kaynağı oluşuna göre suyun dip yapısında da önemli değişikliklere neden olmaktadır⁶².

Su kirliliği sonucunda, içme suyu dolayısıyla insan ve hayvanların, kirli sularla sulanan bitkilerin zarara uğraması gibi kişi ve mal varlığı zararları şeklinde ortaya çevre zararları ortaya çıkabilmektedir⁶³.

cc. Toprak Kirliliği

Canlı türlerinin büyük bir bölümünün yaşam ortamı olan toprak, insan ve çevre açısından büyük önem taşır. Canlı doğal kaynakların varlığını

⁶¹ YONGALIK, a.g.e., s.40; GÜNEŞ, a.g.e., s.31-32; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.25-26; ÇEPEL, a.g.e., s.200 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.72; HELVACI, a.g.e., s.21

⁶² AYDINALP, a.g.m., s.39; KAYIR, a.g.e., s.44; GÖKSEL, a.g.e., s.72; AYKUT, a.g.m., s.161-162

⁶³ YONGALIK, a.g.e., s.41; KAYIR, a.g.e., s.44; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 15 vd.; ÇEPEL, a.g.e., s.201 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.72; AYDINALP, a.g.m., s.39

sürdürebilmeleri, bu cansız doğal kaynağın varlığına ve zenginliğine bağlıdır⁶⁴.

Toprağın içerisine veya üst kısmına bırakılan zararlı ve tehlikeli atık maddelerin toprağın fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerini ve jeolojik yapısını bozması olayına genel olarak toprak kirliliği denilmektedir⁶⁵.

Çevre Kanunu'na dayanılarak çıkarılan, "Toprak Kirliliğinin Kontrolü ve Noktasal Kaynaklı Kirlenmiş Sahalara Dair Yönetmeliğin"⁶⁶ tanımlar başlıklı 4. maddesinin (m) fıkrasında kirlenmiş toprak: "... *bünyesinde insan ve çevre sağlığı bakımından önemli ölçüde risk oluşturan, insan faaliyetlerinden kaynaklanan tehlikeli kirletici maddelerin bulunduğu teyit edilen ve temizlenmesi gerektiğine karar verilen toprağı*" şeklinde tanımlanmaktadır.

Yönetmeliğin "Amaç" başlıklı 1.maddesinde ise; "*alıcı ortam olarak toprağın kirlenmesinin önlenmesi, kirlenmenin mevcut olduğu veya olması muhtemel sahaları ve sektörleri tespit etmek, kirlenmiş toprakların ve sahaların temizlenmesi ve izlenmesi esaslarını sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde belirlemek olduğunu*" belirtmiş olup, Yönetmeliğin "Sorumluluk ve çevresel zararın tahsili" başlıklı 37. maddesinde; "*toprak veya yer altı suyu kirliliğine neden olan faaliyet sahipleri Çevre Kanunu'nun 13 üncü maddesinin altıncı fıkrası ve 28 inci maddesi kapsamında sorumludur. Toprak kirliliğine sebep olan sorumlu kişilerin*

⁶⁴ GÜNEŞ, a.g.e., s.28; GÖKSEL, a.g.e., s.74; KAYIR, a.g.e., s.44; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 16; AYKUT, a.g.m., s.162

⁶⁵ YONGALIK, a.g.e., s.41-42; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 15-16; KAYIR, a.g.e., s.44-45; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s 30; GÜNEŞ, a.g.e., s.29; TÜRKMAN, a.g.e., s.128 vd.; ÇEPEL, a.g.e., s.204; AYDINALP, a.g.m., s.39 vd.; KELEŞ/HAMAMCI, a.g.e., s.105 vd.; OKTAY, a.g.e., s.275 vd.; MALİYE BAKANLIĞI, a.g.e., s.7-8

⁶⁶ RG: 08.06.2010 T. ve 27605 S.

çevresel zararı durdurmak, gidermek ve azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan veya yapılması gereken harcamalar, 21/7/1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre toprak veya yer altı suyu kirliliğinden sorumlu olanlardan tahsil edilir” şeklinde açıkça toprak kirliliğine neden olanların sorumlu olduklarını belirtmiştir.

Toprak kirliliği, su ve hava kirliliğine karşın, toprağın mülkiyet konusu olabilmesi dolayısıyla özellik taşımaktadır. Malik tarafından doğrudan neden olunan bir toprak kirliliği, ancak bunun üçüncü bir kişiye veya kamuya zarar vermesi halinde sorumluluk hukukunun konusuna giren bir çevre kirliliği olarak nitelendirilebilir⁶⁷.

Toprak kirliliği; zehirli ve tehlikeli maddelerin toprağa bırakılması, kent ve sanayi atıklarının toprağa bırakılması, yanlış ve fazla gübreleme, tarımsal mücadele ilaçları gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır⁶⁸.

Havaya verilen zehirli gazların neden olduğu asit yağmurları ile kirliliğin sular içindeki kirletici ve zararlı maddeler toprağa karışıp toprağı kirletmekte ve toprağın fiziksel, kimyasal ve biyolojik yapısının bozulmasına neden olmaktadır. Bu şekilde, hava ve suya karışan zararlı maddelerle sonuçta toprak kirletilmektedir.⁶⁹

⁶⁷ YONGALIK, a.g.e., s.42; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 15-16; KAYIR, a.g.e., s.44-46; GÜNEŞ, a.g.e., s.33-34; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s 30; GÖKSEL, a.g.e., s.73

⁶⁸ GÜNEŞ, a.g.e., s.34; KAYIR, a.g.e., s.45 vd.; AYKUT, a.g.m., s.162; ERTAŞ, (Çevre Hukuku), 15; GÜRPINAR, a.g.e., s.75; KELEŞ/HAMAMCI, a.g.e., s.106

⁶⁹ YONGALIK, a.g.e., s.42; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 16; KAYIR, a.g.e., s.46; GÜNEŞ, a.g.e., s.34; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s 30; GÖKSEL, a.g.e., s.74; KELEŞ/HAMAMCI, a.g.e., s.111 vd.

dd. Gürültü Kirliliği

Gürültü, istenmeyen ya da dinleyen için anlamı olmayan, rahatsızlık verici, insan sağlığını fizyolojik ve psikolojik yönden olumsuz bir şekilde etkileyen sesler bütünüdür⁷⁰.

Gürültü kirliliği, insanlar üzerinde olumsuz fizyolojik ve psikolojik etkiler yaratan, arzu edilmeyen sesler şeklinde tanımlanabilir⁷¹.

Meydana gelen gürültünün kaynakları nitelik ve nicelik yönünden yaşam düzeyinin yükselmesine bağlı olarak farklılık taşımakla beraber, insan sağlığını olumsuz yönde etkileyen çevre kirlenici bir faktör olarak kabul edilmektedir⁷².

Çevre Kanunu'nun "Gürültü" başlıklı 14. maddesi; *"Kişilerin huzur ve sükununu, beden ve ruh sağlığını bozacak şekilde ilgili yönetmeliklerle belirlenen standartlar üzerinde gürültü ve titreşim oluşturulması yasaktır.*

Ulaşım araçları, şantiye, fabrika, atölye, işyeri, eğlence yeri, hizmet binaları ve konutlardan kaynaklanan gürültü ve titreşimin yönetmeliklerle belirlenen standartlara indirilmesi için faaliyet sahipleri tarafından gerekli tedbirler alınır. "şeklinde bir tanıma yer vermiştir.

Çevre Kanunu bu maddeden anlaşılacağı gibi her türlü gürültü kirliliğini yasaklamaktadır. Bu maddenin uygulanması bakımından, gürültü

⁷⁰ KAYIR, a.g.e., s.46; GÖKSEL, a.g.e., s.74; **KELEŞ, Ruşen**; İnsan, Çevre, Toplum,(Yay. Haz. Ruşen KELEŞ), 2.Bası, Ankara 1997, s.9; ÇEPEL, a.g.e., s.208; TÜRKMAN, a.g.e., s.132; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 17; PETEK, a.g.m., s.181; KELEŞ/HAMAMCI, a.g.e., s.91; OKTAY, a.g.e., s.277

⁷¹ KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.34-35; GÜNEŞ, a.g.e., s.39 vd.; KAYIR, a.g.e., s.46 vd.; ÇEPEL, a.g.e., s.208 vd.; TÜRKMAN, a.g.e., s.132 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.74-75; KELEŞ/HAMAMCI, a.g.e., s.91 vd.

⁷² AYDINALP, a.g.m., s.41; KAYIR, a.g.e., s.46; GÖKSEL, a.g.e., s.74; KELEŞ/HAMAMCI, a.g.e., s.92 vd.

kontrolünün uygulanacağı sınırların belirlenmesi amacıyla "Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği"⁷³ çıkarılmıştır. Yönetmeliğin "Amacı" 1. maddesinde; "*Kişilerin beden ve ruh sağlığını, huzur ve sükununu gürültü ile bozmayacak bir çevrenin geliştirilmesi için, çevresel gürültüye maruz kalmanın etkileriyle mücadele etmeye yönelik esas ve kriterleri belirlemek ve bu kriterlerin gürültü kaynakları bazında uygulanması*" olarak belirtilmiştir. Yine, bu Yönetmeliğin "Tanımlar" başlıklı 4. maddesine göre ise, çevresel gürültü; "*Ulaşım araçları, kara yolu trafiği, demir yolu trafiği, hava yolu trafiği, deniz yolu trafiği, açık alanda kullanılan teçhizat, şantiye alanları, sanayi tesisleri, atölye, imalathane, iş yerleri ve benzeri ile rekreasyon ve eğlence yerlerinden çevreye (dışarıya) yayılan, istenmeyen veya zararlı açık hava seslerinin bütünü ile yapı içindeki mekanik sistemler ve diğer kaynaklardan doğan ve diğer bir mekan içinde bulunan insanları olumsuz etkileyen yapı içi gürültüleri*" olarak tanımlanmıştır.

Sesin basınç, frekans, tizlik gibi değişik özellikleri kişiden kişiye farklı olarak algılanabilir. Ancak, sesin insan kulağına göre şiddetini belirten bazı ölçütler vardır. Sesin insan kulağına göre şiddetine belirten, gürültü ölçmede yaygın olarak kullanılan ölçü desibel (dB)'dir. Uluslararası Standart Örgütü'nün (ISO) normal saydığı gürültü düzeyi "dc 58 dB"dir⁷⁴.

Gürültü kirliliğine, sanayi tesisleri, yol ve bina inşaatları, ulaşım araçları, spor alanları, ticari amaçlı eğlence yerleri, yüksek sesli yapılan reklam ve müzik yayınları ile sesli satıcılar gibi çok çeşitli etkenler neden

⁷³ R.G: 01.07.2005 T. ve 25862 S.

⁷⁴ GÖKSEL, a.g.e., s.76; KAYIR, a.g.e., s.47; KELEŞ/HAMAMCI, a.g.e., s.92; GÜNEŞ, a.g.e., s.39; PETEK, a.g.m., s.190

olmaktadır⁷⁵.

Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği'nin 4.maddesinde gürültü kaynakları olarak ulaşım araçları, kara yolu trafiği, demir yolu trafiği, hava yolu trafiği, deniz yolu trafiği, açık alanda kullanılan teçhizat, şantiye alanları, sanayi tesisleri, atölye, imalathane, iş yerleri ve benzeri ile rekreasyon ve eğlence yerleri gösterilmektedir.

Gürültü kirliliği, her ne kadar hava kirliliği kadar yaşamsal çevre tehlikesi yaratmamakta ise de, yaşamı kalitesizleştirmekte ve değersiz hale getirmektedir⁷⁶.

İnsan sağlığı üzerinde gürültü, baş ağrısı, uyku bozuklukları, işitme bozuklukları, kalp atış ritminin bozulması, kanın yoğunlaşması, kas yorgunluğu sonucu iş verimliliği, sinirlilik, üretkenliğinin azalması, dikkat dağılması gibi etkileri görülmektedir⁷⁷.

ee. Radyoaktif Kirlilik

Radyoaktif kirlilik, radyoaktif maddelerden kaynaklanan, insan ve çevresinin olumsuz olarak etkileyen kirliliktir. Radyoaktif kirlilik, doğal ve yapay radyonüklidlerden kaynaklanmaktadır. Doğal radyonüklidlerden kaynaklanan radyoaktivite, çevre kirliliği olarak kabul edilmezler. Doğal radyoaktiviteye, deniz, okyanus tabanlarında, yer yuvarlağını oluşturan kayalarda çökelmiş durumda bulunan sedimentlerin içerisinde yer alan

⁷⁵ KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s 34-35; GÜNEŞ, a.g.e., s.39 vd.; KAYIR, a.g.e., s.47 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.75; KELEŞ/HAMAMCI, a.g.e., s.92 vd.

⁷⁶ KAYIR, a.g.e., s.48; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 17; GÖKSEL, a.g.e., s.75

⁷⁷ TÜRKMAN, a.g.e., s.132 vd.; KELEŞ/HAMAMCI, a.g.e., s.95; KAYIR, a.g.e., s.48

radyoaktif maddeler neden olmaktadır. Yapay radyoaktiviteye neden olan unsurların başında ise, röntgen tedavileri, atom bombası denemeleri ve nükleer reaktörler gelmektedir. Yapay yolla üretilen radyoaktif maddeler ise; nükleer denemeler ve santrallerden çıkan atıklar ve bu santrallerdeki kazalar, deniz ve okyanuslara bilerek ve kontrollü bir şekilde atılan radyoaktif atıklar ile bilimsel çalışmalar için üretilmiş olan radyoizotoplardan oluşmaktadır⁷⁸.

Türk hukukunda, nükleer reaktörlerin yol açtığı zararları düzenleyen özel bir kanun henüz bulunmamaktadır. Buna karşılık, bu konuda çıkarılmış olan tüzük ve yönetmelikler bulunmaktadır.

Radyasyon Güvenliği Tüzüğü'nün "Terimler ve Kısaltmalar" başlıklı 2. maddesinde⁷⁹ radyasyon üretici aygıtlar olarak şunlar belirtilmiştir: *"Elektriksel, elektronik manyetik veya elektro mekanik yöntemlerden biriyle yüklü parçacık veya ağır iyonları hızlandırarak belirli güvenlik önlemleri içerisinde ve denetim altında iyonlaştırıcı radyasyon üretmek üzere yapılmış röntgen makinaları, betatron, lineer akseleratör, siklotron ve nötron jeneratör"* gibi aygıtlardır.

Bu Tüzüğe dayanılarak Radyasyon Güvenliği Yönetmeliği⁸⁰ de çıkarılmıştır. Bu Yönetmeliğin "Amaç" başlıklı 1. maddesinde: *"İyonlaştırıcı radyasyon ışınlamalarına karşı kişilerin ve çevrenin radyasyon güvenliğini sağlamak"* olduğu belirtilmektedir.

⁷⁸ **SEZGİNER, Nurten**; Radyoaktif Maddelerin Çevre Kirliliği Üzerinde Etkileri ve Rolü, İstanbul 1989, s.2 vd.; AYDINALP, a.g.m., s.40; AKINCI, a.g.e., s.65-67; KAYIR, a.g.e., s.48-49; GÖKSEL, a.g.e., s.75-76; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 69-70; KELEŞ/HAMAMCI, a.g.e., s.92; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.35; **AYDOĞDU, Murat**; Sivil Amaçlı Nükleer Santral İşletenin Ve Nükleer Madde Taşıyanın Hukuki Sorumluluğu, Ankara 2009, s.62 vd ve 111 vd.; OKTAY, a.g.e., s.278

⁷⁹ RG: 07.09.1985 T. ve 18861 S.

⁸⁰ RG: 24.03.2000 T. ve 23999 S.

Yine, Radyasyon Güvenliği Tüzüğüne dayanılarak çıkarılan Radyoaktif Madde Kullanımından Oluşan Atıklara İlişkin Yönetmelik⁸¹ çıkarılmıştır. Bu Yönetmeliğin “Amaç” başlıklı 1. maddesinde: *“Radyoaktif madde kullanımından oluşan atıkların halka, çalışanlara ve çevreye zararı olmayacak şekilde çevreye verilebilme şartlarını belirlemek”* olduğunu düzenlemiştir. Yine, bu Yönetmeliğinin “Tanımlar” başlıklı 4. maddesinde radyoaktif atık: *“Tekrar kullanılması düşünülmemeyen her türlü radyoaktif maddeler veya radyoaktif maddelerle bulaşmış diğer malzemeleri”* ifade ettiğini belirtmiştir. Bu Yönetmelik 8,9 ve 10.maddelerinde radyoaktif madde kullanımından oluşan katı, sıvı ve gaz halindeki atıkların çevreye verilme sınırlarını belirlemiştir. Yönetmeliğin 18. maddesinde lisans sahibi tarafından bu Yönetmelikte belirtilen hükümlere uyulmadığının tespiti halinde "Radyasyon Güvenliği Tüzüğü" ve "Radyasyon Güvenliği Yönetmeliği" hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir.

Nükleer santrallerden çıkan atıklar önemli miktarda radyoaktiviteye sahiptir. Bunlar çevreye alfa ve beta radyasyonlarını yayarlar. Çok tehlikeli olan bu ışınlar, hava, toprak ve su kaynaklarında radyoaktif kirlilik yaratmasından dolayı, doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine neden olmaktadır⁸².

Radyoaktif maddelerin nükleer tesislerde kullanılması sonucunda, çoğu doğada bulunmayan büyük miktarlarda ve bir kere oluştuktan sonra yok edilmeleri de oldukça güç olan plutonyum, likit ve katı atıklar ile gaz gibi

⁸¹ RG: 02.09.2004 T. ve 25572 S.

⁸² AYDINALP, a.g.m., s.40; KAYIR, a.g.e., s.48-49; GÖKSEL, a.g.e, s.76; TURGUT,(Çevre Hukuku), 396; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.35-36

maddelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır⁸³.

Radyasyon, yeterince korunmayan radyoaktif maddelerden, önce toprağa oradan sulara geçmektedir ki; bu yolla geçişinde etkileri açısından buldukları bölgelerin dışına çıkarak yaygınlaşmalarına neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında radyasyon zararlarında, zararın etki alanı geniş olmakta ve bunun yanında mağdur sayısı fazla olmaktadır. Ayrıca zarar uzun süre sonra ortaya çıkabilmektedir⁸⁴.

Radyoaktif atıklar ile ilgili olarak alınacak önlemlerden birincisi, bu atıkların belli bir bölgeye yerleştirilerek uzun süre aynı şekilde tutulabilmesi; ikincisi ise, doğal çevrimlerin atığı taşıyıp zararsızca etrafa yayması sağlanarak önlemler alınabilir⁸⁵.

Nükleer radyasyonun insan hücrelerini öldürmek, normal şekilde çoğalmalarını önlemek ve genlerde mutasyon ile kansere yol açmak gibi çok ciddi biyolojik etkileri vardır. Ayrıca, uzun süre radyasyona maruz kalınması; maruz kalınan radyasyonun süresi ve şiddetine göre çeşitli hastalıklara ve neticede ölümlere yol açmaktadır⁸⁶.

5-ATIK VE ARTIK KAVRAMI

Çevre Kanunu 'nun "Tanımlar" başlıklı 2. maddesine göre atık: “
Herhangi bir faaliyet sonucunda oluşan, çevreye atılan veya bırakılan her

⁸³ KAYIR, a.g.e., s.49; GÖKSEL, a.g.e., s.76; TURGUT,(Çevre Hukuku), 396; AYDOĞDU, a.g.e., s.105 vd.

⁸⁴ AKINCI, a.g.e., s.67; AYDOĞDU, a.g.e., s.117 vd.; **GÜNEYSU, Gülin**; Nükleer Reaktörlerin Yol Açtığı Zararlardan Doğan Hukuki Sorumluluk, AÜHFD, C.40, S.1-4, Ankara 1973, s.207 vd.

⁸⁵ KAYIR, a.g.e., s.50; GÖKSEL, a.g.e., s.76; AYDOĞDU, a.g.e., s.138 vd.

⁸⁶ AYDINALP, a.g.m., s.40 vd.; AKINCI, a.g.e., s.67; KAYIR, a.g.e., s.50; GÖKSEL, a.g.e., s.77

türlü maddeyi " ifade etmek üzere kullanılmıştır. Atıklar, herhangi bir faaliyet sonunda sıvı, katı ve gaz şeklinde toprağa, havaya veya suya bırakılmış olabilirler. Çevreye hangi şekilde bırakılmış olursa olsun bir maddenin atık sayılabilmesi için, bu maddenin çevre için zararlı sonuçlar yaratması gerekir. Bu nedenle, bir sanayi işletmesinden ilgili yönetmeliklerde belirlenen standartlara ve yöntemlere uygun olarak doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı ortam olan çevreye bırakılan, fakat çevre için zararlı olmayan maddeler, bu anlamda atık sayılmazlar⁸⁷.

Atık kavramı ile artık kavramını birbirinden ayırmak gerekir. Artık maddeler, bir sanayi faaliyeti sonunda, yararlanılması mümkün olmayan ve çevreye bırakılan maddelerdir. Bunlar, çevre için zararlı olabileceği gibi, hiç bir zararı da olmayabilir. Ancak, çevreye zarar veriyorsa, artık maddeler atık madde niteliğine dönüşür⁸⁸.

Çevre Kanunu'nun "Kirlenme Yasağı" başlıklı 8. maddesinde: *"Her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verecek şekilde, ilgili yönetmeliklerde belirlenen standartlara ve yöntemlere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı*

⁸⁷ KAYIR, a.g.e., s.34; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 72-73; GÜNEŞ, a.g.e., s.93 vd.; Çevre Kanunu'nun 2.maddesinde: *"Katı atık: Üreticisi tarafından atılmak istenen ve toplumun huzuru ile özellikle çevrenin korunması bakımından, düzenli bir şekilde bertaraf edilmesi gereken katı atık maddeleri,"*

Evsel katı atık: Tehlikeli ve zararlı atık kapsamına girmeyen konut, sanayi, iş yeri, piknik alanları gibi yerlerden gelen katı atıkları,

Tehlikeli atık: Fiziksel, kimyasal ve/veya biyolojik yönden olumsuz etki yaparak ekolojik denge ile insan ve diğer canlıların doğal yapılarının bozulmasına neden olan atıklar ve bu atıklarla kirlenmiş maddeleri,

Tehlikeli kimyasallar: Fiziksel, kimyasal ve/veya biyolojik yönden olumsuz etki yaparak ekolojik denge ile insan ve diğer canlıların doğal yapılarının bozulmasına neden olan her türlü kimyasal madde ve ürünleri," şeklinde atıklarla ilgili tanımlar yapılmıştır.

⁸⁸ KAYIR, a.g.e., s.35; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 73

ortama vermek, depolamak, taşımak, uzaklaştırmak ve benzeri faaliyetlerde bulunmak yasaktır.” şeklinde düzenleme bulunmaktadır.

Su Kirliliğini Kontrol Yönetmeliği'nin 3. maddesinde atık: *"Her türlü üretim ve tüketim faaliyetleri sonunda, fiziksel, kimyasal ve bakteriyolojik özellikleriyle karışıkları alıcı ortamların doğal bileşim ve özelliklerinin değişmesine yol açarak dolaylı veya doğrudan zararlara yol açabilen ve ortamın kullanım potansiyelini etkileyen katı, sıvı veya gaz halindeki maddelerle atık enerjiyi"* şeklinde tanımlanmaktadır.

Atıklar konusunda, katı atıklara, tıbbi atıklara, radyoaktif atıklara ve tehlikeli atıklara ilişkin olmak üzere dört yönetmelik çıkarılmıştır.

Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği'nin⁸⁹ amacı: *"Her türlü atık ve artığın çevreye zarar verecek şekilde, doğrudan veya dolaylı bir biçimde alıcı ortama verilmesi, depolanması, taşınması, uzaklaştırılması ve benzeri faaliyetlerin yasaklanması, çevreyi olumsuz yönde etkileyebilecek olan tüketim maddelerinin idaresini belli bir disiplin altına alarak, havada, suda ve toprakta kalıcı etki gösteren kirleticilerin hayvan ve bitki nesillerini, doğal zenginlikleri ve ekolojik dengeyi bozmasının önlenmesi ile buna yönelik prensip, politika ve programların belirlenmesi, uygulanması ve geliştirilmesi"* olarak belirtilmektedir. Yönetmeliğin 3. maddesinde katı atık: *"Üreticisi tarafından atılmak istenen ve toplumun huzuru ile özellikle çevrenin korunması bakımından, düzenli bir şekilde bertaraf edilmesi gereken katı maddeleri ve arıtma çamurunu, (iri katı atık, evsel katı atık, bu Yönetmelikte "katı atık" olarak anılmaktadır.)"* ifade etmek üzere kullanılmıştır.

⁸⁹ R.G: 14.03.1991 T. ve 20814 S.

Katı atıklar; evsel katı atık, park ve bahçelerden atılan bitkisel artıklar, sanayi ve ticaret artıkları, hafriyat toprağı ve inşaat moloz ve kalıntıları, evsel su arıtma tesislerinden çıkan arıtma çamurları, sanayi üretimi sonucu çıkan sanayi çamuru şeklinde olabilmektedir⁹⁰.

Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliğı'nin 1. maddesinin⁹¹ amacı ise: "*Tıbbi atıkların üretiminden bertarafına kadar; çevreye ve insan sağlığına zarar verecek şekilde doğrudan veya dolaylı bir biçimde alıcı ortama verilmesinin önlenmesine, çevreye ve insan sağlığına zarar vermeden kaynağında ayrı olarak toplanması, ünite içinde taşınması, geçici depolanması, taşınması ve bertaraf edilmesine, yönelik prensip, politika ve programlar ile hukuki, idari ve teknik esasların belirlenerek uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemek*" olarak belirtilmektedir. Yine, bu Yönetmeliğın "Tanımlar" başlıklı 4. maddesinde Tıbbi Atık: "*Ünitelerden kaynaklanan,.... enfeksiyöz, patolojik ve kesici - delici atıkları*" ifade ettiğini belirtmiştir.

Radyoaktif Madde Kullanımından Oluşan Atıklara İlişkin Yönetmeliğın "Amaç" başlıklı 1. maddesinde: "*Radyoaktif madde kullanımından oluşan atıkların halka, çalışanlara ve çevreye zararı olmayacak şekilde çevreye verilebilme şartlarını belirlemek*" olduğunu düzenlemiştir. Yine, bu Yönetmeliğın "Tanımlar" başlıklı 4. maddesinde Radyoaktif Atık: "*Tekrar kullanılması düşünölmeyen her türlü radyoaktif maddeler veya radyoaktif maddelerle bulaşmış diğer malzemeleri*" ifade ettiğini belirtmiştir.

⁹⁰ ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 72; KAYIR, a.g.e., s.34-35

⁹¹ R.G: 22.07.2005 T. ve 25883 S.

Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliğinin⁹² “Amaç” başlıklı 1. maddesinde ise: *“Tehlikeli atıkların, üretiminden nihai bertarafına kadar; insan sağlığına ve çevreye zarar verecek şekilde doğrudan veya dolaylı biçimde alıcı ortama verilmesinin önlenmesine, üretiminin ve taşınmasının kontrolünün sağlanmasına, ithalinin yasaklanmasına ve ihracatının kontrolüne, yönetiminde gerekli teknik ve idari standartların sağlanmasına, üretiminin kaynağında en aza indirilmesine, üretiminin kaçınılmaz olduğu durumlarda, üretildiği yere en yakın mesafede bertaraf edilmesine, yeterli bertaraf tesisi kurulması ve bu tesislerin çevresel bakımdan sağlıklı bir şekilde kontrolüne, çevreyle uyumlu yönetiminin sağlanmasına, yönelik prensip, politika ve programların belirlenmesi için hukuki ve teknik esasları kapsadığını”* temel amaç ve kapsam olarak belirtmiştir.

6-ALICI ORTAM KAVRAMI

Çevreyi etkileyecek atık ve artıkların bırakıldığı çevreye alıcı ortam denilmektedir. Çevre Kanunu'nun” Tanımlar” başlıklı 2. maddesinde alıcı ortam: *“Hava, su, toprak ortamları ile bu ortamlarla ilişkili eko sistemleri”* ifade etmek üzere kullanılmıştır. Kirletici faaliyete sebep olan atıklar, yakın çevreye bırakılabileceği gibi, bir nehrin sularına bırakılan zehirli atıklarda olduğu gibi, uzak çevrede de bir takım zararlara yol açabilir. Bu bakımından, kanuni düzenleme, uzak çevreyi de kapsayacak şekilde yerinde bir hüküm öngörmektedir⁹³.

⁹² R.G: 14.03.2005 T. ve 25755 S.

⁹³ KAYIR, a.g.e., s.36 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 76 vd.; GÜNEŞ, a.g.e., s.8 vd.; Çevre Kanunu'nun “Tanımlar” başlıklı 2. maddesinde: *“eko sistem; Canlıların kendi aralarında*

Sular bakımından alıcı ortam, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği'nin "Tanımlar" başlıklı 3. maddesinde: "Atık suların deşarj edildiği veya dolaylı olarak karıştığı göl, akarsu, kıyı ve deniz suları ile yer altı suları gibi yakın veya uzak çevreyi " kapsar.

Alıcı ortam, hukuk kuralları gereğince resmi makamlarca belirlenmiş bir yer olabileceği gibi (örneğin, belediye çöplüğü gibi), tamamen hukuk dışı olarak atıkların bırakıldığı hava, kara veya su da olabilir⁹⁴.

7-ÇEVRE BİLİNCİ KAVRAMI

Gelişmeyle bilinç arasındaki ilişkiyi, gelişmiş ülkelerin çevre konusunda daha duyarlı olmaları aslında açıkça ortaya koymaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ya da az gelişmiş ülkelerdeki gelişme adına yapılan bilinçsiz kalkınma hamleleri beraberinde büyük çevre sorunlarını da getirmesine rağmen bu sorunların giderilmesi, çevrenin iyileştirilebilmesi için de ekonomik gelişmeye ve teknolojiye gereksinim vardır⁹⁵.

Çevre koruma bilinci, 1970'li yıllarda, önce sanayileşmiş ülkelerde başlamış olmasına rağmen ülkemiz bakımından 1980'li yıllarda başladığını söyleyebiliriz. En önemli boyutu çevre için eğitim olan, çevreyi koruma ve geliştirme için yeşil alan ya da çevre planı olarak adlandırılan tasarıları pek

ve cansız çevreleriyle ilişkilerini bir düzen içinde yürüttükleri biyolojik, fiziksel ve kimyasal sistemi," olarak tanımlanmıştır.

⁹⁴ ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 76; KAYIR, a.g.e., s.36

⁹⁵ KAYIR, a.g.e., s.36; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 76-77; **KAPLAN, Ayşegül**; Çevre Sorunları Ve Ekonomi, AÜSBFD, Prof. Dr. Muammer AKSOY'a Armağan, C.XLVI, No:1-2Ocak Haziran 1991, s.279; KELEŞ,(Kent Ve Çevre Hakları), 276

çok ülke uygulamaya geçirmeye çalışmışlardır⁹⁶.

Etkin bir çevre koruması için, toplumdaki çevre bilincinin gelişmesi ile etkin bir çevre planlamasının ve planlama düşüncesinin gelişmesine bağlıdır⁹⁷.

Toplumda çevreyi koruma bilinci yerleşmedikçe, cezai yaptırımlar, kurallara uyulmada etkinliğe sahip olmasına rağmen bu kuralların istenileni vermesi zor ve belki de imkansızdır⁹⁸.

II- ÇEVRE VE HUKUK İLİŞKİSİ

Çevre olgusu, değişik bilim dalları tarafından farklı şekillerde tanımlanmış olmasına rağmen genel olarak şöyle tanımlayabiliriz: Çevre, “İnsanların ve canlıların gelişmesi ve varlığını muhafazası ve yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan ortama” verilen addır. Çevre Hukuku ise, çevrenin korunması, iyileştirilmesi hususunda alınması gerekli hukuki tedbirleri ve çevreyi kirletenlere uygulanacak idari, cezai ve hukuki müeyyideleri düzenleyen hukuk dalı olarak tanımlanabilir⁹⁹.

⁹⁶ KAYIR, a.g.e., s.37; TÜRKMAN, a.g.e., s.237 vd.; **GERAY, Cevat**; Çevre İçin Eğitim(Yay.Haz. KELEŞ, Ruşen)İnsan Çevre Toplum, 2.B, Ankara 1997, s.323; TOKUÇOĞLU,(Çevre Hakkı), 63; KELEŞ/HAMAMCI, a.g.e., s.169 vd.; OKTAY, a.g.e., s.249 vd.

⁹⁷ **ALTUN, Muhsin**; Özel Çevre Koruma Bölgelerinin Çevre Hukukundaki Yeri, Prof.Dr. Şükrü POSTACIOĞLU'na Armağan, İzmir 1997, s.517; KAYIR, a.g.e., s.37; KELEŞ,(Kent Ve Çevre Hakları), 279; TURGUT,(Çevre Ve Yurttaşlar), 21; OKTAY, a.g.e., s.15 vd.

⁹⁸ KAYIR, a.g.e., s.38; KAPLAN, a.g.m., s.280; TEZCAN, a.g.m., s.378; **KAŞIKÇI, Osman**; Çevre Hukukunun Türk Hukuk Tarihindeki Görünümü, Prof Dr. Halil CİN'e Selçuk Üniversitesinde 10. Hizmet Yılı Armağanı, Konya 1995, s.239; TURGUT,(Çevre Ve Yurttaşlar), 227 vd.

⁹⁹ ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 45 vd.; YONGALIK, a.g.e., s.12; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.13 vd.;GÖKSEL, a.g.e., s.4 vd.; GÜNEŞ, a.g.e., s.2 vd.; KAYIR, a.g.e., s.4 vd.; TURGUT,(Çevre Hukuku), 76 vd.; YAŞAMIŞ, a.g.m., s.889-890

Çevre hukukunu tek bir disiplin içinde düzenlemek ve incelemek mümkün değildir. Bu bakımdan çevre hukukunun düzenleme alanı hem özel hukuk hem de kamu hukuku içinde yer aldığı düşünülmektedir¹⁰⁰. Çevre ile ilgili düzenleme Anayasanın 56. maddesinde; *“Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.*

Çevreyi geliştirmek çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir.” düzenlenmiştir.

Çevre, Anayasal olarak hükme bağlanmış bir kavram olup; Anayasa, çevre ile ilgili olarak bütün vatandaşlara ödevler yüklemiştir¹⁰¹.

Çevrenin sadece Anayasal hükümlerle korunması yeterli olmadığından kanun koyucu, 11 Ağustos 1983 tarihinde 2872 sayılı Çevre Kanunu’nu yayımlayarak yürürlüğe koymuştur¹⁰². 2872 sayılı Çevre kanunu’nda 3.3.1988 tarihinde ve 3416 sayılı Kanun ile ve 26.04.2006 tarihinde 5491 sayılı Kanun ile esaslı değişiklikler yapılmıştır.

Söz konusu bu değişiklik yapılmadan önce Çevre Kanunu’nda çevre açıkça tanımlanmamış idi ve “Amaç” adı altındaki 1. maddesinde çevrenin tanımına ilişkin unsurlar belirtilmişti. Ancak, değişiklikten sonra Çevre Kanununun “Tanımlar” başlıklı 2. maddesinde: Çevre, *“Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam”* olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, çevre ile ilgili düzenlemeler Türk Medeni Kanun,

¹⁰⁰ ERTAŞ,(Çevre Hukuku),46 vd.; ULUSU, a.g.m., s.193-196; ERTAŞ/ERTAN, a.g.e., s.40-45; GÖKSEL, a.g.e., s.18 vd.; KAYIR, a.g.e., s.4-5; TURGUT,(Çevre Hukuku), 128 vd.

¹⁰¹ Bkz. çevre veya çevreyi oluşturan unsurlarla ilgili Anayasa'nın 43,44,45,57 ve 169.maddeleri

¹⁰² RG: 11.08.1983 T. ve 18132 S.

Borçlar Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 3621 sayılı Kıyı Kanunu, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu vs kanun ile tüzük ve yönetmeliklerde ve ayrıca uluslararası sözleşmeler ve protokollerde çevre ile ilgili hükümlere yer verilmiştir¹⁰³.

Çevre sorunlarının artması ve çevrenin insan hayatı üzerindeki yeri ve önemi anlaşıldıktan sonra bu konu uluslararası platformda ve ulusal düzeyde daha özel ve ayrıntılı olarak düzenlemelere gidilmiştir. Bu nedenle daha önceden açık bir şekilde düzenlenmemiş olan çevre kirletenin hukuki sorumluluğu şimdi daha ayrıntılı ve daha açık olarak düzenlemeye başlanmıştır.

III- ÇEVRE İLE İLGİLİ SORUMLULUĞUN TARİHÇESİ

Çevre ile ilgili hukuki düzenlemelerin olmadığı dönemlerde uyuşmazlıklar genellikle "komşuluk hukuk"una ait hükümlerden yararlanılarak giderilmeye çalışılmıştır. Bu konu ile ilgili EMK m.656 (Türk Medeni Kanununun 737. Maddesi) komşu hakkı başlığıyla yaptığı düzenleme; taşınmazın maliki olan kimselerin taşınmazını kullanırken diğer kişilere gürültü, sarsıntı yapma, duman, kurum ve rahatsızlık veren diğer toz, buğu ve koku çıkarma gibi olumsuz sonuçlar doğuracak hareketlerden kaçınmalarını düzenlemiş olup ayrıca böyle olumsuz sonuçların yaratılmaması için taşınmaz maliklerine bazı davranışlarda bulunma ödevi getirmiştir. Meydana gelen bu olumsuz sonuçlardan taşınmaz malikinin sorumlu tutulabilmesi için bunların "taşkın nitelikte" olmaları şartına bağlanmıştır. Taşkın nitelikte kullanmanın

¹⁰³ ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 47; GÜNEŞ, a.g.e., s.149 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.8

müeyyidesi olarak ise, malikinin mülkiyet hakkını, bu hakkın yasal kısıtlamalarına aykırı kullanması sonucunda zarar gören veya zarar tehlikesi ile karşılaşan kimselerin, durumun eski haline getirilmesini, tehlikenin ve uğradığı zararın giderilmesini dava edebileceklerini ve hakimin yerel adete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan zararların da uygun bir bedelle denkleştirilmesine karar verebileceğini belirtmiştir (EMK m. 661, TMK m. 730).

Çevre ile ilgili özel düzenlemenin olmadığı dönemde bu hükümlerden yararlanılması hem Yargıtay hem de doktrin tarafından uygun görülmüş olan bir çözümdür¹⁰⁴. Yargıtay, uzun yıllar çevreye verilen zararlardan dolayı açılan tazminat davalarında Türk Medeni Kanunu'nun komşuluk hukukuna ilişkin genel kurallardan yararlanarak uyuşmazlıkları çözüme bağladığı görülmektedir¹⁰⁵.

Yargıtay, bir kimsenin maliki olduğu taşınmazı kullanırken, hele sınıai işler yaparken komşusuna zarar verecek taşkınlıklardan kaçınmaya mecbur olduğunu belirterek davalı işletmenin davacıya tazminat ödemekle yükümlü olduğuna karar vermiştir¹⁰⁶.

Keza, benzer diğer bazı olaylarda da aşağıdaki gibi kararlar verilmiştir:

¹⁰⁴ **AKSOY, Selma**; Avrupa Birliğinde ve Türkiye'de Çevre Hukuku, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999, s.67; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 90-91; TURGUT,(Çevre Hukuku), 536

¹⁰⁵ AKSOY, a.g.e., s.71; BADUR, a.g.m., s.108; YAŞAMIŞ, a.g.m., s.891

¹⁰⁶ 4.HD: 29.11.1979 T. ve 1979/9355 E., 1979/13322 K.(Yayımlanmamıştır)

-Fabrika bacasından çıkan gaz ve dumanın ürüne zarar vermesi halinde komşuluk hukukunu düzenleyen maddelere göre tazminata hükmedileceğine karar vermiştir¹⁰⁷.

-Akü fabrikalarının bacalarından çıkan duman ve zehirli gazların insan sağlığına zarar vermesi, plajın kullanılmasını engellemesi, bahçelere dikilmiş ağaç ve çiçeklerin kuruyup solmasına neden olması, dayanılmaz kokular çıkarması durumunda komşuluk hukukunu düzenleyen TMK 737. maddesine (EMK.m.656) göre tazmin yükümlülüğünün doğacağını belirtmiştir¹⁰⁸.

-Demircilik yaparken çıkarılan gürültü ile bitişik evde oturanların rahatsız edilmesinin komşuluk hakkının ihlali niteliğinde olduğunu belirtmiştir¹⁰⁹.

-Davacı, davalının yaptığı duvarın kendi görüş açısını ve ışığını kestiği için el atmanın önlenmesini istemiş; Yargıtay ise, bu kullanımın taşkınlık sayılıp sayılmadığını belirlenmesinde taşınmazın bulunduğu yerin kullanım amacının niteliğinin ve yöresel örfün birlikte nazara alınması gerektiğini belirtmiştir¹¹⁰.

Çevre konusunun öneminin anlaşılmasıyla hem ulusal ölçekte hem de uluslararası alanda özel düzenlemelere gidildiğinden bahsetmiştik. Uluslararası düzeyde ülkeler iki taraflı, bölgesel ve çok taraflı anlaşma ve protokoller imzalamış bir çok uluslararası kuruluşlar da bünyelerinde çevre ile

¹⁰⁷ 4.HD: 29.03.1989 T. ve 1987/9793 E., 1988/3227 K., aynı konuyla ilgili olarak Bkz. YHGK: 21.12.1983 T. ve 1/610-1385 E. ve K., YHGK: 18.02.1983 T. ve 1/2526-143 E. ve K.(Yayımlanmamıştır)

¹⁰⁸ YHGK: 23.03.1979 T. ve 11/613-335 E. ve K.(Yayımlanmamıştır)

¹⁰⁹ YHGK: 21.12.1983 T. ve 1/610-1385 E. ve K. (Yayımlanmamıştır)

¹¹⁰ YHGK: 14.09.1983 T. ve 1/2337-814 E. ve K. (Yayımlanmamıştır)

ilgili araştırmalar yapacak, çözümler sunabilecek çeşitli nitelikte örgütler kurmuşlardır. Ayrıca, fiili olarak kurulan bazı kuruluşlar bu fiili durumlarını hukuki metinlere yansıtmayı uğraşmışlar ve çevre sorunları hakkında insanları bilinçlendirmeye çalışmışlardır. Ulusal mevzuat düzeyinde ise, ülkeler kendilerine özgü ayrı özel çevre kanunları çıkartmışlar ve bu konuyu daha ayrıntılı bir şekilde düzenlemişlerdir. Türkiye’de ise, 09.08.1983 tarihinde 2872 sayılı Çevre Kanunu çıkartılmış; daha sonraki senelerde esaslı değişiklikler geçirmiş ve kişilere çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi konusunda ödevler yüklemiřtir¹¹¹. Yerel mahkemeler ve Yargıtay’da bu özel düzenleme ile ilgili olarak verilen kararlar çok sınırlı olup; bu da konunun daha tam yerleşmediğini ve insanların çevre konusunda tam bilinçlenmediklerini göstermektedir.

1-ULUSLARARASI ALANDAKİ TARİHİ GELİŞİM

Dünyamızı tehdit eden çevre kirliliği sorunlarına karşı çözüm üretme çabaları, 20. yüzyılın son çeyreğinde başta Birleşmiş Milletler olmak üzere bir çok uluslararası örgütün etkinlikleri neticesinde kendini göstermeye başlamıştır. Uluslararası düzeyde, çevre konusunda yapılan ilk büyük değerlendirme, Birleşmiş Milletler Örgütü’nün, 5-16 Haziran 1972 tarihleri arasında Stockholm’de gerçekleştirdiği İnsan Ve Çevre Konferansı olmuştur. Türkiye’nin aralarında bulunduğu yüzden fazla ülke temsilcisinin katılımı ile yapılan "İnsan ve Çevre Konferansı "nın sonunda yayınlanan bildirmede, insan ve çevre ilişkilerine, insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz

¹¹¹ Bkz. ÇK m.3,8 ve 9.

etkisine, ülkelerin iktisadi gelişme sorunlarına, yaşam koşullarının geliştirilmesine, uluslararası örgütler ve hukuka değinilmiş ve özellikle uluslar arası işbirliği ve dayanışmanın önemi vurgulanmıştır¹¹².

Bu alemde, tek bir dünyamız olduğu gerçeğinden yola çıkan Birleşmiş Milletler Örgütü, uluslararası topluluğun tüm üyelerini, aralarındaki çatışmaya ya da kutuplaşma ne olursa olsun, çevre konusunda ortak eyleme yöneltmek istemiştir¹¹³.

Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkelerinin büyük bir kısmı tarafından Konferansın boykot edilmesi, Stockholm Konferansı'nın hukuksal, hatta moral gücünün zayıf kalmasına yol açmıştır. Buna rağmen bildiri, bir ilk olması açısından, çevre kirliliğine karşı duyarlılığın gelişmesinde, önemli bir yere sahiptir¹¹⁴.

1982 yılında Kenya'nın başkenti Nairobi'de, ikinci çevre konferansı yapılmıştır¹¹⁵.

1982 yılında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, "Dünya Doğa Şartı"nı ilan etmiştir. "Şart", Stockholm Bildirisi'nin en önemli öğelerini tekrarlamakta ve "sürdürülebilir kalkınma" kavramını sunmaktadır¹¹⁶.

¹¹² KAYIR, a.g.e., s.4-9; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 24-25; AYKUT, a.g.m., s.159; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.205; GÜNEŞ, a.g.e., s.73 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.6; **GÜRSELLER, Güneş**; Dikkat Dünya Tektir, Ankara 1992, s.113-117; KIŞLALIOĞLU/BERKES, a.g.e., s.63-64; AYKUL, a.g.e., s.116 vd.; OKTAY, a.g.e., s.248 vd.; **KUNTALP, Erden**; "Medeni Hukuk Açısından Çevre Kanununa Bakış" Çevre Kanununun Uygulanması, TÇSV Yayını, Ankara 1999, s.15; GÖKSEL, a.g.e., s.6 vd.

¹¹³ KAYIR, a.g.e., s.6 vd.; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.204 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 26; KUNTALP, a.g.e., s.6

¹¹⁴ KAYIR, a.g.e., s.7; **ÖZDEK, E. Yasemin**; İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı, Ankara 1993, s.72-73; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.205; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 26 vd.; GÜNEŞ, a.g.e., s.71

¹¹⁵ KAYIR, a.g.e., s.7; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 26; GÖKSEL, a.g.e., s.6 vd.

Bağımsız Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1987 yılında "Bruntland Raporu" olarak bilinen çevre ve kalkınma konulu raporu yayımlamıştır. Bu Raporun temel kavramlarından olan, sürdürülebilir kalkınmayla, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılamalarına olanak verecek tarzda, bugünkü kuşakların ihtiyaçlarını karşılamaları hedeflenmektedir¹¹⁷.

Bundan sonraki en önemli adım 1992 yılında Brezilyanın Rio de Janerio kentinde gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansıdır. Konferans, çevre sorunlarının global karakterinin ortaya konması ve tüm ülkelerin katılımını sağlamak amacıyla organize edilmiştir. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, Rio Bildirisi ve önemli dört belge ile sonuçlanmıştır. Rio Bildirisi dışında, İklim Değişikliği Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Gündem 21 ve Ormanların Korunmasına İlişkin Bildiri, söz konusu Konferans'ın sonuç metinleri arasında yer almaktadır. Konferans, temel olarak, çevre ile ilgili bilgiye erişim, çevreyi etkileyebilecek etkinliklerle ilgili karara halkın katılımı, yağmur ormanları ve biyolojik çeşitliliğin korunması, sera etkisi, ozon tabakasında incelme, okyanus ve denizlerdeki kirliliğin önlenmesi gibi ülkeler ve kıtalar arası çevre sorunlarında, uluslararası ortak kararların alınması hedefine yönelmiştir¹¹⁸.

Rio Bildirisinde benimsenen ilkeler, hukuki yükümlülük getirmemekte, sadece tavsiye niteliği taşımaktadır. Ancak, ilkelerin, ülkeler arasında

¹¹⁶ KAYIR, a.g.e., s.7; ÖZDEK, a.g.e., s.75; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.205 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 26 vd.; GÜNEŞ, a.g.e., s.71; TURGUT,(Çevre Hukuku), 160-161; GÖKSEL, a.g.e., s.7

¹¹⁷ GÖKSEL,a.g.e., s.7; KAYIR, a.g.e., s.7; ÖZDEK, a.g.e., s.75; GÜNEŞ, a.g.e.,s.73 vd.; KELEŞ/ERTAN, a.g.e, s.52 vd.

¹¹⁸ KAYIR, a.g.e., s.7 vd; ÖZDEK, a.g.e., s.79; GÖKSEL, a.g.e., s.7

yapılacak ikili ve çok taraflı sözleşmeler için zemin hazırladığı, en azından ahlaki yükümlülükler getirdiği de şüphesizdir¹¹⁹.

Günümüzde, çevre kirliliğinin uluslararası bir sorun haline gelmesi, Uluslararası Çevre Hukuku'nun da hızla gelişmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası sözleşmeler büyük önem taşımaktadır. Bundan başka, devletlerin, Birleşmiş Milletler organlarının ve özel kişilerin başvurabileceği, uluslararası bir çevre mahkemesinin kurulması, belli uluslararası ilkeler temelinde "çevresel bilgi alma" üzerine politikaların geliştirilmesi önerilmektedir¹²⁰.

2-ÜLKEMİZDEKİ TARİHİ GELİŞİM

Çevre Hukuku konusunda yapılan düzenlemelerin, "genel çerçeve hükümler" ve "uygulamaya ilişkin hükümler" olmak üzere iki yönü olduğu söylenebilir. Konunun, Öncelikle, anayasal alt yapısının oluşturulması ve bu temel üzerinden diğer yasal düzenlemelere yer verilmesi gerekir. Ülkemiz bakımından da yapılan düzenlemeler, bu çerçevededir. Öncelikle, 1982 Anayasası ile çevre hakkı düzenlenmiş ve bundan sonra da, 1983 yılında 2872 sayılı Çevre Kanunu çıkarılmıştır¹²¹.

1982 Anayasası ilk kez "çevre" kavramını, açık bir biçimde kullanarak çevre konularını anayasal boyutta düzenleyen hukuk metni olarak karşımıza

¹¹⁹ ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 29; KAYIR, a.g.e., s.7; GÖKSEL, a.g.e., s.7; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.52; GÜNEŞ, a.g.e., s.77-78

¹²⁰ GÖKSEL, a.g.e., s.7; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 26; ÖZDEK, a.g.e., s.79; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.52; GÜNEŞ, a.g.e., s.73-74; KAYIR, a.g.e., s.8

¹²¹ GÖKSEL, a.g.e., s.10-11; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 47-50; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.50-51; GÜNEŞ, a.g.e., s.71-73; KAYIR, a.g.e., s.9 vd.

çıkılmaktadır. Söz konusu kavrama, Anayasa'mızın "Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması" başlığını taşıyan 56. maddesinde yer verilmektedir. Bu anayasal düzenleme ile sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı temel bir hak olarak herkese tanınmış ve çevre sorunları için devlet ve vatandaşlar yükümlü kılınmıştır¹²².

Çevre Hukuku 'nun önem kazanmadığı dönemlerle, çevreyi koruyucu bir çok özel hükme yer veren kanunlar olduğu gibi, genel olarak Türk Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu'nda da hükümler bulunmaktaydı. İlk düzenlemelerin, komşuluk hukukuna ilişkin olduğunu görmekteyiz. Bu konuya ilişkin en önemli somut düzenleme, Türk Medeni Kanun'un 737. maddesidir. Bu maddenin yaptırımını, taşınmaz malikinin sorumluluğuna ilişkin olan Türk Medeni Kanun'un 730.maddesi belirtmektedir. Ayrıca, Borçlar Kanunu, özellikle de 58. maddesi, bina ve yapı eseri maliklerine, mülkiyetlerinde bulunan yapılar sebebiyle sorumluluk yüklemektedir. Bu sorumluluk, bina ve yapı eserlerindeki bozukluk ve noksanlıklardan kaynaklanan zararlardan dolaydır¹²³.

¹²² Çevrenin korunması ile ilgili olarak 1982 Anayasası'nın deniz, göl ve kıyılarla ilgili 43.maddesi, çevre şartları ve şehir planına ilişkin 57.maddesi, tarih ve kültür varlıklarının korunmasına ilişkin 63.maddesi, toprak erozyonu kaybını önlemek, toprağı korumakla ilgili 44.maddesi ve tarla meraların amaç dışı kullanımını engellemeyi öngören 45. maddesi, ormanların korunmasına ilişkin 169. maddesinde önemli hükümler içermektedir., GÖKSEL, a.g.e., s.8; KAYIR, a.g.e., s.10; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 47; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.50 vd.; AKINCI, a.g.e., s.193; ÖZDEK, a.g.e., s.127; YAŞAMIŞ, a.g.m., s.892

¹²³ KAYIR, a.g.e., s.11 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.10 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 48; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.50-51; GÜNEŞ, a.g.e., s.72 vd.

Türk Medeni Kanun, Borçlar Kanunu ve diğer kanunlardaki, çevreyi ilgilendiren hükümler, doğrudan doğruya Çevre Hukuku'nu hedef alan düzenlemeler değildir¹²⁴.

Toplumsal yaşamın gerekleri, bu yasalardaki genel hükümler düzenlenirken, o dönemde öngörülemeyen dış etkilerin sonradan ortaya çıkmasıyla, yeni özel yasal düzenlemelere gereksinim duyulmuştur.

Çevre Hukuku 'na ilişkin olarak ülkemizdeki ilk özel düzenleme, 9.8.1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanunu'dur. Bu Kanun'un "Amacı"1. maddesinde ayrıntılı olarak şöylece belirtilmektedir: *"Bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır."*

Bu Kanunun çıkmasından sonra, kamuoyundan gelen eleştiriler de dikkate alınarak, çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Özellikle, 3416 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik, kirletenin hukuki sorumluluğuna ilişkin olduğundan, araştırmalarımızı yakından ilgilendirmektedir.

VI- ÇEVRE HUKUKU KURALLARININ NİTELİKLERİ

1-GENEL OLARAK

Roma Hukuku'ndan bu yana gelen kamu hukuku ve özel hukuk ayrımı gereğince, kamu hukukuna, daha çok egemenlik yetkisine dayalı olarak gerçekleştirilen eylemler konu olurken; özel hukuka, egemenlik yetkisi kullanılmadan, yönetilenlerin aralarındaki ilişkiler ve bazen de, kamusal erkin

¹²⁴ GÖKSEL, a.g.e., s.11; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 48 vd.; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.50; GÜNEŞ, a.g.e., s.72

özel ilişkileri konu olmaktadır. Çevre Hukuku'nun, tümüyle kamu hukukuna dahil bulunduğunu söylemek doğru olmadığı gibi, sadece özel hukuk niteliğini taşıdığını öne sürmek de gerçekçi bir yaklaşım değildir. Bu nedenle, Çevre Hukuku kurallarının, özel hukuku ilgilendiren yönü ile, kamu hukukunu ilgilendiren yönünü ayrı ayrı belirtmek yerinde olur¹²⁵.

Çevre Hukuku, çevrenin korunması, iyileştirilmesi hususunda alınması gereken tedbirleri ve çevreyi kirletenlere uygulanacak hukuki, cezai müeyyideleri düzenleyen hukuk dalı olarak tanımlanabilir. Çevre hukuku tanımdan da anlaşılacağı gibi, öncelikle çevreyi koruyucu, kirlenmeyi önleyici tedbirleri almayı hedeflemekte olup zararın ortaya çıkması halinde de zarar verenlere uygulanacak hukuki ve cezai yaptırımları düzenlemektedir¹²⁶.

Çevre Hukuku'nun konusunu; devlet'in, kişilerin temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşamalarını sağlamak için koyduğu kuralların ve almış olduğu tedbirlerin tamamını oluşturur¹²⁷.

Çevre Hukuku'nun amacı ise, insanın doğal yaşam temellerinin korunması, güvenceye alınması ve geliştirilmesidir¹²⁸.

2- ÇEVRE HUKUKU KURALLARININ KAMU HUKUKU NİTELİĞİ

Çevre kirlenmesi, kamu düzenini bozacağından, bunun önlenmesi için devletçe alınacak tedbirler kamu hukukunun sınırları içinde kalmakta¹²⁹ ve

¹²⁵ AKINCI, a.g.e., s.126; KAYIR, a.g.e., s.13; GÖKSEL, a.g.e., s.12; TURGUT,(Çevre Hukuku), 127; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.58 vd.; GÜNEŞ, a.g.e., s.74 vd.

¹²⁶ KAYIR, a.g.e., s.13; GÖKSEL, a.g.e., s.11; ERTAŞ,(Çevre Hukuku),46

¹²⁷ KAYIR, a.g.e., s.13; GÖKSEL, a.g.e., s.11; TUNÇ/GÜVEN, a.g.e., s.108

¹²⁸ GÖKSEL, a.g.e., s.12-14; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 54; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.58; GÜNEŞ, a.g.e., s.74, KAYIR, a.g.e., s.14; ÖZDEK, a.g.e., s.65

¹²⁹ ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 46; KAYIR, a.g.e., s.15; GÖKSEL, a.g.e., s.11

çevreyi koruyucu ve kirlenmeyi giderici düzenlemeler bakımından, Çevre Hukuku 'nun, kamu hukuku niteliği yönü açıkça görülmektedir¹³⁰. Bunun yanında, çevreye karşı işlenen suçlar bağlamında, cezai yaptırımlarla çevrenin korunmasına ilişkin yaklaşımlar da artmaktadır¹³¹.

Doktrindeki ağırlıklı görüşe, Çevre Hukuku, özel hukuka ilişkin düzenlemeler içeren; fakat, kamu hukuku yönü ağır basan, karma nitelikli bağımsız bir hukuk dalıdır. Bu nedenle, Çevre Hukuku kurallarının, kamu hukuku niteliğinin ağır bastığını söyleyebiliriz¹³².

3- ÇEVRE HUKUKU KURALLARININ ÖZEL HUKUK NİTELİĞİ

Çevre Hukuku'nda çevre kirliliği nedeniyle zarara uğrayan kişilerin zararlarının tazmin edilmesi yani uygulanacak yaptırım itibarıyla özel hukukun görev alanı içinde bulunmaktadır.¹³³

Çevre kirliliğinde, asıl önemli olan konu, kirlenmeye meydan vermemek olup eğer "önleme" gerçekleşmezse, "temizleme" gündeme gelir. Bu durumda temizleme masrafları, çevre hukuku'nda "kirleten öder ilkesi" gereğince kirleten tarafından karşılanır. Bu husus, Çevre Kanunu'nun 3. maddesinin g bendinde kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamalar kirleten veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanacağını ve kirletenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri

¹³⁰ ARMAĞAN,(İslam Çevre Hukuku), 264; KAYIR, a.g.e., s.15; TURGUT,(Çevre Hukuku), 127; GÖKSEL, a.g.e., s.12

¹³¹ TOROSLU, a.g.m., 153 vd.; TEZCAN, a.g.m., s.352 vd.

¹³² KAYIR, a.g.e., s.16-17; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 65; GÖKSEL, a.g.e., s.12; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.59; GÜNEŞ, a.g.e., s.76-77; AKILLIOĞLU, a.g.e., s.162

¹³³ KAYIR, a.g.e., s.17; GÖKSEL, a.g.e., s.13

almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edileceği konusunda düzenleme bulunmaktadır. Bu hükümle, kirletenin kamu kurum ve kuruluşlarına karşı olan sorumluluğu belirtilmektedir. Buna karşılık; kirleten, kişilere karşı verdiği zararlardan dolayı da sorumlu tutulmaktadır (ÇK.m.28)¹³⁴.

Özel hukuk, kişiler arasındaki eşitlik temeline dayanan ilişkileri düzenlemektedir. Bu ilişkilerde, bir tüzel kişi olan devlet ile diğer kişiler arasında hiçbir fark bulunmamakta ve her iki taraf da eşit düzeyde hukuk süjesi olarak kabul edilmektedir¹³⁵.

Çevre kirliliğini önlemek için yeterli teşvikin sağlanamamasından dolayı önleyici tedbirlerle amaca ulaşamadığı durumlarda özel hukuk sorumluluğu önemini artırmaktadır. Etkili bir sorumluluk düzenlemesi, özel hukuk alanında, hem zararın tazminine hem de önleme amacına hizmet edilebilir. Etkili düzenleme, yani caydırıcı bir sorumluluk düzenlemesi, korumaya da katkıda bulunur¹³⁶.

Çevre Hukuku kurallarının, kamu hukuku niteliğinin ağır basmasına karşın; etkili bir sorumluluk düzenlemesi halinde, ihmal edilmemesi gereken bir özel hukuk boyutunun da olduğu söylenebilir.

¹³⁴ TURGUT,(Çevre Hukuku), 193 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 77; TURGUT,(Kirleten Öder), 609 vd.; PETEK, a.g.m., s.173 vd.

¹³⁵ KAYIR, a.g.e., s.18; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 46; GÖKSEL, a.g.e., s.13

¹³⁶ GÖKSEL, a.g.e., s.13; **ÇÖRTOĞLU, Sahir**; Çevre Kanununa Göre Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunun Şartları,(Yayınlanmamış Profesörlük Tezi), Ankara 1995, s. 8; KAYIR, a.g.e., s.18; GÜNEŞ, a.g.e., s.77

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞUNUN NİTELİĞİ, SORUMLULUĞUN ŞARTLARI, SORUMLULUĞU AZALTAN VEYA ORTDAN KALDIRAN NEDENLER

I-ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU

Çevre kirletenin sorumluluğu; Çevre Kanunu'nda idari, cezai ve hukuki sorumluluk olmak üzere üçe ayrılmıştır¹³⁷. Konumuz çevre kirletenin hukuki sorumluluğu olduğu için, burada sadece bu konu üzerinde durulacaktır.

1. SORUMLULUĞUN HUKUKİ NİTELİĞİNİ DÜZENLEYEN HÜKÜMLER

A- Genel Olarak

Kirletenin sorumluluğuna ilişkin hükümlerin başında anayasal hükümler gelmektedir. Devlete ve vatandaşlara çevreyi koruma ve çevre kirletilmesini önleme ödevi yükleyen 1982 Anayasası'nın 56. maddesi bu bağlamda kirletenin hukuki sorumluluğuna ilişkin temel anayasal hükümdür¹³⁸. Buna göre kirletenin sorumluluğunun temel dayanağı Anayasa olmaktadır. Kirletenler maddede belirtilen yükümlülüklerini yerine getirmemiş olmaları halinde anayasal yükümlülüklerine aykırı davranmış olacaklardır.

¹³⁷ GÜNEŞ, a.g.e., s.135; KAYIR, a.g.e., s.59 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 83; ATEŞ, a.g.m., s.68-69; HELVACI, a.g.e., s.8 vd.; ERİŞGİN, a.g.e., s.15 vd.; YONGALIK, a.g.e., s.63 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 31-32; BADUR, a.g.m., s.106-110; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 197 vd.; AKİPEK, a.g.m., s.6-9; TURGUT,(Çevre Hukuku), 533-536; TOKUÇOĞLU,(Kirletenin Sorumluluğu), 46-48; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.163 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.25-26; GÖKYAYLA, a.g.m., s.282

¹³⁸ GÖKSEL, a.g.e., s.25; KAYIR, a.g.e., s.56; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 47-48

Anayasanın dışında çevre kirlenmesindeki sorumluluğa ilişkin Çevre Kanunu'nun kabulünden önce ve halen de uygulama alanı bulan Türk Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu hükümleri bulunmaktadır.

B- Çevre Kanunu Hükümleri

Çevre Kanunu'nda kirlenmeler için iki tip sorumluluk öngörülmektedir: Bunlardan birincisi, Çevre Kanunu'nun "İlkeler" başlıklı 3. maddesinin (g) bendinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre: *"Kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamalar kirlenme veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanır. Kirlenmenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirlenenden tahsil edilir."* Burada kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcama ve giderlerden dolayı kirlenenin kamuya karşı sorumluluğu bulunmaktadır¹³⁹.

Bu hüküm kamu hukuku karakterli bir düzenleme olup; tamamen koruyucu ve önleyici bir nitelik taşımaktadır. Kirlenme, kirlenmeyi önlemek için her türlü tedbiri almış olduğunu ispat ederse sorumluluktan kurtulabilecektir.

Çevre Kanunu'nun kirlenmeler açısından düzenlediği diğer sorumluluk türü ise, Çevre Kanunu'nun 28.maddesinin 1. fıkrasında düzenlenmiş olan

¹³⁹ GÖKSEL, a.g.e., s.26; PETEK, a.g.m., s.171-172; GÖKYAYLA, a.g.m., s.286, AKİPEK, a.g.m., s.13; TOKUÇOĞLU,(Kirlenmenin Sorumluluğu), 47; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 112

sorumluluktur. Bu maddeye göre; “Çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar.

Kirletenin, meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır.” Burada düzenlenen, kirletenin sebep olduğu zararlardan dolayı hukuki sorumluluğudur.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde düzenlenen kirletenin sorumluluğunun kusura dayanmayan bir sorumluluk olduğunda herhangi bir şüphe yoktur. Düzenlenen bu kusursuz sorumluluk türünde zararın meydana gelmemesi için gerekli önlemlerin alındığına ilişkin bir kurtuluş beyinesi getirme olanağı tanımayan ağırlaştırılmış bir objektif sorumluluktur¹⁴⁰.

2- SORUMLULUĞUN HUKUKİ NİTELİĞİ

Kirletenin hukuki sorumluluğunun niteliğini incelemeye geçmeden önce, genel olarak hukuki sorumluluğun ortaya konulması gerekmektedir. Bu amaçla, aşağıda önce hukuki sorumluluk çok genel anlamıyla açıklanmaya çalışılacak; daha sonra da türleri ele alınıp incelenecektir.

A- Genel Olarak Hukuki Sorumluluk ve Türleri

"Hukuki sorumluluk" kavramından, en geniş anlamıyla, kişinin başkasına verdiği zarar sebebiyle ortaya çıkan giderim yükümlülüğü anlaşılır.

¹⁴⁰ KAYIR, a.g.e., s.59; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 113; GÖKSEL, a.g.e., s.26; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.165; GÜNEŞ, a.g.e., s.135-142; ATEŞ, a.g.m., s.68-69; HELVACI, a.g.e., s.8 vd.; ERİŞGİN, a.g.e., s.15 vd.; YONGALIK, a.g.e., s.63 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 33; BADUR, a.g.m., s,110-111; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 209-210; AKİPEK, a.g.m., s.7-8; TOKUÇOĞLU,(Kirletenin Sorumluluğu), 46-48

Dar ve teknik anlamda sorumluluk ise, borçlunun, edimin ifası, için alacaklıya karşı mal varlığıyla sorumlu olmasıdır¹⁴¹.

Sorumluluğun bu iki anlamı hukuk dilinde şu biçimde belirtilmektedir: Sorumluluğun bir anlamını, hukuka aykırı bir eylem veya borca aykırı bir davranış ile meydana getirilen zararın tazmin edilmesi yükümlülüğü (... den sorumluluk, giderim yükümlülüğü veya borçlunun bir zarardan ya da zarar verici bir fiilden dolayı sorumluluğu)¹⁴²; sorumluluğun bir diğer anlamını ise, borcunu yerine getirmeyen borçlunun, mal varlığına cebri icra yoluyla el koyularak, borcunu yerine getirmeye zorlanabilmesi imkanı oluşturmaktadır (... ile sorumluluk, borçlunun bütün mal varlığıyla veya mal varlığının yalnız bir kısmıyla sorumluluğu)¹⁴³. Birinci durumdaki hukuki sorumluluğa, bir anlamda "tazminat ödeme yükümlülüğü anlamında sorumluluk" da denilebilir. Aslında bu durumda, bir kişinin kendisinin veya başkasının davranışından, olağan bir sebepten ya da belirli ve tipik bir tehlikeden doğan zarar sebebiyle, zarar görene tazminat ödeme yükümlülüğü söz konusu olmaktadır¹⁴⁴.

¹⁴¹ KILIÇOĞLU, Mustafa; Tazminat Esasları Ve Hesap Yöntemleri, Ankara 1998, s. 24; KAYIR, a.g.e., s.63; GÖKSEL, a.g.e., s.27; HELVACI, a.g.e., s.8; GÖKYAYLA, a.g.m., s.284 vd.; ATEŞ, a.g.m., s.69; REİSOĞLU, a.g.e., s.33; AKINTÜRK, a.g.e., s.13; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.20; EREN, a.g.e., s.444; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.18; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.491; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 59; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 30 vd.

¹⁴² GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 30; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 59; KAYIR, a.g.e., s.63; GÖKSEL, a.g.e., s.27; HELVACI, a.g.e., s.8 vd.; REİSOĞLU, a.g.e., s.33-34; AKINTÜRK, a.g.e., s.15; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.21; EREN, a.g.e., s.445; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.21; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.491

¹⁴³ KAYIR, a.g.e., s.63; GÖKSEL, a.g.e., s.27; HELVACI, a.g.e., s.8 vd.; REİSOĞLU, a.g.e., s.33-34; AKINTÜRK, a.g.e., s.15; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.21; EREN, a.g.e., s.445; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.21; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.491; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 30; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 60

¹⁴⁴ REİSOĞLU, a.g.e., s.33-34; AKINTÜRK, a.g.e., s.15-16; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.21; EREN, a.g.e., s.445; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.21; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.491; KAYIR, a.g.e., s.63; GÖKSEL, a.g.e., s.27; HELVACI, a.g.e., s.8; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.163; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 83; GÜNEŞ, a.g.e., s.135-136; BADUR, a.g.m.,

Sorumluluk kaynak bakımından, "sözleşmeden doğan sorumluluk" ve "sözleşme dışı sorumluluk" olarak iki türü olmasına rağmen Alman Hukuku'nda, bunlara "fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesinden doğan sorumluluk" türü de eklenmektedir¹⁴⁵.

Dar ve teknik anlamda sorumluluk, sadece sözleşme dışı sorumluluk hallerini ifade etmekte kullanılmakta ve bu sorumluluk, bir borç kaynağı olup; zarar veren, zarar görene vermiş olduğu zararı gidermekle yükümlüdür¹⁴⁶.

Hukuki sorumluluk üçe ayrılarak incelenebilir. Bunlar; "kusur sorumluluğu", "kusura dayanmayan sorumluluk" ve "fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesinden doğan sorumluluk"tur¹⁴⁷.

a-İlke: Kusur Sorumluluğu

Pozitif hukukumuzda kusur tanımı kanunen yapılmamış olmakla birlikte, doktrin ve uygulamadaki hakim görüşü göre, zarar verenin, hukuk düzenince kınanan, kısaca hoş görülmeyen davranış biçimine kusur denir. Kusur sorumluluğu, "subjektif sorumluluk" veya "dar anlamda haksız fiil

s.105 vd.; YONGALIK, a.g.e., s.63; GÖKYAYLA, a.g.m., s.284 vd.; ÇÖRTOĞLU,(Sorumlulukların Karşılaştırılması), 78-79; ATEŞ, a.g.m., s.69; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 31 vd.

¹⁴⁵ KAYIR, a.g.e., s. 64; EREN, a.g.e., s.458; GÖKSEL, a.g.e., s.27; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.486; KILIÇOĞLU,M; a.g.e., s.24; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 251; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 597

¹⁴⁶ KAYIR, a.g.e., s.64; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 84; GÖKSEL, a.g.e., s.27; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 32; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 61

¹⁴⁷ 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 49. maddesinde kusur sorumluluğu, 65. maddesinde kusursuz sorumluluk üst başlığı adı altında hakkaniyet sorumluluğu, 66. maddesinde özen sorumluluğu üst başlığı adı altında adam çalıştıranın sorumluluğu ve özen sorumluluğu üst başlığı adı altında 67. maddesinde hayvan bulunduranın sorumluluğu ve yine aynı üst başlık adı altında yapı malikinin sorumluluğu ve 71. maddede tehlike sorumluluğu ve denkleştirmeyi düzenlemiştir.

sorumluluğu" şeklinde de ifade edilmektedir¹⁴⁸.

Kusur, zarar verenin hukuka aykırı bir fiilin sonucunu istemesi veya bu sonucu istememiş olmakla birlikte, hukuka aykırı davranıştan kaçınmak mümkün olduğu halde, bu yöndeki iradesini göstermemesidir¹⁴⁹.

Kusur sorumluluğunda, hukuka aykırı bir fiil ile başkalarına zarar veren kişinin vermiş olduğu zararlardan dolayı sorumlu tutulabilmesi için zarar doğuran eyleminde kusurlu davranmış olduğunun kanıtlanması gerekli ve şarttır. Bu yüzden kusur sorumluluğunda, kusur, sorumluluğun en önemli ve kurucu unsurudur. Kusur sorumluluğu, sorumluluk türlerinin en yaygın ve geniş olanıdır. Bu sorumluluk türünde zarar kimin kusurundan doğmuşsa tazmin ile o yükümlüdür. Bu sebeple, sorumluluğun doğması için zarar, uygun nedensellik bağı ve hukuka aykırılık unsurlarından başka, zarar verenin davranışının kusurlu olması da aranır¹⁵⁰.

Tazminat hesaplanırken, zarar verenin kusur derecesine dikkate

¹⁴⁸ KAYIR, a.g.e., s. 65; EREN, a.g.e., s.468 vd.; REİSOĞLU, a.g.e., s.138 vd.; AKINTÜRK, a.g.e., s.78 vd.; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.173 vd.; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.474 vd.; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.484 vd.; KILIÇOĞLU, M; a.g.e., s.25; GÖKSEL, a.g.e., s.28; ATEŞ, a.g.m., s.69; **DEUTSCH, Erwin**; Sorumluluk Hukukunun Temel İlkeleri (Çev:Şeref ERTAŞ,) Prof. Dr. Muhittin ALAM Armağanı DEÜHFD, İzmir 1983, S.246; 4.HD: 24.09.1984 T. ve 1984/6027 E. ve 1984/6856 K. ,”.....Kusur, hukuk düzeni tarafından bir davranış tarzının kınanmasını içeren nitelendirilmesidir. Eylemi yapanın ruhsal davranışı kınanabiliyorsa, kusurlu davranmış demektir. Kusur, eylemi işleyen [fail] hakkında yürütülen bir değer yargısıdır, faille ilgili subjektif bir değerlendirmedir. Kusurun belirlenmesinde objektif ölçüler esas alınmalıdır.”, GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 40; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 159

¹⁴⁹ KAYIR, a.g.e., s.66; REİSOĞLU, a.g.e., s.81; AKINTÜRK, a.g.e., s.146; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.199; EREN, a.g.e., s.529 vd.; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.492; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.526; DEUTSCH, a.g.m., s.247-249; GÖKSEL, a.g.e., s.66; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 40 vd.; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 159 vd.; 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 49. maddesine göre: “*Kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren, bu zararı gidermekle yükümlüdür.*”

Zarar verici fiili yasaklayan bir hukuk kuralı bulunmasa bile, ahlaka aykırı bir fiille başkasına kasten zarar veren de, bu zararı gidermekle yükümlüdür.”

¹⁵⁰ EREN, a.g.e., s.468; GÖKSEL, a.g.e., s.28; KAYIR, a.g.e., s. 66; ATEŞ, a.g.m., s.69-70; DEUTSCH, a.g.m., s.246 vd.

alınacaktır. Ayrıca, zarar gören, zararını ve zarar verenin kusurunun varlığını ispat etmekle yükümlü tutulmuştur¹⁵¹.

Türk hukuk sisteminde kusur sorumluluğu, kural, diğer sorumluluk halleri ise, istisna olarak hükme bağlanmıştır. Yalnızca kusurlu eylemlerin sorumluluğu gerektirmesi, bireyci-liberal ekonomik ve hukuk düzenlerinin bir buluşu olup buna göre, zarar giderimi için hukuka aykırı olan eylem, kusura dayanmalıdır¹⁵².

Kusurun üç işlevi bulunmaktadır. Bunlar, ilk olarak, sorumluluk ve tazminat borcu doğurması, ikinci olarak, kusur olmadıkça tazminat yükümlülüğünün doğmaması ve son olarak da, kusurun derecesinin tazminat miktarının belirlenmesinde dikkate alınmasıdır¹⁵³.

b- İstisna: Kusursuz Sorumluluk

Sorumluluk hukukunda, kusura dayanmayan sorumluluk yerine "kusursuz sorumluluk"¹⁵⁴, "sebeplendirilmiş sorumluluk", "sonuç sorumluluğu", "objektif sorumluluk" "umulmayan hal sorumluluğu" gibi terimler de aynı anlamı ifade etmek üzere kullanılmaktadır¹⁵⁵.

¹⁵¹ AKINTÜRK, a.g.e., s.82-83; KAYIR, a.g.e., s.67; GÖKSEL, a.g.e., s.28

¹⁵² GÖKSEL, a.g.e., s.28, ÇÖRTOĞLU,(Sorumlulukların Karşılaştırılması), 83; EREN, a.g.e., s.468-469

¹⁵³ KAYIR, a.g.e., s.68; KILIÇOĞLU, M; a.g.e., s.29-30; **TANDOĞAN, Haluk**; Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk, Ankara 1981, s.1; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.526; EREN, a.g.e., s.468 vd.; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.200; REİSOĞLU, a.g.e., s.146; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.493

¹⁵⁴ 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 65. maddesinde kusura dayanmayan sorumluluk için kusursuz sorumluluk ifadesi kullanılmıştır.

¹⁵⁵ EREN, a.g.e., s.573; **ÇELİKTAŞ Demet**; 2918 sayılı Kara yolları Trafik Kanunda İşletenin Hukuki Sorumluluğu, İzmir 1987, s.7; TANDOĞAN,(Kusura Dayanmayan), 2 vd.;; KILIÇOĞLU, M; a.g.e., s.30; **AYBAY, Aydın**; Borçlar Hukuku Dersleri, Genel Hüküm, İstanbul 1991, s.97; YONGALIK, a.g.e., s.64; GÖKSEL, a.g.e., s.29; KAYIR, a.g.e., s.68;

Kusura dayanmayan sorumluluk, kusur sorumluluğu ilkesinin yetersizliğinden kaynaklanmıştır. 18.Yüzyıl'dan beri devam eden ve büyük bir hız kazanan sanayileşme hareketi, tekniğin ilerlemesi ve makinenin, elektriğin, ulaşım araçlarının gelişmesi, bunların çok yararlı olması, yaygın kullanıma neden olmuştur. Bu yaygın kullanma sonucu kusur dayanmayan zararların ortaya çıkması nedeniyle, kusur ilkesinin etkinliği azaltılmış, zararın giderilmesinde, yeni dayanaklar ortaya atılmıştır. Böylece, yasalarda kusura dayanmayan sorumluluk halleri, yaygın bir şekilde düzenlenmeye başlanmıştır¹⁵⁶.

Kusura dayanmayan sorumluluk, kural olarak, zarara sebep olma düşüncesine dayanır. Bu tür sorumluluğun gerçekleşmesi için, sorumluluğu doğuran olay ile zarar arasında sebep-sonuç ilişkisinin varlığı yeterlidir¹⁵⁷. Kusura dayanmayan sorumluluk, kusur yerine, kanunun öngördüğü belirli bir olguya bağlanmış olup sorumluluğun bağlandığı olgulara örnek olarak, gözetim veya objektif özen ödevinin ihlali, sebep olma ilkesi, egemenlik alanı düşüncesi, tehlikeli bir işletme veya nesneye sahip olma, hakkaniyet düşüncesi, yarar ile zarar arasında bağlılık düşüncesi gibi olgular

DEUTSCH, a.g.m., s.254 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 85-86; **TİFTİK, Mustafa**; Tehlike Sorumluluğunun Ayırıcı Özellikleri Ve Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Genel Kural İle Düzenlenmesi Sorunu, 2.Bası, Erzurum 1997, s.6 vd.; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 249; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 593

¹⁵⁶ KAYIR, a.g.e., s.69; GÖKSEL, a.g.e., s.29-30; EREN, a.g.e., s.574; DEUTSCH, a.g.m., s.255; REİSOĞLU, a.g.e., s.154; AKINTÜRK, a.g.e., s.85; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.203; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.497; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.587; TİFTİK, a.g.e., s.11 vd ve 65

¹⁵⁷ TANDOĞAN,(Kusura Dayanmayan), 22 vd; EREN, a.g.e., s.574; KILIÇOĞLU, M; a.g.e., s.31; KAYIR, a.g.e., s.69; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.203; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.497; TURGUT,(Çevre Hukuku), 540-541; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 86; GÖKSEL, a.g.e., s.29; REİSOĞLU, a.g.e., s.154; AKINTÜRK, a.g.e., s.85; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.587; TİFTİK, a.g.e., s.12 vd.; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 249 vd.; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 593 vd.

gösterilebilir¹⁵⁸. Kanun'un saydığı bu tür olgular ile gerçekleşen zarar arasında uygun bir nedensellik bağının bulunması, sorumluluğun kurulması için yeterlidir¹⁵⁹.

Kusur sorumluluğu, Borçlar Kanunu 'nun 41(TBK m. 49) ve devamı maddelerinde genel bir kuralla düzenlendiği halde; hukukumuzda, kusura dayanmayan sorumluluk halleri bakımından böyle bir genel kural bulunmamaktadır. Ancak, 1 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe girecek olan 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu 65. maddesinde kusursuz sorumluluk üst başlığı adı altında hakkaniyet sorumluluğu; 66. maddesinde özen sorumluluğu üst başlığı adı altında adam çalıştırmanın sorumluluğu ve özen sorumluluğu üst başlığı adı altında 67. maddesinde hayvan bulunduranın sorumluluğu ve yine aynı üst başlık adı altında yapı malikinin sorumluluğu ve özellikle de 71. maddede tehlike sorumluluğu ve denkleştirmeyi sistematik olarak düzenlemiştir¹⁶⁰.

Hukukumuzda kusura dayanmayan sorumluluk, İsviçre Hukuku'nda olduğu gibi "olağan sebep sorumluluğu" ve "tehlike sorumluluğu" şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Ancak, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun "Kusursuz Sorumluluk" üst başlığı altında "Hakkaniyet Sorumluluğu" alt başlıklı 65.

¹⁵⁸ **ÜÇİŞİK, Güzin;** Tehlike Sorumluluğunun Genel Kural İle Düzenlenmesi, Sorumluluk Ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 28-29 Mayıs 2009, Ankara 2009, s.128 vd.

¹⁵⁹ KAYIR, a.g.e., s.69; GÖKSEL, a.g.e., s.29; ATEŞ, a.g.m., s.70; ERİŞGİN, a.g.e., s.81 vd.; TANDOĞAN,(2872 sayılı Çevre Kanunu), 49; REİSOĞLU, a.g.e., s.154; AKINTÜRK, a.g.e., s.85; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.203; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.497; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.587 vd.; EREN, a.g.e., s.574 vd.

¹⁶⁰ ÜÇİŞİK, a.g.m., s.140-141; **KORKUSUZ, Refik;** Hukukumuzda Tehlike Sorumluluğu Uygulaması Ve Yeni Borçlar Kanunu Tasarısındaki Düzenlenmesi, Sorumluluk Ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 28-29 Mayıs 2009, Ankara 2009, s.149 vd.

maddesine göre; *“Hakkaniyet gerektiriyorsa; hâkim, ayırt etme gücü bulunmayan kişinin verdiği zararın, tamamen veya kısmen giderilmesine karar verir.”* şeklinde yeni düzenleme yapmış olup sorumluluk hukukunda Hakkaniyet Sorumluluğu da kusursuz sorumluluk hali olarak düzenlenmiştir¹⁶¹.

aa- Olağan Sebep Sorumluluğu

Kusur sorumluluğu ile tehlike sorumluluğu arasında yer alan olağan sebep sorumluluğu “nezaret ve ihtimam gösterme yükümlülüğünden doğan sorumluluk, özen sorumluluğu¹⁶², olağan kusursuz sorumluluk, alelaide olağan sebep sorumluluğu ve kurtuluş kanıtı getirilebilen olağan sebep sorumluluğu“ olarak da ifade edilmekte olup genel anlamda, tehlike sorumluluğu ve fedakarlığın denkleştirilmesi dışında kalan, kusura dayanmayan sorumluluk durumlarını ifade etmek amacıyla kullanılır¹⁶³.

Olağan sebep sorumluluğu, kanunda öngörülen objektif özen gösterme borcunun ihlalden doğan bir kusura dayanmayan sorumluluk türü

¹⁶¹ EREN, a.g.e., s.574-575; REİSOĞLU, a.g.e., s.154-155; AKINTÜRK, a.g.e., s.85 vd.; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.204 vd.; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.498; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.588 vd.; ATEŞ, a.g.m., s.70-71; GÖKSEL, a.g.e., s.29; KAYIR, a.g.e., s.70; BADUR, a.g.m., s.107; GÖKYAYLA, a.g.m., s.27; AKİPEK, a.g.m., s.8; TURGUT,(Çevre Hukuku), 541

¹⁶² 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 66. maddesinde kusursuz sorumluluğun bir türü olan ve özen sorumluluğu adı verilen adam çalıştırmanın sorumluluğunu düzenlemiştir.

¹⁶³ KAYIR, a.g.e, s.71; GÖKSEL, a.g.e., s.29; TANDOĞAN,(Kusura Dayanmayan), 6; **KOÇ, Nevzat**; Bina ve Yapı Maliklerinin Hukuki Sorumluluğu, Ankara 1990, s.34; AKİPEK, a.g.m., s.7-8; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 86; GÜNEŞ, a.g.e., s.165; ATEŞ, a.g.m., s.70; GÖKYAYLA, a.g.e., s.30; TANDOĞAN, (2872 Sayılı Çevre Kanunu), 34; BADUR, a.g.m., s.110-111; EREN, a.g.e., s.575; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.498; KILIÇOĞLU, M; a.g.e., s.37

olarak tanımlanabilir¹⁶⁴.

Bazı olağan sebep sorumluluğu hallerinde sorumlu kişi, kanunun kendisine yüklemiş olduğu objektif özen yükümlülüğünü yerine getirdiğini veya yerine getirilseydi dahi yine de zararın ortaya çıkacağını ispat ederse, sorumluluktan kurtulur. Burada, sorumlu kişiye kurtuluş kanıtı getirme hakkı tanınmıştır. Bu bakımdan, olağan sebep sorumlulukları; kurtuluş kanıtı getirilebilen olağan sebep sorumlulukları (basit olağan sebep sorumluluğu), kurtuluş kanıtı getirilemeyen olağan sebep sorumlulukları (ağırlaştırılmış olağan sebep sorumluluğu) şeklinde bir ayırımı tabi tutulabilir¹⁶⁵.

aaa- Basit Olağan Sebep Sorumluluğu

Kusursuz sorumluluk türleri içinde en hafif sorumluluk şeklini oluşturan basit olağan sebep sorumluluğu , "nezaret ve ihtimam gösterme yükümünden doğan sorumluluk, "alelade olağan sebep sorumluluğu veya "kurtuluş kanıtı getirilebilen olağan sebep sorumluluğu" terimleriyle ifade edilmektedir¹⁶⁶.

Basit olağan sebep sorumluluğu, sorumlu kişinin objektif özen gösterme ve gözetme borcunu yerine getirmesine dayanmaktadır. Basit olağan sebep sorumluluklarında, özen borcunun yerine getirildiği veya yerine getirilseydi bile zararın yine de ortaya çıkacağını ispat etmek suretiyle,

¹⁶⁴ KAYIR, a.g.e., s.71; GÖKSEL, a.g.e., s.30; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 250; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 595

¹⁶⁵ KAYIR, a.g.e., 71; GÖKSEL, a.g.e., s. 30; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 86-87; HELVACI, a.g.e., s.11-15; TANDOĞAN,(Kusura Dayanmayan), 23; EREN, a.g.e., s.574; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.587-588; REİSOĞLU, a.g.e., s.155-156; AKINTÜRK, a.g.e., s.85-86; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.205

¹⁶⁶ GÖKSEL, a.g.e., s.30; EREN, a.g.e., s.574 vd.; TANDOĞAN,(Kusura Dayanmayan), 23; KAYIR, a.g.e., s.71; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 87; GÖKYAYLA, a.g.m., s.285; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 250

sorumluluktan kurtulmak mümkündür¹⁶⁷.

Adam çalıştırmanın sorumluluğu (BK m.55, TBK m.66¹⁶⁸), hayvan tutucusunun sorumluluğu (BK m.56, TBK m.67¹⁶⁹), aile başkanının sorumluluğu(TMK m 369) ve 2872 sayılı Çevre Kanunu'muzun 3. maddesinin (g) bendinde düzenlenen kirlenmenin önlenmesi, sınırlandırılması, kirlenmenin ortadan kaldırılması için yapılan masraflardan kirletenin sorumluluğuna ilişkin hükümler bu tür sorumluluğa örnek olarak gösterilebilir¹⁷⁰.

¹⁶⁷ GÖKSEL, a.g.e., s.30; EREN, a.g.e., s.574; TANDOĞAN,(Kusura Dayanmayan), 23; KAYIR, a.g.e., s.71; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 87; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 34-35; GÖKYAYLA, a.g.m., s.285

¹⁶⁸ RG: 04.02.2011 T. ve 27836 S., 11.01.2011 tarihinde kabul edilen 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 648. maddesine göre; **“Bu kanun 1 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe girer”** şeklinde yürürlük maddesi koymuştur. Yine, bu Kanun'un “Özen Sorumluluğu” üst başlığı altında “Adam Çalıştırmanın Sorumluluğu” alt başlıklı 66. maddesine göre: **“Adam çalıştırın, çalışanın, kendisine verilen işin yapılması sırasında başkalarına verdiği zararı gidermekle yükümlüdür.**

Adam çalıştırın, çalışanını seçerken, işiyle ilgili talimat verirken, gözetim ve denetimde bulunurken, zararın doğmasını engellemek için gerekli özeni gösterdiğini ispat ederse, sorumlu olmaz.

Bir işletmede adam çalıştırın, işletmenin çalışma düzeninin zararın doğmasını önlemeye elverişli olduğunu ispat etmedikçe, o işletmenin faaliyetleri dolayısıyla sebep olunan zararı gidermekle yükümlüdür.

Adam çalıştırın, ödediği tazminat için, zarar veren çalışana, ancak onun bizzat sorumlu olduğu ölçüde rücu hakkına sahiptir.”

¹⁶⁹ 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun “Hayvan Bulunduranın Sorumluluğu” üst başlığı altında “Giderim Yükümlülüğü” alt başlıklı 67. maddesine göre: **“Bir hayvanın bakımını ve yönetimini sürekli veya geçici olarak üstlenen kişi, hayvanın verdiği zararı gidermekle yükümlüdür.**

Hayvan bulunduran, bu zararın doğmasını engellemek için gerekli özeni gösterdiğini ispat ederse sorumlu olmaz.

Hayvan, bir başkası veya bir başkasına ait hayvan tarafından ürkütülmüş olursa, hayvanı bulunduranın, bu kişilere rücu hakkı saklıdır. “

¹⁷⁰ GÖKSEL, a.g.e., s.31; KAYIR, a.g.e., s.72; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 87; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 35; AKİPEK, a.g.m., s.8; GÖKYAYLA, a.g.m., s.285; ÜÇİŞİK, a.g.m., s.132 vd.

bbb- Ağırlaştırılmış Olağan Sebep Sorumluluğu

Kurtuluş kanıtı getirilemeyen olağan sebep sorumluluğu olarak da ifade edilen ağırlaştırılmış olağan sebep sorumluluğu, tehlike sorumluluğu anlamında kullanılan, "ağırlaştırılmış objektif sorumluluk" kavramıyla karıştırılmaması gerekir. Ağırlaştırılmış objektif sorumluluk tehlike sorumluluğu anlamında kullanılmakta olup kusura dayanmayan diğer bir sorumluluk türünü oluşturmaktadır¹⁷¹.

Ağırlaştırılmış olağan sebep sorumluluğunda, nedensellik bağı gerçekleşmiş ise, artık sorumluya kendisinden beklenen özeni gösterdiğini kanıtlamak suretiyle sorumluluktan sıyrılma olanağı tanınmamaktadır¹⁷².

Ağırlaştırılmış olağan sebep sorumluluğunda, sorumlu kişinin sahip olduğu mallar ya da faaliyetinin zarar doğurması kaçınılmaz görüldüğünden dolayı sorumluluğu ağırlaştırılmış bulunmakta ve bu nedenle kişi ancak, illiyet bağının bulunmadığını yani zararın kendi faaliyetinden ya da sahip olduğu mallardan doğmadığını ispat etmek suretiyle sorumluluktan kurtulabilir¹⁷³.

Türk Medeni Kanunu'nun 730. maddesinde düzenlenen taşınmaz malikinin sorumluluğu, Borçlar Kanunu'nun 58. (TBK m.69 ve 70.¹⁷⁴)

¹⁷¹ GÖKSEL, a.g.e., s.31; KAYIR, a.g.e., s.73; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 87; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 36; AKİPEK, a.g.m., s.8; GÖKYAYLA, a.g.m., s.285; ATEŞ, a.g.m., s.71 vd.; HELVACI, a.g.e., s.14 vd.

¹⁷² GÖKSEL, a.g.e., s.31; KAYIR, a.g.e., s.73; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 36; AKİPEK, a.g.m., s.8; GÖKYAYLA, a.g.m., s.285; TURGUT,(Çevre Hukuku), 538 vd.; ATEŞ, a.g.m., s.71 vd.; HELVACI, a.g.e., s.14 vd.; KORKUSUZ, a.g.m., s.150 vd.

¹⁷³ GÖKSEL, a.g.e., s.31; KAYIR, a.g.e., s.73; KILIÇOĞLU, M; a.g.e., s.32, EREN, a.g.e., s.574; ATEŞ, a.g.m., s.68-71

¹⁷⁴ 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun "Yapı Malikinin Sorumluluğu" üst başlığı altında "Giderim Yükümlülüğü" alt başlıklı 69. maddesine göre: "*Bir binanın veya diğer yapı eserlerinin maliki, bunların yapımındaki bozukluklardan veya bakımındaki eksikliklerden doğan zararı gidermekle yükümlüdür.*"

maddesinde düzenlenen bina ve yapı eseri maliklerinin sorumluluğu ve Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde düzenlenen çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu bu tür sorumluluğa örnek olarak gösterilebilir¹⁷⁵.

ccc-Hakkaniyet Sorumluluğu

Hakkaniyet sorumluluğunda, haksız fiilin bütün unsurları arandığı için, bir tür haksız fiil sorumluluğudur. Ancak, hakkaniyet sorumluluğunda haksız fiil sorumluluğuna ilişkin genel kuralların bir istisnası söz konusudur. Çünkü böyle bir durumda, ayırt etme gücü bulunmayan bir kişi de sorumlu tutulabilmektedir. Bu tür sorumluluk, olağan sebep sorumluluğunun bir türü gibi görünmekteyse de, zarar verenin kişisel durumuna ilişkin olduğu için özel bir nitelik taşımaktadır¹⁷⁶.

Hakkaniyet sorumluluğunun, bizim hukukumuzda tipik örneği, Borçlar Kanunu'nun 54.(TBK m.65.¹⁷⁷) maddesinde düzenlenen ayırt etme gücü bulunmayanların sorumluluğudur. Bu madde hükmüne göre: *“Hakkaniyet iktiza ediyorsa hakim, temyiz kudretini haiz olmayan kimseyi ika ettiği zararın*

İntifa ve oturma hakkı sahipleri de, binanın bakımındaki eksikliklerden doğan zararlardan, malikle birlikte müteselsilen sorumludurlar.

Sorumluların, bu sebeplerle kendilerine karşı sorumlu olan diğer kişilere rücu hakkı saklıdır.” Yine, aynı Kanun'unun “Zarar tehlikesini önleme” alt başlıklı 70. maddesine göre: *“Bir başkasına ait bina veya diğer yapı eserlerinden zarar görme tehlikesiyle karşılaşan kişi, bu tehlikenin giderilmesi için gerekli önlemlerin alınmasını hak sahiplerinden isteyebilir. Kişilerin ve malların korunması hakkındaki kamu hukuku kuralları saklıdır.”*

¹⁷⁵ KAYIR, a.g.e., s.73; GÖKSEL, a.g.e., s.31; ATEŞ, a.g.m., s.72; GÖKYAYLA, a.g.m., s.285 vd.; EREN, a.g.e., s.574; ÜÇİŞİK, a.g.m., s.132 vd.

¹⁷⁶ KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.205; KAYIR, a.g.e, s.73 vd.; KILIÇOĞLU, M; a.g.e., s.32; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.498-499; AKINTÜRK, a.g.e., s.86

¹⁷⁷ 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun “Kusursuz Sorumluluk” üst başlığı altında “Hakkaniyet Sorumluluğu” alt başlıklı 65. maddesine göre: *“Hakkaniyet gerektiriyorsa; hâkim, ayırt etme gücü bulunmayan kişinin verdiği zararın, tamamen veya kısmen giderilmesine karar verir.”* şeklinde düzenlemiştir.

tamamen yahut kısmen tazminine mahkum eder". Bu düzenlemeyle, ayırt etme gücü bulunmayanların fiillerinden hukuki bir sonuç doğmayacağı kuralına bir istisna getirilmekte ve hakkaniyet sorumluluğu kusursuz bir sorumluluk hali olarak düzenlenmektedir¹⁷⁸.

Ayırt etme gücü bulunmayan bir kişinin, işlediği bir haksız fiilden sorumlu tutulabilmesinin tek koşulu, hakkaniyetin böyle bir sorumluluğu gerektirmesi olup her somut olayda zarar görenin, tazminat isteyip isteyemeyeceği, hal ve şartlara bakılarak belirlenir. Ayrıca, ayırt etme gücü bulunmayan kişi hakkaniyet gereği sorumlu tutulabildiği takdirde, bu sorumluluğun kapsamı belirlenirken de hakkaniyet esasları göz önünde tutulur. Örneğin, ayırt etme gücü bulunmayan kişinin büyük bir servete sahip olduğu hallerde, hakim, zararın tamamen giderilmesine hükmedebilmelidir¹⁷⁹.

Hakkaniyet sorumluluğunun, bir kusursuz sorumluluk hali ve istisnai bir düzenleme olması sebebiyle, kanunun öngördüğü amaç dışında bir sorumluluk doğurmaması gerekir. Hukuki güvenlik açısından, taraflar karşılaşacakları yükümlülükleri bilmek ve faaliyetlerini ona göre düzenlemek isterler¹⁸⁰.

bb- Tehlike Sorumluluğu

"Ağırlaştırılmış objektif sorumluluk" veya "ağırlaştırılmış kusursuz sorumluluk" "terimleriyle de ifade edilen tehlike sorumluluğu, kusura

¹⁷⁸ KAYIR, a.g.e., s.74; AKINTÜRK, a.g.e., s.86

¹⁷⁹ KAYIR, a.g.e., s.74; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.499; **HATEMİ, Hüseyin;** Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, İstanbul 1994, s.66-67; EREN, a.g.e., s.606; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.205

¹⁸⁰ KAYIR, a.g.e., s.75

dayanmayan (objektif) sorumluluk türlerinin en ağırını oluşturmaktadır¹⁸¹.

Tehlike sorumluluğunda bir kimsenin sorumlu olabilmesi için, kusurlu olması veya objektif özen veya gözetim ödevini ihlal etmesi şart değildir. Burada özel bir kanun ya da kanun hükmü ile tehlike arz eden olgulara sorumluluk bağlanmıştır. Bu tipik tehlikeli olgular varlığı ve niteliği itibariyle belirli bir tehlike ve dolayısı ile zarar ihtimali taşıyan tesisler, işletme veya faaliyet dallarıdır¹⁸².

Günümüzde, ulaşım araçları ve üretimde kullanılan makineler, enerji kaynakları o derece hızlı, karmaşık ve büyük boyutlar kazanmıştır ki; artık, gerekli her türlü önlem alınsa bile, zararın doğumunu engellemek, çoğu zaman olanaksız hale gelmiştir. Çevre için tehlike oluşturan bu kaynaklar karşısında, zarara uğramak kaçınılmaz bir hal almasına rağmen tehlikeli oldukları düşüncesiyle, toplumun bu araç ve gereçlerden vazgeçmesi de mümkün değildir. Bundan dolayı, tehlikeli faaliyette bulunan kişiler, bunlardan yarar sağladıkları için, sebep oldukları zararı da gidermek zorundadır. Çevre için tehlike arz eden işletme ve nesnelere, motorlu taşıtlar, demir yolları, hava ve deniz yolları, enerji işletmeleri, atom reaktörleri ve nükleer santraller

¹⁸¹ **TANDOĞAN, Haluk**; Tehlike Sorumluluğu Kavramı ve Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Düzenlenmesi Sorunu, Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler 2.Sempozyumu, İstanbul 1981, s.294; TANDOĞAN,(Kusura Dayanmayan), 26; KAYIR, a.g.e., s.75; ATEŞ, a.g.m., s.71; EREN, a.g.e., s.449 ve 631; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 39-40; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 88-89; HELVACI, a.g.e., s.16 vd.; AKİPEK, a.g.m., s.8; GÖKYAYLA, a.g.m., s.285 vd.; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.587-588; REİSOĞLU, a.g.e., s.155-156; AKINTÜRK, a.g.e., s.85-86; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.205; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 250 vd.; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 595 vd.

¹⁸² ATEŞ, a.g.m., s.71; KAYIR, a.g.e., s.75; TANDOĞAN,(Tehlike Sorumluluğu), 294 vd.; KILIÇOĞLU, M; a.g.e., s.33; TİFTİK, a.g.e., s. 6-8; TURGUT,(Çevre Hukuku), 541 vd.; REİSOĞLU, a.g.e., s.155; ÇELİKTAŞ, a.g.e., s.10; **YILMAZ, Hamdi**; Tehlike Sorumluluğu Ve Sorumlulukların Çatışması,YD, C.21, S.3, Temmuz 1995, s.294-295; EREN, a.g.e., s.449 vd.; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.498 vd.

gösterilebilir¹⁸³.

Tehlike sorumluluğuna tabi tutulan işletme ya da kişinin, bu türden bir sorumluluğunun gerçekleşmesi için, tüm kusura dayanmayan sorumluluklarda olduğu gibi, zarar görenin, sadece zararı ve bu zarar ile olay arasındaki uygun nedensellik bağıını ispat etmesi gerekir. Sorumluluğun doğabilmesi için, zarar mutlaka faaliyet veya işletmeye özgü tipik tehlikenin gerçekleşmesi sonucunda doğmuş olmalıdır. Tehlike sorumluluğunda, sorumlu kişiye, kendisinden beklenen özeni gösterdiğini veya gösterseydi bile sonucun değişmeyeceğini ileri sürerek kurtuluş kanıtı getirme olanağı tanınmamaktadır.¹⁸⁴.

Ülkemizde düzenlenmiş tehlike sorumluluğuna ilişkin hallere örnek olarak, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 71. maddesinde düzenlenen önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin maliki ve/veya işletenin sorumluluğu,¹⁸⁵ 2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu'nda düzenlenen sivil hava aracı işletenin sorumluluğu ve 2918 sayılı Kara yolları Trafik

¹⁸³ KAYIR, a.g.e., s.76; TİFTİK, a.g.e., s.8 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.32-33; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 89; AKİPEK, a.g.m., s.8 vd.; TANDOĞAN,(Kusura Dayanmayan), 26; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.498; EREN, a.g.e., s.451 vd.

¹⁸⁴ TİFTİK, a.g.e., s.8 vd.; KAYIR, a.g.e., s.77; EREN, a.g.e., s.574; GÖKSEL, a.g.e., s.33; GÖKYAYLA, a.g.m., s.285; ATEŞ, a.g.m., s.71; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 36 vd.; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 251; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 596

¹⁸⁵ 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun "Tehlike sorumluluğu ve denkleştirme" başlıklı 71. maddesine göre: "Önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin faaliyetinden zarar doğduğu takdirde, bu zarardan işletme sahibi ve varsa işleten müteselsilen sorumludur.

Bir işletmenin, mahiyeti veya faaliyette kullanılan malzeme, araçlar ya da güçler göz önünde tutulduğunda, bu işlerde uzman bir kişiden beklenen tüm özenin gösterilmesi durumunda bile sıkça veya ağır zararlar doğurmaya elverişli olduğu sonucuna varılırsa, bunun önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletme olduğu kabul edilir. Özellikle, herhangi bir kanunda benzeri tehlikeler arz eden işletmeler için özel bir tehlike sorumluluğu öngörülmüşse, bu işletme de önemli ölçüde tehlike arz eden işletme sayılır. Belirli bir tehlike hâli için öngörülen özel sorumluluk hükümleri saklıdır. "

Kanunu'nda düzenlenen motorlu araç işletenin sorumluluğu gösterilebilir¹⁸⁶.

c-Fedakarlığın Denkleştirilmesi ilkesinden Doğan Sorumluluk

"Hukuka uygun müdahalelerden doğan sorumluluk" olarak da ifade edilen fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesinden doğan sorumluluk; hukuken korunan bir varlığa, yine hukuken korunan bir üstün çıkar sahibi tarafından yapılan hukuka uygun müdahale yüzünden, zarar görenin, hukuk düzeninin sağladığı koruma yetkilerinden yararlanamayarak katlandığı fedakarlığın, üstün çıkar sahibi tarafından bir tazminat ödenerek giderilmesi, denkleştirilmesi gereğini ifade eder¹⁸⁷.

Bu sorumlulukta; hukuki değerler çatışmasında, kanun koyucu üstün hukuki değere, daha düşük hukuki değer karşısında bir öncelik, bir ayrıcalık tanımakta ve üstün değer uğruna, düşük değer fedaya edilmesine izin vermektedir. Bunun sebebi, kaçınılması mümkün olmayan değerler çatışmasında, üstün değer tercih edilmesi olabileceği gibi, daha büyük bir zararı önlemek için, daha düşük bir değer fedaya edilmesi ya da kamu yararına öncelik tanınması da olabilir. Ancak, bozulan çıkar dengesinin yeniden kurulması amacıyla, fedakarlıkta bulunan kişinin zararı karşılanmakta, onun katlandığı ekonomik fedakarlık, tazminat ödemek suretiyle denkleştirilmektedir. Yani bu tür sorumlulukta, sorumluluk sebebi,

¹⁸⁶ KAYIR, a.g.e, s.77; KOÇ, a.g.e, s.32 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.33

¹⁸⁷ KAYIR, a.g.e, s.78; TANDOĞAN,(Kusura Dayanmayan), 48 vd.; ATEŞ, a.g.m., s.71 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 89 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.33-34; GÖKYAYLA, a.g.m., s.286; ÇÖRTOĞLU,(Çevreyi Kirletenin Sorumluluğu), 38 vd.; ÇÖRTOĞLU,(Sorumlulukların Karşılaştırılması), 78 vd.; URAL, a.g.m., s.17 vd.; **ULUSAN, İlhan**; "Çevre Kirletmesinden Doğan Sorumlulukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi, YD, C.12, S.59, s.57; KARAHASAN, (Sorumluluk Hukuku), 597; EREN, a.g.e., s.458; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 251

kusurlu bir davranış veya tehlikeli bir faaliyet değildir¹⁸⁸.

Hukukumuzda fedakarlığın denkleştirilmesine ilişkin genel bir kural bulunmamaktadır. Çünkü kişilerin hukuka uygun eylemlerinden sorumlu tutulması olağan bir durum değildir. Bu yüzden kanunun açıkça öngördüğü hallerde söz konusu olabilir. Medeni hukuk mevzuatı ve yeni kabul edilen Türk Borçlar Kanunu temelinde ve uygulamada fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesinin, önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin bu tür faaliyetine hukuk düzenince izin verilmiş olsa bile, zarar görenlerin¹⁸⁹, zorunluluk durumları¹⁹⁰ ve komşuluk hukukuna ilişkin durumlar¹⁹¹ olmak üzere üç halde uygulama alanı bulacağı kabul edilmektedir. Çevre etkilerinin yol açtığı zararlardan doğan istemin, fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesine bağlı olduğunda şüphe yoktur¹⁹².

Bu alanda, komşuluk hukukundan doğan zorunlu çıkar çatışmalarının varlığını kabul etmek ve iktisadi değerleri çok daha fazla olan işletmelerin yarattıkları değerlerin korunması zorunluluğunu benimsemek gerekir. Aksi takdirde, bir çok işletmenin, özellikle ulaşım şebekesinin ya da sanayi

¹⁸⁸ KAYIR, a.g.e., s.78 vd.; GÖKSEL, a.g.e., 34 vd.; TANDOĞAN,(Kusura Dayanmayan), 48-49; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 598; ULUSAN,(Çevrenin Kirlenmesi), 61

¹⁸⁹ 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun "Tehlike Sorumluluğu ve Denkleştirme" başlıklı 71 maddesinin 4. fıkrasına göre: "Önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin bu tür faaliyetine hukuk düzenince izin verilmiş olsa bile, zarar görenler, bu işletmenin faaliyetinin sebep olduğu zararlarının uygun bir bedelle denkleştirilmesini isteyebilirler."

¹⁹⁰ Borçlar Kanunu'nun 52. maddesinin 2. fıkrasına göre: "Kendisini veya diğerini zarardan yahut derhal vuku bulacak bir tehlikeden vikaye için başkasının mallarına hanel iras eden kimsenin borçlu olduğu tazminat miktarını hakim, hakkaniyete tevfikane tayin eder."

¹⁹¹ Türk Medeni Kanunu'nun 753. maddesine göre: "Bir kimse kendisini veya başkasını tehdit eden bir zararı veya o anda mevcut bir tehlikeyi ancak başkasının taşınmazına müdahale ile önleyebilecek ve bu zarar ya da tehlike taşınmazına müdahaleden doğacak zarardan önemli ölçüde büyük ise, malik buna katlanmak zorundadır. Malik, bu yüzden uğradığı zarar için hakkaniyete uygun bir denkleştirme bedeli isteyebilir."

¹⁹² GÖKSEL, a.g.e., 34; KAYIR, a.g.e., s.79; GÖKYAYLA, a.g.m, s.31; 4.HD: 29.12.1978 T. ve 1978/3173 E., 1978/15053 K. (YKD, C.V, S.8, 1979, s.1128-1129)

kuruluşlarının tamamen durması söz konusu olabilir¹⁹³.

B-Çevre Kanunu'ndaki Sorumluluğun Hukuki Niteliği

a-Çevre Kanunu'nda Sorumluluğun Düzenlenişi

2872 sayılı Çevre Kanunu ile Türk Hukukunda çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu ilk defa özel bir düzenleme içinde yer almıştır.

Çevre Kanunu'nda kirleten bakımından iki tür sorumluluk öngörülmüştür. Bunlardan birincisi, kirletenin, çevrenin kirlenmesinden dolayı kamu kurum ve kuruluşlarına karşı sorumluluğu; ikincisi ise, kirletenin kişilere vermiş olduğu zararlardan doğan sorumluluğudur¹⁹⁴.

Çevre Kanunu'nun 3. maddesinin (g) bendinde, kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamaların kirleten veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanacağı belirtildikten sonra, kirletenler için kurtuluş kanıtı getirme olanağı tanınmış ve kirletenin, kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamaları ödeme yükümlülüğünden söz konusu kirlenmeyi önlemek için gerekli her türlü tedbiri aldığını ispat ederek kurtulabileceği belirtilmiştir.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin 1. fıkrası, çevreyi kirletenlerin ve

¹⁹³ KAYIR, a.g.e., s.80; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 90; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 206-207; AKİPEK, a.g.m., s.8

¹⁹⁴ ATEŞ, a.g.m., 72; GÖKYAYLA, a.g.m., s.286-287; ERTAŞ,(Çevre Hukuku),112; GÖKSEL, a.g.e., s.35 vd; KAYIR, a.g.e., s.81 vd; AKİPEK, a.g.m., s.13 vd; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 33, GÜNEŞ ,a.g.e., s.138; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.164 vd, HELVACI, a.g.e., s.11 vd, YONGALIK, a.g.e., s.81 vd

çevreye zarar verenlerin sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumlu olduklarını belirtmekte ve kurtuluş kanıtı getirme olanağı tanımamaktadır.

b-Çevre Kanunu'ndaki Sorumluluğun Hukuki Niteliği

aa- Kirletenin Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Karşı Sorumluluğunun Hukuki Niteliği

Çevre Kanunu 3.maddesinin (g) bendinde; çevre kirlenmesinin olması veya böyle bir tehlikenin doğması halinde kamu kurum ve kuruluşlarınca¹⁹⁵ yapılmış olan:

- Kirlenmenin ve bozulmanın önlenmesi için yapılan masrafların
- Kirlenmenin ve bozulmanın sınırlanması için yapılan masrafların
- Kirlenme ve bozulma ile mücadele için yapılan masrafların,
- Çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamaların

kirleten tarafından ödenmesinin istenebileceğini düzenlemiştir. Kirletenin bu masraflardan sorumlu tutulabilmesi için mutlaka çevrenin kirlenmiş olması gerekmeyip kirlenme tehlikesinin bulunması dahi kişinin sorumluluğunun doğması için yeterlidir. Çevreyi kirletenler, bu davranışlarında kusurları bulunmasa bile, verdikleri zararlar sebebiyle kamu kurum ve kuruluşlarının yaptıkları masrafları ödemek zorundadırlar. Burada düzenlenen sorumluluğun kusursuz bir sorumluluk türü olduğu kabul edilmektedir. Fakat, burada kirletene kurtuluş kanıtı getirme imkanı tanınmış olduğundan dolayı,

¹⁹⁵ Söz konusu maddede adı geçen “kamu kurum ve kuruluşları”ndan, belediyeler ve il özel idareleri gibi kamu tüzel kişileri anlaşılmaktadır.

sorumluluğu kusursuz sorumluluğun hafif bir türü olan olağan sebep sorumluluğudur¹⁹⁶. Kanun'da, kamu kurum ve kuruluşlarına karşı sorumluluk da kusursuz bir sorumluluk olarak kabul edilmekle birlikte, kirletene sorumluluktan kurtulma imkanı tanınmıştır. Buna göre, kirleten, söz konusu kirlenmenin önlemesi için gereken tüm tedbirleri almasına rağmen kirlenmenin gerçekleştiğini ya da kirlenme tehlikesi doğduğunu ispatlayarak, kamu kurumlarına karşı olan tazminat sorumluluğundan kurtulabilir¹⁹⁷. Kirleten objektif özen gösterme yükümlülüğüne aykırı olarak kirlenmeye sebep olur ve bu kirlenmenin önlenmesi, sınırlandırılması, mücadelesi ve çevrenin iyileştirilmesi için bir takım masraflar yapılacak olursa bu masrafları kusuru olmasa da tazmin etmekle yükümlüdür¹⁹⁸.

Çevre Kanunu'nun 3. maddesinin (g) bendinden doğan zararların giderilmesi için, genel hükümlerden farklı olarak, davacı kamu kurumlarının kirletenin kusurlu olduğunu ispat etmeleri gerekmez. Bunun tam tersine, davalı kirletenin sorumluluktan kurtulması, kusursuz olduğunu ispat etmesine bağlıdır. Diğer bir anlatımla, bu konuda, gerekli özen ve dikkati gösterdiğini ispat yükü kirletene aittir. Görüldüğü gibi bu hüküm, kişilere değil de,

¹⁹⁶ ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 86; KAYIR, a.g.e., s.82; GÖKSEL, a.g.e., s.36; HELVACI, a.g.e., s.18-19; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.165-166; YONGALIK, a.g.e., s.90 vd.; PETEK, a.g.m., s.171; YAVUZ, a.g.m., s.38; GÖKYAYLA, a.g.m., s.287; AKİPEK, a.g.m., s.14; KABOĞLU, a.g.e., s.67; **ACABEY, M. Besir**; "Hayvanların Çevreye Verdikleri Zararlardan Doğan Sorumluluk", Prof. Dr. İrfan Baştuğ Armağanı, Ankara 2001, s.89; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 209; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.656-657

¹⁹⁷ GÖKYAYLA, a.g.m., s.287; YONGALIK, a.g.e., s.93; KAYIR, a.g.e., s.82; GÖKSEL, a.g.e., s.39; KUNTALP, a.g.e., s.24; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.544; YAVUZ, a.g.m., s.38; GÖKYAYLA, a.g.m., s.287 vd.; ATEŞ, a.g.m., 72; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 112; PETEK, a.g.m., s.172

¹⁹⁸ GÖKYAYLA, a.g.m., s.288; GÖKSEL, a.g.e., s.38-39; KAYIR, a.g.e., s.82-83

kamunun ortak malı sayılan doğaya zarar verildiği veya doğanın kirlenmesi tehlikesinin ortaya çıktığı durumlarda uygulanmaktadır¹⁹⁹.

26.04.2006 ve 5491 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikten sonra, Çevre Kanunu'nun 3. maddesinin (g) bendinde düzenlenen, kirletenin kamu kurum ve kuruluşlarına karşı olan sorumluluğu, özen yükümlülüğünün ihlaline dayandırılmıştır. Kurtuluş kanıtı getirme olanağı tanınan bu sorumluluk, basit olağan sebep sorumluluğu olarak nitelendirilebilir²⁰⁰.

bb- Kirletenin Kişilere Verdiği Zararlardan Sorumluluğunun Hukuki Niteliği

Kirletenin, çevreyi kirleten davranışları nedeniyle kişilere verdiği zararlardan doğan sorumluluğu, "Kirletenin Sorumluluğu" kenar başlığı altında, Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu maddeye göre: "*Çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar. Kirletenin meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır.*"

Çevre Kanunu'nun getirmiş olduğu bu sorumluluk türünde kirletenin kurtuluş kanıtı getirme imkanı bulunmamaktadır. Yani kirleten, kirlenmenin önlenmesi için gerekli olan her türlü tedbiri almış olsa dahi sorumlu

¹⁹⁹ KAYIR, a.g.e., s.83; GÖKSEL, a.g.e., s.40; GÖKYAYLA, a.g.m., s.287; ATEŞ, a.g.m., s.72; PETEK, a.g.m., s.173; SİRMEN,(Taşınmaz Mülkiyeti), 296; SİRMEN,(Çevre Kanununa Göre), 24; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.544 vd.; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.655-656

²⁰⁰ KAYIR, a.g.e., s.84 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.40; HELVACI, a.g.e., s.11 vd.

olacaktır²⁰¹. Burada düzenlenen sorumluluk, Çevre Kanunu'nun 3.maddesinin (g) bendinde düzenlenen, kirletenin kamu kurum ve kuruluşlarına karşı sorumluluğuna nazaran daha ağır bir sorumluluk türü olup; sorumluluğun dayanağı ağırlaştırılmış bir kusursuz sorumluluk olduğu hem doktrin tarafından hem de uygulama tarafından kabul edilmiştir²⁰². Ağırlaştırılmış objektif sorumluluk halinde sadece kurucu unsur olan illiyet bağı olgusu gerçekleşmiş ise, artık kirletenin kendisinden beklenen özeni gösterip göstermediğine bakılmaksızın sorumlu tutulmaktadır.

Çevre Kanunu 'nun 28. maddesinin 2. fıkrasında: "*Kirletenin, meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır.*" şeklinde düzenleme bulunmaktadır. Bu hükme dayanılarak doktrinde birinci fıkrada kusura dayanmayan sorumluluk, ikinci fıkrada kusur sorumluluğunun öngörülmediği ileri sürülmektedir. Gerçekten sözü edilen maddenin birinci fıkrasında, kirletenlerin, kusursuz sorumlulukları açıkça kabul edilmiştir. Buna karşılık, aynı maddenin ikinci fıkrasında kirletenlerin, kirlenme ve bozulma dışında kalan diğer zararlardan, genel hükümlere göre tazminat sorumlulukları saklı tutulmuştur. Burada kanun koyucunun genel hükümlere göre tazminat sorumluluğunu saklı tuttuğu göz önünde tutulursa,

²⁰¹ PETEK, a.g.m., s.173; KAYIR, a.g.e., s.84; GÖKSEL, a.g.e., s.41; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 210; GÖKYAYLA, a.g.m., s.290 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 39-40; TOKUÇOĞLU,(Kirletenin Sorumluluğu), 47; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.544 vd.; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.657

²⁰² ATEŞ, a.g.m., s.72-73; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 209 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 38-39; GÖKYAYLA, a.g.m., s.288 vd.; AKİPEK, a.g.m., s.8 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 113 vd.; TOKUÇOĞLU,(Çevre Hakkı), 47-48; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.165; BADUR, a.g.m., s.110; ÇÖRTOĞLU,(Sorumlulukların Karşılaştırılması), 79; GÜNEŞ, a.g.e., s.139 vd.; YONGALIK, a.g.e, s.64 vd.; SİRMEN,(Çevre Kanununa Göre), 24; TURGUT,(Çevre Hukuku), 547; HATEMİ, a.g.e., 91; ULUSAN,(Çevrenin Kirlenmesi), 75, TANDOĞAN,(Medeni Hukuk Açısından), 33; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.659 vd.; ULUSAN,(Çevrenin Kirlenmesi), 75

kirletenin, kirlenme ve bozulma dışındaki diğer zararlar için kusursuz sorumluluğa tabi tutulmasını istemediği sonucuna varmak gerekir. Çünkü aynı hükmün ilk fıkrasında "kusur şartı aranmaksızın" kirletenlerin sorumluluğunu kabul eden kanun koyucunun, ikinci fıkrada, bu ibareyi kullanmaksızın, sadece "genel hükümlere" yollama yapmış olması, burada kirletenlerin kusur sorumluluğunun öngörüldüğü şeklinde bir yorumu haklı gösterir²⁰³. Çevre Kanunu ile getirilen bu sorumluluğa ilişkin hükümler diğer kanunlarda düzenlenmiş bulunan sorumlulukları bertaraf edecek nitelikte olmayıp zarar gören kişinin bu sorumluluklardan hangisi daha çok lehine ise o sorumluluğa ilişkin hükümlere gidebilecektir. Çevre kirletenin sorumluluğu ise, diğer sorumluluk türlerine nazaran zarar gören açısından zararını tazmin için elverişli bir sorumluluk türü olup illiyet bağının mevcudiyetini ispatlaması yeterli olmaktadır²⁰⁴.

Kirleten, kirlenmenin önlenmesi için gerekli bütün önlemleri aldığını ispat etmiş olsa bile, bu sorumluluktan kurtulamaz. Diğer bir anlatımla,

²⁰³ KAYIR, a.g.e., s.85 vd.; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.661; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.544; Bu konuda Yargıtay 4.HD: 09.02.1988 T. ve 1988/10677 E., 1988/1297 K. sayılı kararında, "sözü edilen ikinci fıkra hükmü, Çevre Kanunu ile, davacının diğer sorumluluk sebeplerine dayanma olanağının ortadan kaldırılmadığını belirten bir hüküm olarak yorumlanmıştır. Aynı kararda, burada sorumlulukların yarışmasının söz konusu olduğu açıklanarak, zarar görenin somut olayda, hangi sorumluluk sebebini kendi lehinde görüyorsa, ona göre seçim yaparak, davasını Çevre Kanunu'na, Medeni Kanun'un 730 maddesine veya şartları gerçekleşmişse Borçlar Kanunu'nun 58. maddesine dayandırabileceği sonucuna varılmıştır."

²⁰⁴ ULUSAN,(Çevrenin Kirlenmesi), 76 vd.; ATEŞ, a.g.m., s.73; GÖKYAYLA, a.g.m., s.292; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 40; AKİPEK, a.g.m., s.9; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 209; TOKUÇOĞLU,(Çevre Hakkı), 47-48; ERTAŞ(Çevre Hukuku), 111 vd.; YONGALIK, a.g.e., s.64 vd.; GÜNEŞ, a.g.e., s.136 vd.; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.166; BADUR, a.g.m., s.112

burada kurtuluş kanıtı getirilemeyen bir sorumluluk söz konusudur²⁰⁵.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde, bu madde kapsamında kirletenin sorumlu olacağı faaliyet ve eylemler (kirliliğin konusu) bakımından hiçbir ayırım ve sınırlama yapılmamıştır. Bu sebeple, çevreyi kirletici fiil ne şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin -diğer şartlar da bulunuyorsa- sorumluluk doğacaktır. Faaliyetler sonucu havada, toprakta ve suda meydana gelecek her türlü çevre kirliliği ve zararlı eylem, konusu bakımından maddenin kapsamındadır²⁰⁶.

Çevre Kanunu'ndaki düzenleme, sadece maddi (olumlu) taşkınlıklara ilişkindir. Bu nedenle, bir taşınmazın işletilmesi ve kullanılması sebebiyle çevrenin hava, ışık, rüzgar, su gibi ihtiyaçlardan yararlanmasını önleme, manzara kapatma şeklindeki olumsuz müdahaleler ile manevi müdahaleler, Çevre Kanunu'na göre çevre kirlenmesi sayılmamakta; dolayısıyla, bu müdahaleler sebebiyle taşınmaz malikinin bu Kanun'a göre objektif açıdan sorumlu tutulması mümkün olmamaktadır. Ancak, kanaatimizce, Çevre Kanunu'nun geniş yorumlanması suretiyle, olumsuz müdahaleler ile manevi müdahaleler de bu Kanun kapsamında değerlendirilmelidir. Böyle bir yorum yapılması, çevrenin korunmasına sağlayacağı faydanın yanı sıra, kişilik değerlerinin korunmasına getireceği katkı sebebiyle de tercih edilmelidir. Örneğin, büyük bir spor tesisinin çevredeki diğer taşınmazların ışığını veya hava akımını kapatması gibi olumsuz veya bir futbol stadının yakınında

²⁰⁵ SİRMEN,(Çevre Kanununa Göre), 24 vd ; HATEMİ, a.g.e., 81; KAYIR, a.g.e., s.85; HELVACI, a.g.e., s.11 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.48 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.288 vd.; ATEŞ, a.g.e., s.71 vd.; PETEK, a.g.m., s.174 vd.; AKİPEK, a.g.e., s.8

²⁰⁶ PETEK, a.g.m., s.174; KAYIR, a.g.e., s.85 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.47; SİRMEN,(Taşınmaz Mülkiyeti), 286-287; GÖKYAYLA, a.g.m., s.288 vd.

oturanların, her maçta olay çıktığı için duydukları huzursuzluk gibi manevi müdahaleler de, çevre kirliliği sayılarak Çevre Kanunu kapsamında değerlendirilmelidir²⁰⁷.

Çevreyi kirletenin hukuka uygun olan fiillerinden sorumlu tutulabilmesi için, doktrinde birbirinden oldukça farklı ilkelere dayanılmasına karşın, kanımızca burada Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesine üstünlük tanınması daha uygun görülmektedir. Bu ilkeye göre, hukuken korunan bir varlığa yine hukuken korunan bir üstün çıkar sahibi tarafından yapılan hukuka uygun müdahale dolayısıyla zarar görenin hukuk düzeninin sağladığı koruma yetkilerinden yararlanamayarak katlandığı fedakarlığın üstün çıkar sahibi tarafından uygun bir tazminat ödenerek giderilmesi, kısaca denkleştirilmesi gereğini ifade eder. Keza, fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesine göre, bir kişiye ait hukuki değerın feda edilmesi hukuka uygun bulunmaktadır. Bunun sebebi, kaçınılması mümkün olmayan değerler karşısında üstün değerın tercih edilmesi olabileceği gibi, ortaya çıkabilecek daha büyük bir zararı önlemek için, daha düşük bir değerın feda edilmesi ya da kamu yararına öncelik de olabilir. Fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesi kusursuz sorumluluklarda uygulanan bir ilke olup, çevre kirletenin sorumluluğunda bu ilkeyi uygulayabiliriz²⁰⁸. Bu konuda yapılacak en iyi çözüm Çevre Kanunu'nun 28. maddesine şöyle bir fıkra eklenmesidir: *“Kirletenin hukuka uygun fiillerinin durdurulması ve önlenmesi talep edilemez ancak zarar görenler bu*

²⁰⁷ PETEK, a.g.m., s.175; AKİPEK, a.g.m., s.13 vd.; KAYIR, a.g.e., s.85 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.47; SİRMEN,(Taşınmaz Mülkiyeti), 286-287; GÖKYAYLA, a.g.m., s.286 vd.; ÇÖRTOĞLU,(Sorumlulukların Karşılaştırılması), 79 vd.

²⁰⁸ GÖKYAYLA, a.g.m., s.286; ULUSAN,(Çevre Kirlenmesi), 75-76; TURGUT,(Çevre Hukuku), 571; GÖKSEL, a.g.e., s.34; KAYIR, a.g.e., s.78 vd.

sebeple uğradıkları zararlarının uygun bir bedelle denkleştirilmesini isteyebilirler.”

Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde düzenlenen kirletenin kişilere verdiği zararlardan dolayı sorumluluğu, ağırlaştırılmış olağan sebep sorumluluğu olarak düzenlenmiştir. Ancak, kirletenin sorumluluğunu, tek bir esasa dayandırabilmek mümkün görünmemektedir. Karşılaştırmalı hukukta, özel nitelikli kanunlarla kirletenlerin sorumluluğunun, genellikle tehlike sorumluluğu olarak düzenlendiği görülmektedir. Gerçekten, genellikle kirliliğe sebep olan işletme ve tesisler tehlike taşımaktadır. Ancak, tehlike taşımayan, hatta hukuka uygun olarak kirliliğe sebep olunan hallerde bulunmaktadır. Bu nedenle, kirletenin sorumluluğunun dayandığı esasın karma bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Buradaki kirlilik olgusu, tehlikeden, gerekli özenin gösterilmemesinden, üstün çıkar uğruna diğer bir çıkarın feda edilmesinden veya diğer herhangi bir sebepten kaynaklanabilir. Böyle bir yaklaşım, günümüzde görülen önemli ve önemsiz kirlenmeleri kapsayacağı gibi, gelecekte ortaya çıkabilecek olan tehlikeli veya tehlikesiz kirlenmeleri de kapsayacaktır. Bu yaklaşım, Çevre Kanunu 'muzun genel nitelikli bir kanun niteliğindeki yapısına da uygun düşer. Aslında, toplum için tehlike oluşturan patlayıcı madde ve nükleer enerji tesisleri gibi işletmelerin özel kanunlarla düzenlenerek, tehlike sorumluluğu esasına bağlanması ve zorunlu sorumluluk sigortası öngörülmesi gerekir²⁰⁹.

²⁰⁹ GÖKSEL, a.g.e., s.48-49, KAYIR, a.g.e., s.94-95; ATEŞ, a.g.m., s.73; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 22-25; ÇÖRTOĞLU,(Sorumlulukların Karşılaştırılması), 81; YURT, a.g.e., s.41-42; 4.HD: 09.02.1989 T. ve 1988/766 E., 1989/1046 K.(YKD, C.15, S.5, s.467); HELVACI, a.g.e., s.11 vd.

3. SORUMLULUĞUN ŞARTLARI

Kirletenin hukuki sorumluluğunun koşulları ile kastedilen, sorumluluğun gerçekleşmesi için gereken zorunlu öğelerdir. Sorumluluğun şartları; hukuka aykırılık (kanunda açıkça belirtilmemiş olsa da), zarar ve hukuka aykırılık ile zarar arasındaki uygun illiyet bağıdır²¹⁰.

A- Hukuka Aykırılık

a- Genel olarak Hukuka Aykırılık

Kusur sorumluluğunun kurucu unsurlarından birisi olan hukuka aykırılık, aynı zamanda kusursuz sorumluluğun da önemli bir koşulu olarak kabul edilmektedir²¹¹.

Hukuka aykırılığın belirlenmesinde egemen görüş, "objektif hukuka aykırılık teorisi"dir. Bu teoriye göre hukuka aykırılık, hukuka uygunluk sebeplerinden birisinin bulunmaması halinde, başkalarına zarar vermeyi yasaklayan ya da zararlı sonucu önlemek amacıyla, belirli bir davranışı emreden hukuk kurallarına aykırı her davranış veya başka bir ifade ile, kişilerin mal ve şahıs varlıklarını doğrudan doğruya veya dolaylı bir şekilde

²¹⁰ ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 113 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.292; ATEŞ, a.g.m., s.76; YONGALIK, a.g.e., s.63 vd.; ÇÖRTOĞLU,(Sorumlulukların Karşılaştırılması), 80 vd.; TOKUÇOĞLU,(Çevre Hakkı), 47; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.165; GÜNEŞ, a.g.e., s.139; TURGUT,(Çevre Hukuku), 538; GÖKYAYLA, a.g.m., s.292; AKİPEK, a.g.m., s.9; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 40 vd.; KAYIR, a.g.e., s.100; GÖKSEL, a.g.e., s.50; HELVACI, a.g.e., s.21; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.658; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.544

²¹¹ YONGALIK, a.g.e., s.112; KAYIR, a.g.e., s.101; REİSOĞLU, a.g.e., s.139; GÖKYAYLA, a.g.m., s.293 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.54 vd.; ATEŞ, a.g.m., s.76 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 119; HELVACI, a.g.e., s.27-28; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 205 vd.; AKINTÜRK, a.g.e., s.79; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.177; EREN, a.g.e., s.544; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.475; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.492; KUZU, a.g.e., s.384 vd.; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 341; KARAHASAN, (Sorumluluk Hukuku), 105 vd.

koruma amacı güden, yazılı ya da yazılı olmayan emredici davranış kurallarının ihlaline, hukuka aykırılık denir²¹².

b- Çevre Kanunu Bakımından Hukuka Aykırılığın Tespiti

Kirletmenin hukuka aykırı olmasından, mülkiyet üzerindeki aynı veya şahsi hakkın kanuni sınırlar aşılarak herkesin ortak malı sayılabilecek çevreye zarar verici nitelikte kullanılmasıdır. Buradaki sorumluluk kusursuz sorumluluk esasına dayandığından haksız fiilin kurucu unsurlarından olan kusur şartı aranmamaktadır. Çevre hakkı şahsiyet haklarından olup mutlak haklar arasında yer almaktadır. Mutlak hakların ihlalinde zarara sebep olan davranışın değil ortaya çıkan hukuki sonucun hukuka aykırı olması sorumluluk için yeterli olmaktadır. Öyle ise, çevre kirlenmesi sebebiyle ortaya çıkacak sonucun hukuka aykırı olması, sorumluluğun doğması için yeterlidir. Bazı durumlarda kişiler hukuka uygun fiillerinden de fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesi gereğince sorumlu tutulsalar dahi bu ilkenin uygulanmasını kabul etmek hukuka aykırılık şartının aranmayacağı anlamına gelmemektedir²¹³.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin birinci fıkrasında açıkça sadece kusur koşulunun aranmayacağı belirtilmiştir. Çevre Kanunu'nda hukuka

²¹² KAYIR, a.g.e., s.101; REİSOĞLU, a.g.e., s.129 vd.; HELVACI, a.g.e., s.27 vd.; ATEŞ, a.g.m., s.76; GÖKSEL, a.g.e., s.55; ERTAŞ,(Çevre Hukuku),119 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.293; YONGALIK, a.g.e, s.112 vd.; ÇÖRTOĞLU,(Sorumlulukların Karşılaştırılması),80 vd.; TOKUÇOĞLU,(Çevre Hakkı),47; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.165; GÜNEŞ, a.g.e., s.139; TURGUT,(Çevre Hukuku), 538; AKİPEK, a.g.m., s.9; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 40 vd.; AKINTÜRK, a.g.e., s.79-80; KILIÇOĞLU, a.g.e., s.177 vd.; EREN, a.g.e., s.544 vd.; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.475; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.492

²¹³ PETEK, a.g.m., s.177; ATEŞ, a.g.m., s.76-77

aykırılıktan açıkça söz edilmemekte, sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan bahsedilmektedir. Öyleyse çevreyi kirleten veya bozan fiiller hukuka aykırıdır²¹⁴. Bazı hukuka uygun fiillerden sorumluluğun söz konusu olabilmesi, genel anlamda hukuka aykırılığın aranmadığı anlamına gelmez. Kanun, hukuka aykırılığın özel olarak belirlenmesi bakımından hükümler öngörmektedir. Söz konusu hükümlere göre çıkarılan yönetmeliklerle, objektif kirlilik belirleme kriterleri olarak standartlar ortaya konulmaktadır. Çevre Kanunu'nun "Tanımlar" başlıklı 2. maddesine göre: "*Çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etkiyi*" doğuran olaylar çevre kirliliği olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla, hukuka aykırılığın, maddede sınırlı şekilde sayılmayan koku, gürültü ve atıklar dışında, ışın, titreşim, duman, is, toz, buhar ve ısı gibi etkenlerle de ortaya çıkması mümkündür. Kanun'un hukuka aykırı saydığı fiiller ise, değişik maddelerde (örneğin ÇK m. 3/a, 8, 13, 14) dağınık bir şekilde düzenlenmiştir²¹⁵.

²¹⁴ GÖKYAYLA, a.g.m., s.293; ULUSAN,(Çevre Kirlenmesi), 75; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 119, KAYIR, a.g.e., s.101; AKİPEK, a.g.m., s.9 ve 17; BADUR, a.g.m., s.112; GÖKSEL, a.g.e, s.54 vd.

²¹⁵ Bu konu ile ilgili olarak; Çevre Kanunu'nun 3.maddesinin (a) bendine göre: "*Başta idare, meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere herkes, çevrenin korunması ve kirliliğın önlenmesi ile görevli olup bu konuda alınacak tedbirlere ve belirlenen esaslara uymakla yükümlüdürler..*" Başka bir ifadeyle, bu yükümlülüğe uyulmaması, hukuka aykırı sayılır.

Aynı Kanun'un 8. maddesine göre de: "*Her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verecek şekilde, ilgili yönetmeliklerde belirlenen standartlara ve yöntemlere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı ortama vermek, depolamak, taşımak, uzaklaştırmak ve benzeri faaliyetlerde bulunmak yasaktır.*

Kirlenme ihtimalinin bulunduğu durumlarda ilgililer kirlenmeyi önlemekle; kirlenmenin meydana geldiği hallerde kirleten, kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek veya azaltmak için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdürler."

Bunun yanında hukuka aykırılığın belirlenmesinde özellikle Çevre Kanunu hükümlerine göre çıkarılmış olan ve kirlilik standartlarını düzenleyen yönetmelik hükümlerini dikkate alınması gerekir²¹⁶.

Bu çerçevede, Çevre Kanunu'na dayanarak çıkarılan yönetmeliklerde belirlenen standartların üzerinde bir müdahale, hukuka aykırı olarak nitelenir ve sorumluluğun doğmasına yol açar²¹⁷.

Çıkarılan bu yönetmeliklere örnek olarak 06.06.2008 tarihli Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği, 01.07.2005 tarihli Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği, 14.03.1991 tarihli Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, 17.07.2008 tarihli Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliği, 31.12.2004 tarihli Su Kontrolü Yönetmeliği, 24/03/2000 tarihli Radyasyon Güvenliği Yönetmeliği vb. yönetmelikler gösterilebilir. Bu belirtilen alanlarda bir kirlenmenin hukuka aykırı olması ancak bu yönetmeliklerde belirtilen kirlilik standartlarının aşılması halinde söz konusu olmaktadır. Olumlu çevre değerlendirme raporu alınmasına bağlı bir faaliyetin böyle bir rapor alınmadan yapılması başlı başına bir hukuka aykırılık oluşturmaktadır²¹⁸.

Yargıtayın baz istasyonları konusunda yerleşmiş içtihatlarına göre:
“...kullanılan istasyonun konumu itibariyle uzun sürede kişi ve çevreye zarar verdiği, bu nitelikteki bir istasyonun halen bulunduğu yerde kullanılmasının

²¹⁶ ERTAŞ,(Çevre Hukuku) 119; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 210; YONGALIK, a.g.e, s.112; KAYIR, a.g.e., s.102 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.69 vd.; HELVACI, a.g.e., s.28 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.76 vd.; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 342

²¹⁷ KAYIR, a.g.e., s.103; HELVACI, a.g.e., s.28 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.76 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 119; GÖKSEL, a.g.e., s.69-70; AKİPEK, a.g.m., s.17-18

²¹⁸ ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 120; GÖKYAYLA, a.g.m., s.294

sakıncalı bulunduğu, bunun daha uygun ve yerleşim çevresinden daha uzakta kurulması gerektiği ifade edilmiştir. Bu belirlemeler itibariyle dar anlamda ve para ile ölçülebilen bir zarar yok ise de, çevre binalarda ve bu bağlamda davacının oturmakta olduğu binada yaşayanlar için sağlık bakımından büyük endişeler taşıdığı, bu yerde oturanların psikolojik olarak yaşamını olumsuz biçimde etkilemekte ve bunun da psikolojik yapısında tedirginlik ve ümitsizlik yaratacağı, bu haliyle de yaşamdaki sağlık değerleri düşünülduğünde o yerde oturmanın olumsuz hale geleceği göz önünde tutulduğunda, davacının, zarar gördüğü kabul edilmeli ve davanın kabulüne karar verilmelidir.” şeklindedir. Yani, baz istasyonları, yönetmeliğe uygun olarak sınır değerlerin altında dahi kurulsaydı bile baz istasyonuna yakın oturanların zarar gördüğü kabul edilmiştir²¹⁹.

Ancak, bazı kirlenme standartlarının henüz yönetmelikler yoluyla belirlenmemesi, kirletenin Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre sorumluluğunun doğmasına engel değildir. Bu gibi hallerde hakim, kirlenmenin yasak sınırlarını, uluslararası standartlara, yöresel şartlara ve ülkedeki teknik imkanlara göre bilirkişilere tespit ettirmelidir²²⁰.

İdarenin kirletici faaliyete veya işletmeye izin veya ruhsat vermiş olması bunu hoşgörüle karşılaması, yaptığı denetimlerde bu faaliyet veya

²¹⁹ 4.HD: 27.09.2004 T. ve 2004/2954 E., 2004/10516 K. Ayrıca bu konu ile ilgili olarak aynı nitelikteki kararlar için Bkz, 4.HD: 29.11.2007 T. ve 2007/1801 E., 2007/15148 K.; 4.HD: 22.09.2008 T. ve 2007/14629 E., 2008/10720 K.; 4.HD: 07.07.2009 T. ve 2009/6476 E., 2009/9108 K.; 4.HD: 13.10.2008 T. ve 2008/1554 E., 2008/11727 K.; 4.HD: 22.09.2008 T. ve 2007/14629 E., 2008/10720 K.; 4.HD: 07.07.2009 T. ve 2009/6476 E., 2009/9108 K.; 4.HD. 04.12.2008 T. ve 2008/2143 E., 2008/15114 K.; 4.HD: 07/07/2009 T. ve 2009/6476 E., 2009/9108 K.(Yayımlanmamıştır)

²²⁰ PETEK, a.g.m., s.178; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 45; AKİPEK, a.g.m., s.18; ATEŞ, a.g.m., s.77; GÖKYAYLA, a.g.m., s.294; ACABEY, a.g.e., s.93

işletmede kirletme açısından bir sakınca görmemesi kirletmenin hukuka aykırılığını ortadan kaldırmaz. Çevre Kanunu hukuka aykırılık şartını öngörmediği için üstün çıkarlar dolayısıyla hukuka uygun görülen kirletmenin kaçınılmaz sonucu olan zararın da hakkaniyetin gerektirdiği ölçüde giderilmesinin bu hükme dayanılarak kirletene yüklenmesi düşünülebilir²²¹.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesi bakımından sorumluluğun bir şartı olan hukuka aykırılık belirlenirken, sadece bu Kanun'daki sınırlamalar değil; basta Anayasa olmak üzere, diğer kanun ve yönetmelikler ile örf ve adetten kaynaklanan sınırlamalar da dikkate alınmalıdır. Bu bakımdan, Türk Medeni Kanunu'nun 718 ve devamı maddelerinde yer alan, taşınmaz mülkiyetinin içeriği ve kısıtlamalarıyla ilgili düzenlemeler de, Çevre Kanunu'ndaki sorumluluğun çerçevesinin belirlenmesinde göz önünde tutulmalıdır²²².

Dolayısıyla, malikin mülkiyet hakkını taşkın kullanması suretiyle çevreyi kirletmesi de, 28. madde anlamında hukuka aykırılık yaratır. Bu madde açısından, kirletenin malik olması da gerekmez. Ayrıca, söz konusu madde bakımından hukuka aykırılık yaratan fiillerin geniş tutulduğu da belirtilmelidir. Çevre Kanunu, müdahalelerin hukuka aykırılığı konusunda, Türk Medeni Kanun'daki sübjektif ve değişken kriterler yerine objektif bir ölçü getirmektedir. Bu farklı kriterler dolayısıyla, çevre etkileri yaratan bir müdahale, Türk Medeni Kanunu'ndaki ölçülere göre taşkın ve hukuka aykırı

²²¹ TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 45; KAYIR, a.g.e., s.104; GÖKSEL, a.g.e., s.69 vd.; ATEŞ, a.g.m., s.77; GÖKYAYLA, a.g.m., s.294; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 206 vd.; HELVACI, a.g.e., s.30 vd.

²²² PETEK, a.g.m., s.178; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 95; ÇÖRTOĞLU,(Sorumlulukların Karşılaştırılması), 88; YAVUZ, a.g.m., s.43; KAYIR, a.g.e., s.105

sayılırken; Çevre Kanunu 'nun öngördüğü yönetmeliklerdeki standartlara göre hukuka aykırı sayılmayabilir²²³.

Şu hususu da belirtmek gerekir ki, çevreyi olumsuz yönde etkileyen bir müdahale, Çevre Kanunu anlamında hukuka aykırı sayılmadığı halde, Türk Medeni Kanun anlamında (m.730 ve 737) hukuka aykırı sayılabiliyorsa, kirletenin bu Kanun hükümleri çerçevesinde sorumlu tutulması da söz konusu olabilir²²⁴.

Sorumluluğun doğması için bir hukuka uygunluk sebebinin bulunmaması şartı, diğer tüm sorumluluk türlerinden farklı olarak Çevre Kanunu bakımından ancak tazminatta indirim sebebi olabilmektedir²²⁵.

B- Zarar

a- Genel Olarak

Zarar, esasında gündelik yaşamın çeşitli alanlarında sıkça kullandığımız hasar, kayıp, tahribat gibi kavramların hukuk terminolojisindeki genel ve teknik adı olup, geniş anlamıyla maddi ve manevi zararı içine alacak şekilde tanımlanır. Bu tanıma göre zarar, *“hukuken himaye edilen maddi ve manevi varlıkların, bunlara yapılan bir tecavüzün vukuundan önceki ve sonraki halleri arasındaki fark”*tır. Söz konusu fark, esas olarak aktifte azalma ve pasifte çoğalma şeklinde görülmekle birlikte, kardan yoksun kalma

²²³ KAYIR, a.g.e., s.103; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 119-120; GÖKSEL, a.g.e., s.70; AKİPEK, a.g.m., s.17-18

²²⁴ ATEŞ, a.g.m., s.77; SİRMEN,(Taşınmaz Mülkiyeti), 299; KAYIR, a.g.e., s.104; HELVACI, a.g.e., 27-30

²²⁵ PETEK, a.g.m., s.179; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 45; **ÖĞÜTÇÜ, Muhlis;** Çevre Kolluk İşlemleri (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2000, s.150

durumu da bu bağlamda ele alınmaktadır²²⁶. Doktrin ve uygulamada zarar, "geniş anlamda zarar" ve "dar anlamdaki zarar" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dar anlamdaki zarar, teknik anlamdaki maddi zararı ifade etmektedir. Geniş anlamdaki zarar ise, bir kişinin mal varlığında veya şahıs varlığında, iradesi dışında meydana gelen eksilme olarak tanımlanmaktadır²²⁷.

Zarar maddi ve manevi zarar şeklinde de ortaya çıkabilmektedir. Maddi zarar, bir kimsenin iradesi dışında meydana gelen eksilmeye denilmektedir²²⁸. Maddi zararın, fiili zarar, yoksun kalınan zarar, şahsa verilen zarar, şeye verilen zarar, diğer zararlar; doğrudan doğruya zarar, dolayısıyla zarar, müspet zarar, menfi zarar, somut zarar, soyut zarar gibi çeşitleri vardır²²⁹. Manevi zarar ise, bir kişinin kişilik değerlerinde, şahıs varlığında iradesi dışında meydana gelen eksilmeyi ifade etmektedir. Şahıs varlığı, bir kişinin kişi olarak haiz olduğu hukukça korunan kişilik değerleri olan hayat,

²²⁶ TURGUT,(Çevre Hukuku), 553; KAYIR, a.g.e., s.105-106; GÖKSEL, a.g.e., s.99; HELVACI, a.g.e., s.37 vd.; ATEŞ, a.g.m., s.77; GÖKYAYLA, a.g.m., s.295; PETEK, a.g.m., s.195 vd.; AKINTÜRK, a.g.e., s.81; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.189; EREN, a.g.e., s.472; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.545; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.514; REİSOĞLU, a.g.e., s.145 vd.; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 43 vd.; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 175 vd.

²²⁷ GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 43; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 175; KAYIR, a.g.e., s.106; YONGALIK, a.g.e., s.23; BADUR, a.g.m., s.113 vd.; AKİPEK, a.g.m., s.11 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 99 vd.; GÜNEŞ, a.g.e., s.140; AKINTÜRK, a.g.e., s.81 vd.; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.189 vd.; EREN, a.g.e., s.472-473; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.545-546; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.514 vd.; REİSOĞLU, a.g.e., s.145 vd.; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.166; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 210; GÖKYAYLA, a.g.m., s.295; TOKUÇOĞLU,(Çevre Hakkı), 48; ATEŞ, a.g.m., s.73-74; HELVACI, a.g.e., s.21 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.99 vd.

²²⁸ AKINTÜRK, a.g.e., s.81-82; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.190; EREN, a.g.e., s.472-476; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.559; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.514; REİSOĞLU, a.g.e., s.145 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.100; KAYIR, a.g.e., s.106

²²⁹ GÖKSEL, a.g.e., s.101; KAYIR, a.g.e., s.106 vd.; HELVACI, a.g.e, s.38 vd.; PETEK, a.g.m., s.195 vd.; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 43; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 175

vücut bütünlüğü, sağlık, haysiyet, ticari itibar, isim, hürriyet, resim ve şeref gibi değerleri kapsamaktadır. Bu değerlere tecavüz objektif olarak eksilmeyi ifade eder²³⁰.

Zarar miktarının hesaplanmasında esas alınacak tarih konusunda doktrinde tartışmalar olmasına rağmen hakim görüşe göre, hakim karar verdiği tarih olan hüküm tarihinin esas alınması gerektiğidir²³¹.

b- Çevre Kirliliğinden Doğan Zararlar

Kirletenin, çevreyi kirleten faaliyetlerinden sorumlu tutulabilmesi için, söz konusu fiilin bir zarara yol açması da gerekmektedir. Bir başka bir ifadeyle, ortada tazmini gereken bir zarar yoksa, kirletenin sorumluluğundan da söz edilemez.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesi kapsamına giren zararlar bakımından bir ayırım yapılmadığından, buradaki zarar, Borçlar Kanunu'nda yer alan genel hükümlerden hareketle belirlenmelidir. Buna göre, çevreyi kirletici faaliyet sonucunda ya doğrudan ya da dolaylı olarak bir zarar doğmalıdır. Böylece, Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre sorumlu tutulan kirletenden, maddi zarar olarak fiili zarar, yoksun kalınan kar, cismani zararlar, destekten yoksunluk zararı, cenaze masrafları ile manevi zarar talep edilebilir²³².

²³⁰ GÖKSEL, a.g.e., s.102 vd.; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.514; ÇÖRTOĞLU,(Çevreyi Kirletenin Sorumluluğu), 207; KAYIR, .a.g.e., s.107 vd.; HELVACI, a.g.e, s.43 vd.; AKINTÜRK, a.g.e., s.81-82; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.190; EREN, a.g.e., s.472-476; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.559; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.514; REİSOĞLU, a.g.e., s.145 vd.; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 44; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 178 vd.

²³¹ GÖKSEL, a.g.e., s.101; EREN, a.g.e., s.487; **NOMER, Haluk N.**; Haksız Fiil Sorumluluğunda Maddi Tazminatın Belirlenmesi, İstanbul 1996, s.9-16

²³² PETEK, a.g.m., s.195; SİRMEN,(Çevre Kanununa Göre), 28; SİRMEN,(Taşınmaz Mülkiyeti), 299; KAYIR, a.g.e., s.106 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.101 vd.; **AKÜNAL,**

Çevre Kanunu 'nun 28. maddesinin birinci fıkrasında öngörülen sorumluluğun temel unsuru, çevrenin kirlenmesidir. Gerçi, söz konusu hükümde, çevrenin kirletilmesinin yanı sıra, bozulmasından da bahsedilmişse de, bozulma, kirlenmenin doğal sonucu olarak ortaya çıkar²³³.

Çevre kirliliği, Çevre Kanunu'nda, "*Çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etki*" olarak tanımlanmıştır (ÇK m.2).

Çevre kirlenmesinden dolayı bir giderim söz konusu olabilmesi için, ortada gerçek ya da tüzel kişi olan, bir kirletenin bulunması gerekmektedir.

Çevre Kanunu'nun 2. maddesinin (d) bendinde, kirleten ile kastedilen: "*faaliyetleri sırasında veya sonrasında doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan gerçek ve tüzel kişiler*" dir.

Bir kirliliğin bulunmasına ve bundan zarar görenlerin olmasına karşın, ortada kirletenin bulunmaması halinde, zararın giderimi söz konusu olmayacaktır. Başka bir anlatımla, zararın giderilebilmesi, bu zarara neden olan, gerçek ya da tüzel kişi kirletenlerin bulunmasını gerektirmektedir²³⁴.

Çevrenin kirlenmesi, "kirlenme" ve "bozulma" kavramlarını içeren bir üst terimdir. "Kirlenme" teknik bir kavram olup, neyin "kirlenme" olduğu ilgili

Teoman; Haksız Fiilden Doğan Zararlarda Denkleştirme Sorunu, İstanbul 1977, s.744; YAVUZ, a.g.m., s.42; ATEŞ, a.g.m., s.77; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 46; AKİPEK, a.g.m., s.18; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 118; ÇÖRTOĞLU,(Sorumlulukların Karşılaştırılması), 90; **ŞENOL, Şenol;** "Çevre Korunması Yönünden Medeni Kanun Hükümleri İle Özellikle Çevre Kanunu Hükümlerinin Karşılaştırılması, Özellikle Medeni Kanunun 656. maddesinin Çevre Kanunu Karşısındaki Durumu (Mesuliyet Hükümlerinin Karşılaştırılması)", TİD Y.61, Eylül 1989, S.384, s.194; YONGALIK, a.g.e., s.42 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.295; ACABEY, a.g.e., s.94

²³³ KAYIR, a.g.e., s.106; GÖKSEL, a.g.e., s.101; HELVACI, a.g.e., s.42 vd.

²³⁴ KAYIR, a.g.e., s.106-107; GÖKSEL, a.g.e., s.101 vd.; PETEK, a.g.m., s.202 vd.

yönetmeliklerce tespit edilmiştir. Bozulma kavramı tamamıyla teknik bir kavram değildir. Neyin bozulma olduğu söz konusu çevresel etkinin nitelik ve niceliğine göre kimi hallerde (gürültü) tekniğin verilerine göre kimi hallerde de (koku) hakimnin takdirine göre belirlenecektir²³⁵.

Görüldüğü üzere kanun koyucu "kirlenme" ve bozulma" biçiminde iki ayrı kavramdan söz etmektedir. Bununla birlikte biz çevrenin kirlenmesi terimini bu iki kavramı da (kirlenme-bozulma) kapsayacak bir biçimde kullanacağız.

Sorumluluğun meydana gelebilmesi için kirlenme faaliyete uygun illiyet bağı ile bağı bir zararın ortaya çıkması şarttır.

Çevre Kanunu 28. maddesinde, "kirlenme ve bozulmadan doğan zararlar" dan bahsederken; kirlenme faaliyeti sonucu doğan zararların doğrudan veya dolaylı olması ile kişiye ve şeye karşı olması arasında herhangi bir ayırım yapmamıştır²³⁶. Zarar geniş anlamıyla; "bir kişinin iradesi dışında mal ve şahıs varlığında meydana gelen eksilme"yi ifade etmektedir²³⁷. Çevre kirlenmesinin çevrenin kirlenmesinden dolayı sorumlu tutulabilmesi için meydana gelen kirlenmenin bir şahsın mal varlığı veya şahıs varlığında bir zarara yol açması gerekir. Buradaki zarar, doğrudan doğruya eşyanın özünü etkilemesine, zedelenmesine, tahrip olmasına veya değerinin azalmasına sebep olacak şekilde ortaya çıkabileceği gibi, satış

²³⁵ HELVACI, a.g.e., s.24-25; KAYIR, a.g.e., s.109; GÖKSEL, a.g.e., s.106 vd.

²³⁶ GÖKYAYLA, a.g.m., s.29; TURGUT,(Çevre Hukuku), 564 vd.; ATEŞ, a.g.m., s.77; ATEŞ, a.g.m., s.77-78; AKİPEK, a.g.m., s.18 vd.; YONGALIK, a.g.e., s.26

²³⁷ EREN, a.g.e., s.472; ATEŞ, a.g.e., s.77 vd.; ERTAŞ,(Çevreyi Hukuku), 118; AKINTÜRK, a.g.e., s.81; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.189; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.545; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.514; REİSOĞLU, a.g.e., s.145; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 43 vd.; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 175 vd.

değerini azaltmak suretiyle de ortaya çıkabilmektedir. Zarar gören kişi kirletenden fiili zararlarını isteyebileceği gibi gelecekteki kar yoksunluğunun tazminini de isteyebilir²³⁸. Örneğin, fabrikanın bacasından çıkan zehirli gazların bir bağı bitkilerinin ve meyve ağaçlarının kurumasına sebep olması fiili zarara; bağda ziraat yapmayı engellemiş veya verimliliğin azalmasına neden olmuşsa kar yoksunluğundan bahsedilebilir²³⁹.

Kirliliğin beden tamlığına zarar vermesi halinde zarar gören maddi zarar için Borçlar Kanunu'nun 45. maddesine(TBK m. 53 ve 54) göre; manevi zarar için Borçlar Kanunu'nun 47. maddesine(TBK m. 56) göre tazminat isteyebilir²⁴⁰. Örnek olarak, fabrikadan çıkan zehirli gazlardan dolayı kişinin hastalığa maruz kalması veya çevre kirlenmesinden dolayı adam ölmesi, vs haller sayılabilir. Kısacası, kirleten sebep olduğu her türlü zararlardan sorumlu olmaktadır. Ayrıca, istenilen manevi tazminatlarda Borçlar Kanunu 47. ve 49.(TBK m. 56 ve 58) ile Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Manevi tazminat için zarar ortaya çıkmış ise kusur aranmadan kirleten sorumlu olacaktır. Çevre kirlenmesi nedeniyle eğer kişiler herhangi bir zarara uğramamışlarsa tek başına çevrenin kirlenmesi faaliyetleri Çevre Kanunu 28. maddesindeki sorumluluk kapsamına girmeyecektir²⁴¹.

²³⁸ TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 46; HELVACI, a.g.e., s 42 vd.; KAYIR, a.g.e., s.107 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.102 vd.

²³⁹ ATEŞ, a.g.m., s.77; GÖKYAYLA, a.g.m., s.295; SİRMEN,(Taşınmaz Mülkiyeti), 299; HELVACI, a.g.e., s 42-43; KAYIR, a.g.e., s.109 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.104

²⁴⁰ TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 47; SİRMEN,(Taşınmaz Mülkiyeti), 299; HELVACI, a.g.e., s 43; KAYIR, a.g.e., s.107; GÖKSEL, a.g.e., s.102; KARAHASAN,(Tazminat Hukuku), 46 ve 56 vd.

²⁴¹ ATEŞ, a.g.m., s.78; GÖKYAYLA, a.g.m., s.296; TURGUT,(Çevre Hukuku), 565 vd.

Yargıtay, davacı tarafından davalılar Karadeniz Bakır İşletmeleri AŞ. Genel Müdürlüğü ve Tügsaş Samsun Gübre Sanayi AŞ. Genel Müdürlüğü aleyhine açılan davada davalı kurumlara ait fabrika bacalarından çıkan zararlı gazların zirai ürününe verdiği maddi zararın giderilmesi yönünde yerel mahkemece verilen kararda bir isabetsizlik görmemiştir²⁴².

Çevre zararları, çevre kirliliği nedeniyle doğrudan doğruya çevrede ortaya çıkan zararlar (ekolojik zarar), üçüncü kişilerin uğrayacakları ve kişi veya mal varlığı zararlarıdır. Çevre kirliliği sonucunda ortaya çıkan kişilik ve mal varlığı zararları bireysel boyutta olup “dar anlamda çevre zararı” olarak da ifade edilmektedir. Ekolojik çevre zararı ise, dar anlamda çevre zararı ötesinde çevrede doğrudan doğruya meydana gelen zararlar olması nedeniyle kollektif ve toplumsal boyutta olup “geniş anlamda çevre zararı” olarak da nitelendirilmektedir²⁴³.

Hukukumuzda, insanın yaşamaya karar vererek yerleştiği, yaşaması için gerekli değişiklikleri yaptığı, fiziki ve kimyevi yollarla doğal dengenin bozulmaya başladığı suni çevreyi esas aldıklarından, bu çevrenin sadece maddi (olumlu) müdahalelerle kirlenmesi düzenlenmiştir. Olumsuz müdahaleler ve manevi müdahaleler de çevre zararlarına sebep olabilirlerse de, Kanun'da açıkça belirtilmemişlerdir. Ayrıca, bu müdahalelerin hukuka aykırı olup olmadıklarını gösterecek standartların bulunacağı yönetmelik, çıkarılması gereken yönetmelikler arasında sayılmamıştır. Bu yüzden, bu tür

²⁴² 4.HD: 11.12.2000 T. ve 2000/9592 E., 2000/11400 K.(Yayımlanmamıştır)

²⁴³ GÖKSEL, a.g.e., s.104 vd.; YONGALIK, a.g.e., s.50 vd.; KAYIR, a.g.e., s.107 vd.; YAVUZ, a.g.m., s.42; SİRMEN,(Taşınmaz Mülkiyeti), 299; SİRMEN,(Çevre Kanununa Göre), 28

müdahalelerden kaynaklanan zararların, Çevre Kanunu'na göre karşılanması konusunda tereddüt bulunmaktadır. Ancak, Çevre Kanunu'nun amacından hareketle, her türlü müdahaleden doğan zararların bu Kanun'a göre tazmin edilebileceği sonucuna ulaşmak isabetli olacaktır²⁴⁴.

aa- Şahıs Varlığına Yönelik Zararlar

Şahıs varlığı, bir kişinin kişi olarak haiz olduğu hukukça korunan hayat, vücut bütünlüğü, sağlık, şeref, isim gibi kişilik değerlerinin tümünü ifade etmekte olup şahıs varlığına verilen zararlar bir insanın ölmesi veya vücut bütünlüğünün ihlali şeklinde ortaya çıkabileceği ve ortaya çıkan bu ihlal dolayısıyla Çevre Kanunu'nun 28. maddesi anlamında sorumluluk doğurabilecektir²⁴⁵.

Kirlenmenin beden tamlığına zarar vermesi halinde ise, çalışma yeteneğindeki eksilme veya kayıp nedeniyle kar yoksunluğu, yapılmış olan bütün masraflar istenebilir²⁴⁶. Çevre kirliliğinden kaynaklanan ölüm hallerinde

²⁴⁴ YONGALIK, a.g.e., s.42; YAVUZ, a.g.m., s.42; KAYIR, a.g.e., s.107; SİRMEN,(Taşınmaz Mülkiyeti), 299; SİRMEN,(Çevre Kanununa Göre), 28, TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 46; GÖKSEL, a.g.e., s.99; ÇÖRTOĞLU,(Sorumlulukların Karşılaştırılması), 86; TOPÇUOĞLU, a.g.m., s.190; KARAHASAN,(Tazminat Hukuku), 61 ve 105 vd.

²⁴⁵ GÖKSEL, a.g.e., s.102; EREN, a.g.e., s.479; YONGALIK, a.g.e., s.42; KAYIR, a.g.e., s.107; ATEŞ, a.g.m., s.77-78; AKINTÜRK, a.g.e., s.82; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.190; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.559 vd.; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.515; REİSOĞLU, a.g.e., s.145

²⁴⁶ KARAHASAN,(Tazminat Hukuku), 74 vd.; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 95 vd.; Borçlar Kanununun 46. maddesine göre: "Cismani bir zarara düşer olan kimse külliyen veya kısmen çalışmaya muktedir olamamasından ve ileride iktisaden maruz kalacağı mahrumiyetten tevellüt eden zarar ve ziyasını ve bütün masraflarını isteyebilir. Eğer hükmün suduru esnasında, kafi derecede kanaat ile cismani zararın neticelerini tayin etmek mümkün değil ise; hükmün tefhimi tarihinden itibaren iki sene zarfında hakim, tetkik yetkisini muhafaza etmeye hakkı vardır." 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun "Bedensel Zarar" başlıklı 54. maddesine göre: "Bedensel zararlar özellikle şunlardır:

1. Tedavi giderleri.
2. Kazanç kaybı.

ise; tedavi masrafları, çalışmamaktan doğan zararlar, defin masrafları ve destekten yoksun kalanların zararları bu kapsamdadır²⁴⁷.

Kirletmenin, ana rahmindeki cenin üzerinde oluşan ve doğumdan sonra kendini gösteren etkileri için de, çocuk adına tazminat davası açılabilirdir. Her ne kadar, kişilik sağ ve tam doğum ile kazanılırsa da, ileride sağ olarak doğmak koşuluyla, cenin de kişiliğin korunmasına ilişkin hükümlerden yararlanır. Ancak, bunun için, Türk Medeni Kanunun'un 28. maddesinin ikinci fıkrasına göre, "*Çocuk hak ehliyetini, sağ doğmak koşuluyla, ana rahmine düştüğü andan başlayarak elde eder*". Bu hükümlerle, aslında cenine kişilik tanınmış değildir. Türk Medeni Kanun'daki bu düzenlemenin temelinde, ceninin ileride kişilik kazanacağı düşünülerek onun haklarını koruma endişesi yatmaktadır²⁴⁸.

Çevre Kanunu'nun düzenlemesine göre, doğrudan doğruya bu Kanun hükümlerine dayanarak manevi zararın karşılanması bakımından açıklık bulunmamakla birlikte çevre kirlenmesi yüzünden adam ölmesi veya beden

3. *Çalışma gücünün azalmasından ya da yitilmesinden doğan kayıplar.*

4. *Ekonomik geleceğin sarsılmasından doğan kayıplar.*"

²⁴⁷ Borçlar Kanunu'nun 45. maddesine göre: "*Bir adam öldüğü takdirde zarar ve ziyan, bilhassa defin masraflarını da ihtiva eder. Ölüm, derhal vuku bulmamış ise zarar ve ziyan tedavi masraflarını ve çalışmaya muktedir olamamaktan mütevellit zararı ihtiva eder. Ölüm neticesi olarak diğer kimseler müteveffanın yardımından mahrum kaldıkları takdirde, onların bu zararını da tazmin etmek lazım gelir.*"; EREN, a.g.e., s.477 vd.; TANDOĞAN,(Medeni Hukuk Açısından), 30; GÖKSEL, a.g.e., s.102; KAYIR, a.g.e., s.107; 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun "Ölüm" başlıklı 53. maddesine göre: "*Ölüm hâlinde uğranılan zararlar özellikle şunlardır:*

1. *Cenaze giderleri.*

2. *Ölüm hemen gerçekleşmemişse tedavi giderleri ile çalışma gücünün azalmasından ya da yitilmesinden doğan kayıplar.*

3. *Ölenin desteğinden yoksun kalan kişilerin bu sebeple uğradıkları kayıplar.*"

²⁴⁸ TANDOĞAN,(Medeni Hukuk Açısında), 30; GÖKSEL, a.g.e., s.102; KAYIR, a.g.e., s.107; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 46-47

tamliğının ihlali hallerinde, Borçlar Kanunu'nun 47. maddesi (TBK m.53 ve 54) ile Çevre Kanunu 28. maddesi birlikte değerlendirilerek manevi zararın tazmini istenebilir. Ayrıca kusur şartı aranmadığından, Borçlar Kanunu'nun 49. maddesine(TBK m.56) dayanılarak, çevre kirlenmesinin neden olduğu manevi sıkıntılar dolayısıyla bu hükme dayanılarak manevi tazminat talebinde bulunulması mümkün bulunmaktadır²⁴⁹.

bb- Mal varlığına Yönelik Zararlar

Mal varlığına yönelik zararlar, doğrudan doğruya malların kısmen tahrip edilmesi, hasara uğratılması veya yok edilmesi yüzünden mal zararı şeklinde olabileceği gibi; mal varlığının artmasına engel olunması halinde de mal varlığı zararının varlığı söz konusudur²⁵⁰.

Çevre kirliliğinden kaynaklanan mal zararından söz edilebilmesi için, kirlilik nedeniyle malın tamamen veya kısmen hasara uğraması nedeniyle mal varlığında bir azalma olmalıdır. Burada, kirlenen malın temizlenmesi için masraf yapılması veya kirlenen malın kullanım zorlukları, zarar görenin ekonomik kaybına neden olacağından, tazmininin istenebilmesi gerekir²⁵¹.

Taşınmaz malikinin sorumluluğunda zarar tutarının belirlenmesi ile ilgili

²⁴⁹ TANDOĞAN,(2872 sayılı Çevre Kanunu), 47; GÖKSEL, a.g.e., s.102-103; KAYIR, a.g.e., s.107-108; YONGALIK, a.g.e., s.43 vd.; YAVUZ, a.g.m., s.42; AKİPEK, a.g.m., s.18; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 118; SİRMEN,(Çevre Kanununa Göre), 28; ATEŞ, a.g.m., s.78; GÖKYAYLA, a.g.m., s.295-296

²⁵⁰ TANDOĞAN,(Medeni Hukuk Açısından), 30; GÖKSEL, a.g.e., s.103; KAYIR, a.g.e., s.108; YONGALIK, a.g.e., s.46 vd.; AKİPEK, a.g.m., s.18; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 118; AKINTÜRK, a.g.e., s.82; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.190; EREN, a.g.e., s.473; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.559; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.514; REİSOĞLU, a.g.e., s.145 vd.; KARAHASAN,(Tazminat Hukuku), 61; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 95; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 43

²⁵¹ GÖKSEL, a.g.e., s.103; KAYIR, a.g.e., s.108-109; YONGALIK, a.g.e., s.48; AKİPEK, a.g.m., s.18; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 118

olarak ortaya çıkan, gelecek yıllardaki kar yoksunluğu tutarı olan mal varlığı zararının tutarının, kirletilen taşınmazın rayiç değerini aşıyorsa, böyle bir durumda, kirlenmeyi engelleyici önlemler alınmasına hükmedilecek ve zararın da bu önlemlerle kirlenmenin durdurulması anına kadar ki kar yoksunluğu olarak hesaplanacaktır. Ancak, bu önlemlerin kirlenmeyi durdurmaya yeterli olmadığı ve ekonomik bakımdan dayanılmaz ağırlıkta masrafları gerektirdiği hallerde, taşınmazın rayiç bedeline tazminat olarak hükmedilmesi ve bu bedelin, kar yoksunluğuna ilişkin tazminatın azami sınırını oluşturması önerilebilir. Eğer zarar gören, kirlenme nedeniyle yapması gerektiği bir masraftan kurtulmuşsa, bunun hükmedilecek tazminattan indirilmesi gerekir. Aynı şekilde, zarar görenin bir yarar elde etmesi halinde de aynı durum söz konusu olmalıdır²⁵².

Uygulamada da, kirlenme dolayısıyla, davalı tarafından yapılmayan istihsal giderlerinin, brüt zararlardan indirilmemesi bir bozma nedeni olarak kabul edilmiştir. Zarar gören, zararın artmaması için gerekli tedbirleri de alması gerekir. Aksi halde, bu zararın da karşılanmasını isteyemez²⁵³.

cc-Ekolojik Zararlar

En geniş anlamda kişi ve mal varlığı dışında kalan zararları çevresel

²⁵² GÖKSEL, a.g.e, s.103-104; AKİPEK, a.g.m., s.18 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 46-49; SİRMEN,(Çevre Kanuna Göre), 28; KAYIR, a.g.e., s.109; YONGALIK, a.g.e., s.49 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 118 vd.

²⁵³ TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 46-49; GÖKSEL, a.g.e., s.104; KAYIR, a.g.e., s.109; YONGALIK, a.g.e., s.49 vd.; AKİPEK, a.g.m., s.18 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 118 vd.; SİRMEN,(Çevre Kanuna Göre), 28, Bu konuya ilişkin olarak Bkz, 4.HD: 09.02.1989 T. ve 1988/7660 E., 1989/1046 K.

zararlar (ekolojik zarar) olarak nitelendirilebilir²⁵⁴. Yapılan bir başka tanıma göre de, kişiler ve eşya üzerinde yansımalarından bağımsız olarak çevre unsurlarında doğrudan sebep olunan zarara ekolojik zarar denir.²⁵⁵

Ekolojik zarar denildiğinde, bundan kişisel ve mal varlığı zararlarının dışında kalan ve salt çevresel varlıkları, hedef alan zarar anlaşılmalıdır. Hava, su, toprak gibi çevresel varlıklar, herkesin kullanım ve yararlanmasına açıktır. Kamusal mallar olarak da nitelendirilen bu tür mallarda, faydanın bölünememesi nedeni ile bunların parasal değeri (ekonomik değer veya piyasa değeri) belirlenememektedir. Dolayısıyla bunlardan meydana gelen ekolojik zararlarda, maddi zararın tayini de güçlük arz etmektedir²⁵⁶. Çevresel kirlenme ve bozulmanın yol açtığı zarar evrensel ve yaygın bir nitelik taşımaktadır. Özellikle uzun dönemli etkileri göz önüne alındığında yalnız bir kişiyi değil herkesi hatta gelecek kuşakları, tek bir ulusu değil bütün ulusları, yalnız insanları değil tüm organizmaları ve ekolojik dengeyi etkilemektedir. Çevresel bozulmanın kaynaklarının değişken ve çok fazla olması, bu bozulmanın etkilerinin zaman ve yer sınırlamalarına bağlı olmaksızın geniş alanlara ve kesimlere yayılması nedeniyle çevresel zarar kolektif ve genel nitelik de taşımaktadır. Çevresel etkiler uzun vadede ortaya çıkabileceği gibi çok uzak mesafelerde kendini gösterebilmektedir²⁵⁷. Şeye ilişkin zararlar,

²⁵⁴ GÖKSEL, a.g.e., s.104; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.166 vd.; YONGALIK, a.g.e., s.50 vd.; TURGUT,(Çevre Hukuku), 559-560

²⁵⁵ GÖKSEL, a.g.e., s.105; YONGALIK, a.g.e., s.50; TURGUT,(Çevre Hukuku), 561; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.166 vd.

²⁵⁶ GÖKSEL, a.g.e, s.106; TURGUT,(Çevre Hukuku), 561 vd.; YONGALIK, a.g.e., s.50 vd.; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.167

²⁵⁷ YONGALIK, a.g.e., s.50; GÖKSEL, a.g.e., s.105; **TURGUT, Nükhet**; Çevre ve Yurttaşlar, Ankara 1987, s.2; TURGUT,(Çevre Hukuku), 561

etkilerini gerçek kişilerle, özel hukuk tüzel kişilerinin mal varlığında ya da devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin özel mülkiyetine tabi mallarda ve de kamu mallarında gösterebilecektir. Kamunun hüküm ve tasarrufu altındaki suların, ormanların, doğal kaynakların ve de havanın kirletilmesi halinde ortaya çıkacak zararlar kamu mallarında meydana gelecektir. Denizlerdeki balıkların, ormanlardaki av hayvanlarının ölmesi ya da ağaçların kuruması gibi hallerde ortaya çıkan zararlar etkilerini hep kamu mallarında gösteren zararlardır. Bu gibi zararlara ekolojik zararlar da denebilir. Zararın gerçek kişilerle, özel hukuk tüzel kişilerinin mal varlığında ya da devlet ve de diğer kamu tüzel kişilerinin özel mülkiyetine tabi mallarda ortaya çıkması halinde bunun tazmin edilebileceğinden şüphe etmemek gerekir. Ancak bunların dışında kalan durumlarda, yani zararın kamu mallarında meydana geldiği hallerde devletin tazmin talebinde bulunabileceği ilk bakışta şüpheli görülebilir²⁵⁸. Çevre kirlenmesinde, öncelikle hava ve su kirlenmelerinde, zararın tutarını belirlemek, kirlenmeden etkilenen çeşitli canlıların (insan, hayvan veya bitkilerin) ve diğer doğal kaynakların bulunması yüzünden bunların sayısını, değerlerini ve etkilenme derecesini, ekolojik dengedeki bozuklukların sonuçlarını tespit etmek gibi yönlerden güçlükler taşır. Bundan başka, gürültü ve koku devamlı olmadığı takdirde, bundan doğan zararı da kanıtlamak kolay olmaz. Bununla birlikte, zararın gerçek tutarını ispat mümkün olmadığı takdirde, Borçlar Kanunu 'nun 42 maddesinin ikinci fıkrasına göre "*hakim halin mutad cereyanını ... nazara alarak onu adalete*

²⁵⁸ GÖKSEL, a.g.e., s.104-105; HELVACI, a.g.e., s. 37; TANDOĞAN,(Medeni Hukuk Açısından), 30

*tevfikan tayin eder*²⁵⁹. Burada mahkeme, gerçeğe yakınlık görünüşünün ispatıyla yetinmelidir. Mahkeme bu konuda bilirkişi raporlarından da yararlanabilir. Hakimin, ileri sürülen olayın olağan nitelikte olup olmadığını, yaşam tecrübelerine, günlük yaşamdaki ilişkilere ve iş hayatının koşullarına bakarak belirlemesi gerekir²⁶⁰. Bu nedenle ve de kamu mallarında meydana gelen zararın ülkenin yer altı ve yer üstü zenginliklerinde yaratacağı ağır tahribatin çeşitli çevre kirlenmeleri karşısında hiç de istisnai nitelikte olmadığından Devlete ve diğer ilgili kamu tüzel kişilerine (özellikle Belediyelere) Çevre Kanunu'nun 28. maddesine dayanarak tazminat davası açma hakkı tanınmıştır. Nitekim Yargıtay da, deniz kirlenmesinden doğan ekolojik zararlar için T.C. Devleti Hükmi Şahsiyetine İlafeten Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı, Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı adına Hazine tarafından davalı donatanlara ait tankerlerin (Yunan, İngiliz) İstanbul Boğazı Rumeli kavağı önlerinde çarpışmasıyla meydana gelen kazada denize dökülen petrol ürününün, Boğaz ve çevresinde (Türk Karasuları) ekolojik yapıya verdiği zararın karşılığını davalılardan tahsilini istemiş olup açılan tazminat davasını kabul etmiştir²⁶¹.

Çevre Kanunu'nun 28.maddesinde kirlenme ve bozulmalardan doğan zararlardan kirletenin sorumlu olacağı belirtilmektedir. Madde hükmünde zarar konusunda herhangi bir tanım ya da belirleme yapılmamakta, genel

²⁵⁹ 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 50/2. maddesine göre: *“Uğranılan zararın miktarı tam olarak ispat edilemiyorsa hâkim, olayların olağan akışını ve zarar görenin aldığı önlemleri göz önünde tutarak, zararın miktarını hakkaniyete uygun olarak belirler.”*

²⁶⁰ TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 49; GÖKSEL, a.g.e, s.104; KAYIR, a.g.e., s.109-110; YONGALIK, a.g.e., s.49 vd.; AKİPEK, a.g.m., s.18; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 118 vd.; SİRMEN,(Çevre Kanuna Göre), 28

²⁶¹ GÖKSEL, a.g.e., s.105; HELVACI, a.g.e., s. 38-39; TANDOĞAN,(Medeni Hukuk Açısından), 33; 4.HD: 15.05.1984 T. ve 1984/792 E., 1984/4746 K.

olarak zarar sözcüğü kullanılmaktadır. Ancak, kişisel ve maddi çevre zararları Çevre Kanunu'nun 28. maddesi kapsamında, kirletenin hukuki sorumluluğuna yol açarken, ekolojik çevre zararları Çevre Kanunu'nun 3. maddesi hükmü anlamında kirletenin kamuya karşı sorumluluğunu doğurmaktadır. Sonuç olarak, Çevre Kanununun 28. maddesi anlamında kirletenin sorumluluğunun, üçüncü kişilerin uğrayacakları kişi ve mal varlığı zararları ile sınırlı olduğunu kabul etmek gerekmektedir²⁶². Ancak, yasalarda zarar ve illiyet bağı kavramları açıkça tanımlanmamıştır. O halde, bu gibi zararların belirlenmesinde ve sorumluluğun kurulmasında; sorumluluk hukuku kuralları (eylem-zarar-illiyet bağı) amaçsal yorumla ele alınmalı; özellikle, ekolojik kayıplar zarar kavramı içinde kabul edilmelidir. Bu yaklaşım devletin sübjektif bir nitelendirme veya yorumla korunması değil; fakat, sorumluluk hukukunun genel ve temel kurallarına (zarar görenin korunması vb.), hukukun temel amacına (hak-adalet) uygun düşen objektif bir yorum tarzıdır. Aksi halde, içinde bulunduğumuz çağda, insan aklının ve bilimin verdiği teknik imkanların doğa üzerinde meydana getirebileceği geniş kapsamlı ekolojik nitelikteki zararları ödetme olanağı ortadan kalkmış olur²⁶³.

C- Uygun İlliyet Bağı

a) Genel Olarak

İlliyet bağı sorumluluğun asli ve kurucu şartı olup, bu şart olmaksızın bir kişinin sorumlu olması düşünülemez. Nedensellik bağı, gerçekleşen

²⁶² GÖKSEL, a.g.e., s.107; KAYIR, a.g.e., s.109 vd.; YONGALIK, a.g.e., s.52

²⁶³ GÖKSEL, a.g.e., s.105 vd.; HELVACI, a.g.e., s. 40 vd.

zararla sorumluluğu doğuran davranış veya olay arasında sebep-sonuç ilişkisine denilmektedir²⁶⁴.

Doktrinde ve uygulamada hakim olan uygun illiyet bağı teorisine göre, somut olayda gerçekleşen türden bir sonucu, olayların normal akışına ve hayat tecrübelerine göre, mahiyeti ve niteliği itibariyle meydana getirmeye genel olarak elverişli olan veya bu türden bir sonucun gerçekleşme ihtimalini objektif olarak artırmış bulunan zorunlu şartla, söz konusu sonuç arasındaki bağa denir²⁶⁵.

Çevrenin kirletilmesinden dolayı kirletenin sorumlu tutulabilmesi için; çevre kirlenmesi ile zarar arasında uygun bir illiyet bağının bulunması gerekir. Ayrıca uygun illiyet bağının mücbir sebep, üçüncü kişinin ağır kusuru veya zarar görenin ağır kusuru gibi nedenlerle kesilmemiş olması gerekmektedir. Uygun illiyet bağını başka bir anlatımla da şöyle tanımlayabiliriz: Mantık kuralları, günlük hayat tecrübeleri ve hayatın normal akışına göre zararın kirleten kişinin faaliyetinin uygun ve normal sonucu olmasıdır²⁶⁶.

²⁶⁴ GÖKSEL, a.g.e., s.107; ATEŞ, a.g.m., s.78-79; AKİPEK, a.g.m., 19; KAYIR, a.g.e., s.110; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 209-210; BADUR, a.g.m., s.114; GÜNEŞ, a.g.e., s.141 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 49 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.296; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 102 vd.; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.167-168; YONGALIK, a.g.e., s.97-98; TURGUT,(Çevre Hukuku), 568; HELVACI, a.g.e., s.31 vd.; ERİŞGİN, a.g.e, s.69 vd.; ÇÖRTOĞLU,(Çevreyi Kirletenin Sorumluluğu), 214; PETEK, a.g.m., s.200; AKINTÜRK, a.g.e., s.82; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.194; EREN, a.g.e., s.487; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.566; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.518; REİSOĞLU, a.g.e., s.150; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 1855; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 45

²⁶⁵ KAYIR, a.g.e., s.110; ERİŞGİN, a.g.e., s.81 vd.; **ATAMER, Yeşim M**; Haksız Fiillerden Doğan Sorumluluğun Sınırlandırılması, İstanbul 1996, s.44; GÖKSEL, a.g.e., s.108; HELVACI, a.g.e., s.31; AKİPEK, a.g.m., s.19; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.518; REİSOĞLU, a.g.e., s.150; GÖKYAYLA, a.g.m., s.296; ATEŞ, a.g.m.,s.78; AKINTÜRK, a.g.e., s.82; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.194; EREN, a.g.e., s.487; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.566; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 186; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 45

²⁶⁶ TURGUT,(Çevre Hukuku), 568; GÖKYAYLA, a.g.m., s.296; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 102; ATEŞ, a.g.m.,s.78; AKİPEK, a.g.m., s.19

Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin birinci fıkrası hükmü uyarınca, kirletenin sorumlu tutulabilmesi için, zararın kirletenin kirletici faaliyetten kaynaklanması, bir başka ifade ile, fiille ile zarar arasında uygun bir illiyet bağının bulunması gereklidir²⁶⁷.

Çevre kirliliği dolayısıyla hukuki sorumluluk bakımından, uygun illiyet bağının, hem çevre kirliliğine neden olan kirletenin fiili ile çevre kirliliği arasında, hem de çevre kirliliği ile ortaya çıkan çevre zararı arasında aranması gerektiğine ayrıca dikkat etmek gerekir²⁶⁸.

Kaza veya kirletici olay sonucunda ortaya çıkan çevre zararlarında, zarar ile kirletici olay arasında uygun illiyet bağının ispatlanması nispeten kolaydır. Buna karşılık, normal işletme zararlarında, bir kirletici olaydan kaynaklansalar bile, kuluçka süresinin araya girdiği sonradan ortaya çıkan zararlarda, toplu zararlarda ve mesafe zararlarında çevre kirliliği zararının komplike ve yaygın oluşu ve kirlenmeye kimin yol açtığı ve kirliliğe katkısının ne oranda olduğunun kesin olarak tespit edilememesi ve zarar verenin zarara yol açan olay ya da faaliyet hakkında gerçek bilgileri elinde bulundurması gibi nedenlerle uygun illiyet bağının kurulması ve ispatlanması güçtür. Böyle bir durumda, olağan koşullarda uygun illiyet bağının varlığını ispatlamak zorunda olan zarar gören, öncelikle somut bir atığın belirli bir atık kaynağından açığa çıkmış olduğunu ve iddia edilen zararı, fiilen bu atığın

²⁶⁷ KAYIR, a.g.e., s.110; HELVACI, ag.e., s.32; ERTAŞ,(Çevreyi Kirletenin Sorumluluğu), 207 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.108 vd.; ATEŞ, a.g.e., s.79; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 50 vd.; AKİPEK, a.g.m., s.19; GÜRAN, a.g.m., s.26 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 103 vd.; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.168; TURGUT,(Çevre Hukuku), 568 vd.; PETEK, a.g.m., s.201 vd.

²⁶⁸ KAYIR, a.g.e., s.111; PETEK, a.g.m., s.201 vd.; YONGALIK, a.g.e., s.97; ATEŞ, a.g.e., s.79; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 50 vd.; AKİPEK, a.g.m., s.19; GÜRAN, a.g.m., s.26 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.108-109

gerçekleştirdiğini ispatlamak zorunda kalmaktadır²⁶⁹.

Sorumluluğu gerektiren illiyet bağının bulunup bulunmadığı araştırılırken, sadece mantık kuralları değil, günlük hayat tecrübeleri ve hayatın normal akışı da dikkate alınmalıdır. İliyet bağının tespitinde ispat güçlükleri yaşanabileceğinden, mahkemeler bu konuda fiili karineler kabul edebilir ve nedensellik bağının gerçeğe yakın görülmesinin kanıtlanmasıyla yetinebilir²⁷⁰.

Bu nedenle, herhangi bir faaliyetin çevreye zarar verdiği iddiası günlük hayat tecrübelerine uygun ise, böyle durumlarda başka delil aranmadan, kirlenmeye sebep olmanın varlığını kabul yerinde olur.

Kirlenme nedeniyle zararın ortaya çıkmasında, çoğu kez birden fazla faaliyet, tesisat veya işletme rol oynamakta ve bu nedenle de uygun illiyet bağının ispatı güçlükler göstermektedir. Menfaatler dengesi bakımından, her zaman zayıf durumda bulunan zarar görenlerin korunması için, ispat yükünün tersine çevrilmesi temeline dayanan çözümlerle fiili karinelerin kabulü, bu konuda önemli bir kolaylaştırma sağlayacaktır²⁷¹.

²⁶⁹ KAYIR, a.g.e., s.111; YONGALIK, a.g.e., s.108; ÇÖRTOĞLU,(Çevreyi Kirletenin Sorumluluğu), 91; TURGUT,(Çevre Hukuku), 568 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.112

²⁷⁰ ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 102; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.519; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 50; AKÜNAL, a.g.e., s.745; SİRMEN,(Taşınmaz Mülkiyeti), 299-300; SİRMEN,(Çevre Kanununa Göre), 29; TURGUT,(Çevre Hukuku), 514; AKİPEK, a.g.m., s.19; GÖKDAYI/TOPÇUOĞLU, a.g.e., s.156; YONGALIK, a.g.e., s.100; ACABEY, a.g.e., s.94; ŞENOL, a.g.e., s.194; KAYIR, a.g.e., s.111; PETEK, a.g.m., s.201; GÖKSEL, a.g.e., s.112

²⁷¹ GÖKSEL, a.g.e., s.112; EREN, a.g.e., s.487 vd.; ATEŞ, a.g.m., s.78-79; AKİPEK, a.g.m., 19; KAYIR, a.g.e., s.111; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 209- 210; BADUR, a.g.m., s114; GÜNEŞ, a.g.e., s.141 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 49 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.296; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 102; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.169; YONGALIK, a.g.e., s.97-98; TURGUT,(Çevre Hukuku), 568-571; HELVACI, a.g.e., s.32 vd.; ERİŞGİN, a.g.e, s.102 vd.; KAYIR, a.g.e., s.111 vd.; PETEK, a.g.m., s.201

b- Sebeplerin Çokluğu

Kirletici faaliyetlerin çok çeşitli olması ve etkilerinin yer ve zaman içinde yayılabilmesinden dolayı kirletici faaliyet ile meydana gelen zarar arasında uygun illiyet bağının varlığını belirlemek bir takım güçlükler arz etmektedir²⁷².

Gerçekleşen zararlarda, zararı meydana getirmeye elverişli birden çok sebebin olması ve bu nedenle kirletenlerin de somut olarak belirlenememesi hallerine sebeplerin çokluğu denilmekte ve bu etkenler teker teker ele alındıklarında zarara olan katkıları az olmaktadır. Kirliliğe neden olanların tespiti ve sorumluluklarının belirlenmesi açısından sebeplerin çokluğu (ortak, yarışan ve seçimlik nedensellik) hallerinin ortaya konulması gerekmektedir²⁷³.

Çevrenin kirlenmesine yol açarak zarara neden olan sebeplerin birden çok olduğu durumları; Ortak, Yarışan ve Alternatif İlliyet halinde birbirinden ayırmak suretiyle ele alıp, inceleyeceğiz.

aa- Ortak İlliyet

Birden çok sebebin birleşerek; tek başına meydana getiremeyecekleri bir sonucu birlikte meydana getirmeleri durumunda ortaya çıkan ortak (müşterek) illiyette, zarar gören kirletmeye neden olan kişilerin herhangi

²⁷² GÖKSEL, a.g.e., s.109; KAYIR, a.g.e., s.112; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 50; TURGUT,(Çevre Hukuku), 568-569; PETEK, a.g.m., s.200

²⁷³ GÖKSEL, a.g.e., s.109; EREN, a.g.e., s.505 vd.; ATEŞ, a.g.m., s.78-79; AKİPEK, a.g.m.,19; KAYIR, a.g.e., s.112 vd.; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 209- 210; BADUR, a.g.m., s114 vd.; GÜNEŞ, a.g.e., s.141 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 50-51; GÖKYAYLA, a.g.m., s.296; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 103; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.169; YONGALIK, a.g.e., s.97-98; TURGUT,(Çevre Hukuku), 568-571; HELVACI, a.g.e., s.32-33; ERİŞGİN, a.g.e., s.102 vd.; AKINTÜRK, a.g.e., s.82; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.197; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.569; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.521; REİSOĞLU, a.g.e., s.150

birinden zararının tazminini isteyebilir. Burada kirletenlerin hepsi müteselsil sorumluluk hükümlerine göre sorumlu olurlar. Ortak illiyette, birden çok kişi veya tesisin faaliyeti sonucu çevre kirliliği meydana gelmektedir²⁷⁴.

Birden çok kişi birlikte ortak bir zarara sebebiyet verdikleri veya aynı zarardan çeşitli sebeplerden dolayı sorumlu oldukları takdirde, ayırım yapılmaksızın müteselsil sorumluluğa ilişkin hükümlere sorumlu olurlar(BK m. 50/1. ve TBK m.61). Örneğin, ayrı faaliyet gösteren iki ayrı fabrikanın bir nehrin kıyısında Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği'ndeki sınırları aşarak nehir suyunu kirlettikleri ve bu iki fabrikanın nehri kirleten atıklarının karışımının nehirdeki balıkların ölümüne sebep olduğu durumlarda ortak illiyetten bahsedilecektir. Göz önünde tutulması gereken nokta, fabrikaların nehre bıraktıkları atıkların hiçbirinin yalnız başına zarara sebep olmaya yetmeyip ancak her iki fabrikanın atıklarının karışımının birlikte zarara neden olmasıdır. Bu durumda, verdiğimiz örnekteki nehirde, balık avlama imtiyazına sahip olanlar fabrikaların herhangi birinden zararlarının tamamının tazminini talep edebileceklerdir. Diğer bir anlatımla, meydana gelen zarardan her iki fabrika müteselsilen sorumlu olacaklardır²⁷⁵.

Ortak illiyetin söz konusu olabilmesi için, meydana getirilen zararın tek ve aynı zarar olması ve bunun kirletenler arasında bölünmesinin mümkün bulunmaması gerekir. Her sebep, bağımsız, bölünebilen bir zararı meydana

²⁷⁴ HELVACI, a.g.e., s.33-34; KAYIR, a.g.e., s.113; GÖKSEL, a.g.e., s.109; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 50; PETEK, a.g.m., s.201; AKİPEK, a.g.m., s.19; GÖKYAYLA, a.g.m., s.296; ATEŞ, a.g.m., s.78; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 104; YONGALIK, a.g.e., s.107 vd.; AKINTÜRK, a.g.e., s.82; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.197; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.569; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.521; REİSOĞLU, a.g.e., s.150; EREN, a.g.e., s.506

²⁷⁵ PETEK, a.g.m., s.201; HELVACI, a.g.e., s.34; KAYIR, a.g.e., s.113; GÖKSEL, a.g.e., s.110; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 50

getirdiği takdirde her bir kirleten meydana getirdiği bağımsız zarardan dolayı kişisel olarak sorumlu olup müteselsil sorumluluk söz konusu olmayacaktır²⁷⁶.

Çevre zararlarında, birden çok faaliyetin, tesisatın veya işletmenin birlikte zararı doğurmaya elverişli olduğu ortak illiyet halinde, ne oranda etkide buldukları tespit edilemiyorsa, faaliyeti yapanlar, tesisat ve işletmeyi işletenler müteselsilen sorumlu tutulacaklardır²⁷⁷.

bb- Yarışan İlliyet

Kirletici faaliyetlere neden olan her bir fiil, zararlı sonucu tek başına meydana getirmeye elverişli olduğu durumda meydana gelen illiyete, yarışan illiyet denilmekte olup; zarar gören, kirletenlerin herhangi birinden müteselsil sorumluluk hükümlerine dayanarak zararının tazminini isteyebilir²⁷⁸.

Birden çok sebepten her birinin zararlı sonucu aynı zamanda birbirinden bağımsız olarak tek başına meydana getirmeye elverişli olduğu hallerde söz konusu olan yarışan illiyete birlikte illiyet de denilmektedir²⁷⁹.

Örneğin, iki ayrı fabrikadan alıcı ortam olan nehre bırakılan zararlı atıkların

²⁷⁶ GÖKSEL, a.g.e., s.109 vd.; ATEŞ, a.g.m., s.78; AKİPEK, a.g.m., s.19; KAYIR, a.g.e., s.113; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 209- 210; BADUR, a.g.m., s.114-115; GÜNEŞ, a.g.e., s.140-141 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 50 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.296; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 104; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.168-169; YONGALIK, a.g.e., s.107; TURGUT,(Çevre Hukuku), 568-571; HELVACI, a.g.e., s.33-34; ERİŞGİN, a.g.e, s.113 vd.; PETEK, a.g.m., s.201

²⁷⁷ ATEŞ, a.g.m., s.78; GÖKSEL, a.g.e., s.111; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 50; SİRMEN,(Çevre Kanununa Göre), 29; KAYIR, a.g.e., s.114

²⁷⁸ PETEK, a.g.m., s.201; ATEŞ, a.g.e., s.78; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 104 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.296; TURGUT,(Çevre Hukuku), 570-572; HELVACI, a.g.e., s.34-35; KAYIR, a.g.e., s.113-114; GÖKSEL, a.g.e., s.110-111; AKINTÜRK, a.g.e., s.82; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.198; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.570; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.524; REİSOĞLU, a.g.e., s.150; EREN, a.g.e., s.507

²⁷⁹ ATEŞ, a.g.m., s.78; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 104; GÖKYAYLA, a.g.m., s.296; TURGUT,(Çevre Hukuku), 570-571; HELVACI, a.g.e, s.34 vd.; KAYIR, a.g.e, s.113 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.110-111; ERİŞGİN, a.g.e, s.119-120; PETEK, a.g.m., s.201

veya iki ayrı fabrika bacalarından alıcı ortama bırakılan zehirli gazların her biri, içerdikleri zehirli madde dolayısıyla tek başına zararlı sonucu meydana getirmeye yeterli olması halinde yarışan illiyetten söz edilir. Sebeplerin eş zamanlı gerçekleşerek, zararlı sonucu meydana getirmiş olmaları gerekir²⁸⁰.

Yarışan illiyet hallerinde müteselsil sorumluluk söz konusu olduğundan, sorumlulardan her biri kendi davranışı olmadığı takdirde zararlı sonucun meydana geleceğini bildirmek suretiyle sorumluluktan kurtulamazlar ve böylece bu durumdan zarar görenler fabrikalardan herhangi birine başvurarak zararlarının tamamının tazminini talep edebileceklerdir²⁸¹.

Çevre zararlarında, birden çok faaliyetin, tesisatın veya işletmenin tek başına zararı doğurmaya elverişli olduğu yarışan illiyet halinde, ne oranda etkide buldukları tespit edilemiyorsa, faaliyeti yapanlar, tesisat ve işletmeyi işletenler müteselsilen sorumlu tutulacaklardır²⁸².

cc- Seçimlik İlliyet

Meydana gelen zarara, birden çok kişinin eylemi sebebiyet vermiş olmasına rağmen zararın sebebini teşkil eden fiil tespit edilemediği takdirde, alternatif illiyet ortaya çıkmakta; bu durumda zarar gören, kirletmeye neden olan kişilerin tamamından zararının müteselsil sorumluluk hükümlerine göre

²⁸⁰ TURGUT,(Çevre Hukuku), 570-572; ATEŞ, a.g.m., s.78 vd.; HELVACI, a.g.e, s.35; KAYIR, a.g.e, s.114; GÖKSEL, a.g.e., s.111; ERİŞGİN, a.g.e, s.120; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 104; PETEK, a.g.m., s.201; GÖKYAYLA, a.g.m., s.296 vd.

²⁸¹ GÖKSEL, a.g.e., s.110-111; PETEK, a.g.m., s.201; KAYIR, a.g.e., s.114; HELVACI, a.g.e., s.35

²⁸² TANDOĞAN, (2872 Sayılı Çevre Kanunu), 50; GÖKSEL, a.g.e., s.111; SİRMEN,(Çevre Kanununa Göre), 29; ATEŞ, a.g.m., s.78; KAYIR, a.g.e., s.113 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.108; HELVACI, a.g.e., s.34

tazminini isteyebilecektir²⁸³.

Zararlı sonucu, birden çok sebepten yalnız biri, fiilen meydana getirmiş olmakla beraber, somut olayda bu sebebin hangisi olduğu bilinemediği takdirde, seçimlik illiyetten (alternatif illiyetten) söz edilir. Bu halde zararın, mevcut sebeplerden biri tarafından meydana getirildiği kesin olmakla birlikte, hangisinin kesin olarak bu zarara sebep olduğu bilinmemektedir. Kirletici nitelikteki atıklarının nehre bırakan fabrikalardan hangisinin nehirdeki balıkların ölümüne sebebiyet vererek zarara yol açmış olduğunun belirlenemediği hallerde alternatif illiyet hali söz konusu olacaktır. Bu gibi durumlarda ilke olarak sorumluluktan bahsetmeye olanak yoktur. Zira, zararlı sonuca hangi fabrikanın sebep olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte söz konusu sebeplerin bir birlik manzarası arz etmesi halinde meydana gelen zarardan her birinin müteselsilen sorumlu olduğu kabul edilmektedir. Yukarıda verdiğimiz örnekteki fabrikaların, kirletici nitelikteki faaliyetlerinin bir birlik manzarası arz etmesi halinde meydana gelen zarardan her fabrika müteselsilen sorumlu tutulacaktır. Başka bir anlatımla, kirlenmeye ortak katkıları bulunup da her birinin kirlenmede ne derecede etkili olduğu anlaşılamayan bu iki fabrika, zarardan müteselsilen sorumlu olacaklardır²⁸⁴.

²⁸³ GÖKSEL, a.g.e., s.111 vd.; ATEŞ, a.g.e., s.78; AKİPEK, a.g.m., s.19; KAYIR, a.g.e., s.114; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 209- 210; BADUR, a.g.m., s.114-115, GÜNEŞ, a.g.e., s.140-141 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 50 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.296; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 104; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.168-169; YONGALIK, a.g.e., s.107-108; TURGUT,(Çevre Hukuku), 568-571; HELVACI, a.g.e.,s.35; ERİŞGİN, a.g.e, s.120 vd.; PETEK, a.g.m., s.201; AKINTÜRK, a.g.e., s.82; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.198; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.570; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.524; REİSOĞLU, a.g.e., s.150; EREN, a.g.e., s.508

²⁸⁴ HELVACI, a.g.e., s.35-36; KAYIR, a.g.e., s.114; GÖKSEL, a.g.e., s.111-112; ATEŞ, a.g.m., s.78; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 104-105; GÖKYAYLA, a.g.m., s.296; TURGUT,(Çevre Hukuku), 571-572; EREN, a.g.e., s.509; REİSOĞLU, a.g.e., s.142; ERİŞGİN, a.g.e., s.120-121

Zarara yol açan müdahaleler, birden çok tesisattan, faaliyetten veya işletmeden ileri gelmesine rağmen bu müdahalelerden hiçbiri kendi başına hukuken belirlenen kirlenme sınırlarını aşmıyorsa, söz konusu zararın Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre, tazmini mümkün görünmemektedir. Bu tür özel durumlarda meydana gelen zarar çok büyük boyutlarda olduğu takdirde zararın fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesine göre tazmini istenebilmelidir²⁸⁵.

4. SORUMLULUĞU AZALTAN VEYA ORTADAN KALDIRAN NEDENLER

A- Sorumluluğu Azaltan Nedenler (Hukuka Uygunluk Nedenleri)

Çevre hukuku açısından hukuka uygunluk sebepleri özel olarak düzenlenmemiştir. Hukuka uygunluk sebeplerinin kabul edilmesi halinde sorumluluğu ortadan kaldıran bir neden olarak değil; ancak, hükmedilecek tazminatta bir indirim sebebi olarak belki kabul edilebilmesi mümkündür. Çevre Kanunu'nda hukuka uygunluk sebepleri düzenlenmediğinden, genel esaslar çerçevesinde durumun değerlendirilmesi gerekmektedir²⁸⁶.

²⁸⁵ KAYIR, a.g.e., s.115; GÖKSEL, a.g.e., s.111-112; SİRMEN,(Çevre Kanununa Göre), 29

²⁸⁶ GÖKSEL, a.g.e., s.92; EREN, a.g.e., s.515; ATEŞ, a.g.m., s.79; AKİPEK, a.g.m., s.19; KAYIR, a.g.e., s.115-116; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 209-210; BADUR, a.g.m., s.114 vd.; GÜNEŞ, a.g.e., s.141-143; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 51; GÖKYAYLA, a.g.m., s.297; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 109-110; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.168-169; YONGALIK, a.g.e., s.109-110; TURGUT,(Çevre Hukuku), 572; ERİŞGİN, a.g.e, s.122-123; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.198; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.568; 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun "Hukuka Aykırılığı Kaldıran Haller" başlıklı 63. maddesine göre: "*Kanunun verdiği yetkiye dayanan ve bu yetkinin sınırları içinde kalan bir fiil, zarara yol açsa bile, hukuka aykırı sayılmaz.*

Zarar görenin rızası, daha üstün nitelikte özel veya kamusal yarar, zarar verenin davranışının haklı savunma niteliği taşıması, yetkili kamu makamlarının müdahalesinin zamanında sağlanamayacak olması durumunda kişinin hakkını kendi gücüyle koruması veya zorunluluk hâllerinde de fiil, hukuka aykırı sayılmaz. " şeklinde hukuka aykırılığı kaldıran halleri genel olarak düzenlemiştir.

a- Zarar Görenin Rızası

Kanun kişilik haklarından vazgeçmeyi kabul etmemiş olup çevre hakkının, bir kişilik hakkı olarak kabulü nedeniyle, zarar görenin rızası, kamu düzenine ve kişilik haklarına aykırı olduğundan (TMK m.23, BK m.19, 20 ve TBK m.27) bir hukuka uygunluk sebebi olarak kabul edilmemesi gerekir. Dolayısıyla kişilik haklarından vazgeçmek ve bu haklara yapılacak zarara önceden razı olmak fiilin hukuka aykırılığını ortadan kaldırmaz. Bu hallerde rıza sadece hakime tazminat miktarını indirmek veya tamamen kaldırmak yetkisi verir²⁸⁷.

Çevre etkilerinin büyük kısmı, bu etkilere maruz kalanın kişilik hakları ile çatışmaktadır. Duman, koku, gürültü, sarsıntı gibi çevre etkileri kişilik hakkının bir unsurunu oluşturan sağlığa yönelik müdahale niteliğindedir. Bu yüzden çevre kirletilmesine rıza gösterilmesi kamu düzenine ve kişilik haklarına aykırı olduğundan dolayı, böyle bir rızanın hukuka uygunluk sebebi olarak kabul edilmemesi gerekmektedir. Örneğin, zarar görenin hiçbir şekilde çevre kirlenmesinden dolayı kirleteni sorumlu tutmayacağını taahhüt etmesi geçersiz sayılmalıdır²⁸⁸.

Uygulamada karşılaşması pek mümkün olmamakla birlikte sadece mal varlığı zararı yaratan çevre etkileri bakımından zarar görenin rızası hukuka uygunluk sebebi sayılıp sorumluluktan kurtulma sözleşmesi yapılabilir²⁸⁹.

²⁸⁷ GÖKSEL, a.g.e., s.96-97; KAYIR, a.g.e., s.104; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.568

²⁸⁸ ERTAŞ,(Çevre hukuku), 98; ÇÖRTOĞLU,(Çevreyi Kirletenin Sorumluluğu), 189; GÖKYAYLA, a.g.m., s.294; KAYIR, a.g.e., s.104-105; GÖKSEL, a.g.e., s.97

²⁸⁹ ÇÖRTOĞLU,(Çevreyi Kirletenin Sorumluluğu), 189; GÖKSEL, a.g.e., s.97

b- Meşru Müdafaa

Bir fiilin meşru müdafaa (haklı savunma) sayılabilmesi için; savunmada bulunan kişinin şahıs veya mal varlığına yönelmiş bir saldırı olmalı, saldırı hukuka aykırı olmalı, saldırı devam etmeli, savunma ile saldırı arasında uygun bir denge olmalı ve savunma fiili saldırganı karşı işlenmeli gibi unsurların gerçekleşmesi gerekir. Bu unsurların bulunduğu meşru müdafaa halinde, savunma fiili hukuka aykırı değildir. Borçlar Kanunu'nun 52/1. maddesinde sayılan meşru müdafaa, kirletenin meşru müdafaa nedeniyle yaptığı kirletici müdahalelerde kirleten bakımından hukuka uygunluk sebebi olarak kabul edilmelidir. Ancak burada zarar veren mutlak olarak tazminat borcundan kurtulmamaktadır. Hakim takdir hakkını kullanarak zarar veren kişiyi tam veya kısmi tazminata mahkum edebilecektir²⁹⁰.

c- Zaruret Hali

Bir kimsenin kendisinin veya diğer bir kişinin şahıs veya mal varlığını bir zarardan veya derhal meydana gelebilecek bir tehlikeden korumak için başkasının malına zarar vermesi haline zaruret hali denilmektedir. Bir fiilin zaruret hali olarak kabul edilebilmesi için; şahıs veya mal varlığına yönelmiş veya derhal meydana gelebilecek bir tehlikenin olması, zarar veya tehlikenin kaynağının malına zarar verilen kişi olmaması, zarar veya tehlike nedeniyle üçüncü kişinin sadece bir malına zarar verilmesi, önlenecek zarar veya

²⁹⁰ GÖKSEL, a.g.e., s.98; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 98; KAYIR, a.g.e., s.104; GÖKYAYLA, a.g.m., s.294; 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 64/1. maddesine göre: "*Haklı savunmada bulunan, saldıranın şahsına veya mallarına verdiği zarardan sorumlu tutulamaz.*"

tehlike ile kişinin malına verilecek zarar arasında bir dengenin olması ve zarar veya tehlikeden kurtulma üçüncü kişinin malına zarar verilmeden mümkün olamayacak olması gibi unsurların gerçekleşmesi gerekir²⁹¹. Borçlar Kanunu'nun 52/2. maddesinde sayılan zaruret hali, kirletenin zaruret nedeniyle yaptığı kirletici müdahalelerde kirleten bakımından hukuka uygunluk sebebi olarak kabul edilmelidir. Ancak, burada zarar veren mutlak olarak tazminat borcundan kurtulmamaktadır. Hakim takdir hakkını kullanarak zarar veren kişiyi tam veya kısmi tazminata mahkum edebilecektir.

d- Kamu Yetkisinin Kullanılması

Kamu hukukundan doğan bir yetkinin, ilgili kamu görevlisi tarafından kanuni şart ve sınırlar içerisinde kullanılması halinde bir hukuka uygunluk sebebinden bahsedilebilmektedir. Bu hukuka uygunluk sebebinde kamu menfaati özel menfaate üstün tutulmakta ve bu nedenle özel menfaat hukuki korumadan yoksun kalmakta olup bu tür bir davranış hukuka aykırılık oluşturmamaktadır. Ancak, çevreye verilen zararlar açısından tazminattan indirim nedeni olabilecektir²⁹².

e-Özel Hukuktan Doğan Bir Hakkın Kullanılması

Türk Medeni Kanunu'nun 2. maddesinde belirtilen dürüstlük temel kanuni sınırı da dikkate alınarak kanuni sınırlar içerisinde kullanılan bir hak

²⁹¹ GÖKSEL, a.g.e., s.98; KAYIR, a.g.e., s.104; GÖKYAYLA, a.g.m., s.294 vd.; 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 64/2. maddesine göre: “Kendisini veya başkasını açık ya da yakın bir zarar tehlikesinden korumak için diğer bir kişinin mallarına zarar verenin, bu zararı giderim yükümlülüğünü hâkim hakkaniyete göre belirler.”

²⁹² GÖKSEL, a.g.e, s.93; KAYIR, a.g.e., s.104

hukuka aykırılık oluşturmaz. Bu şekilde kullanılan hak, hukuka uygunluk sebebi olarak kabul edilmelidir²⁹³. Hakkını kendi gücüyle koruma durumunda kalan kişi, durum ve koşullara göre o sırada kolluk gücünün yardımını zamanında sağlayamayacak durumda ise ve hakkının kayba uğramasını ya da kullanılmasının önemli ölçüde zorlaşmasını önleyecek başka bir yol da bulunmadığı takdirde, verdiği zarardan sorumlu tutulamayacaktır.(BK m.52/3 ve TBK m.63)

Çevre sorumluluk hukukunda bu hakkın kullanılmasının görünümünü, zarar görenin katlanma yükümlülüğü (standartlara uygunluk) ve verilen izne uygunluk adları altında inceleyebiliriz.

aa- Zarar Görenin Katlanma Yükümlülüğü (Standartlara Uygunluk)

Kirletme eylemi, genellikle bir taşınır veya taşınmaz malın kullanılması sonucunda meydana geldiğinden dolayı taşınır ve taşınmaz malların kullanılması arasında sıkı bir maddi ilişki bulunmaktadır. Bütün kirletici davranışların yasaklanması, mülkiyet hakkının kullanılmasını bütünüyle ortadan kaldıracığından dolayı bu konuda dengenin sağlanması amacıyla kirlenmeye yol açıcı etkiler yasaklanmalı ve kirletene bu etkilerden kaçınma ödevi yüklenmekle birlikte, karşıdaki bireylere de birlikte yaşamın kaçınılmaz etkilerine katlanma yükümlülüğünü getirilmelidir. Çevre sorumluluk hukukunda getirilen standartlar bu dengeyi sağlayıcı araçlar olarak zarar görenin katlanma yükümlülüklerinin sınırlarını göstermekte ve bu sınırlar

²⁹³ GÖKSEL, a.g.e, s.94; ÇÖRTOĞLU,(Çevreyi Kirletenin Sorumluluğu), 191

içerisinde kalan müdahaleler hukuka uygun kabul edilmektedir²⁹⁴. Kirletmeye yol açan çevre etkilerinin yasaklanması ve bu etkilerin doğrudan doğruya hukuka aykırı sayılması ile kirletme hakkı tanıyan standartlara uygun davranılmasını hukuka uygunluk nedeni olarak kabul etmek ve bunun ispatını kirletene yüklemek hem kirleten öder ilkesine hem de çevre politikalarına uygun olacaktır²⁹⁵.

bb- Verilen İzne Uygunluk

İdarenin, kirletici faaliyete veya işletmeye izin veya ruhsat vermiş olması veya bunu hoşgörüyü karşılması, yaptığı denetimlerde bu faaliyet veya işletmede kirletme açısından bir sakınca görmemesi, kirletmenin hukuka aykırılığını ortadan kaldırmaz. Ancak, böyle bir durumda, hukuka aykırılıktan değil, hukuka uygun bir kirletmenin varlığından söz edilmesi daha yerinde olur²⁹⁶.

Çevre Kanunu bakımından kirletmenin hukuka aykırı olmadığı müdahalelerde, ortaya çıkan zararın hakkaniyet gereği tazmini gerekiyorsa, diğer bir ifade ile hukuka uygun kirletmeden doğan zarara katlanmanın aşikar derecede hakkaniyete aykırı olması durumunda Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesini de içine alacak şekilde ve ekonomik kalkınmayı da olumsuz yönde etkilememe ilkesinin de göz önünde alarak geniş olarak yorumlanmalı ve zarar görenin fedakarlığının ne ölçüde

²⁹⁴ GÖKSEL, a.g.e, s.94; ÇÖRTOĞLU,(Çevreyi Kirletenin Sorumluluğu), 192

²⁹⁵ GÖKSEL, a.g.e., s.95; ÇÖRTOĞLU,(Çevreyi Kirletenin Sorumluluğu), 193

²⁹⁶ GÖKSEL, a.g.e., s.95; ÇÖRTOĞLU,(Çevreyi Kirletenin Sorumluluğu), 193-195; KAYIR, a.g.e., s.104-105; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 45 vd.

denkleştirileceği konusunda hakim karar vermelidir²⁹⁷.

B- Sorumluluğu Ortadan Kaldıran Nedenler

İlk sebep, gerçekleşen türden bir sonucu doğurmaya niteliği itibarıyla elverişli olmakla birlikte, ortaya çıkan yeni bir sebebin, ilk sebebi arka plana atması ve dolayısıyla da onu somut olayda elverişsiz hale getirmesi haline illiyet bağının kesilmesi denilmektedir²⁹⁸.

Kirletenin, çevre kirliliğine sebep olması ile zarar arasında uygun illiyet bağı bulunmaması veya kesilmesi halinde kirletenin bu zarardan sorumluluğu söz konusu olmaz²⁹⁹.

Her ne kadar Çevre Kanunu'nda illiyet bağını kesen sebeplerden söz edilmese de, bunları sorumluluk hukukunun genel ilkelerinden çıkarmaktayız. Çevreyi kirletenin sorumluluğu uygun illiyet bağının gerçekleşmesine bağlı bir sorumluluk olduğundan bu illiyet bağını ortadan kaldırabilecek sebeplerden birinin olduğunu kanıtlaması kirleteni sorumluluktan kurtarır. İlliyet bağını kesecek yoğunlukta olmayan sebeplerin varlığı halinde, kirletenin hukuki sorumluluğu devam etmekle birlikte, bu nedenler etkisine göre bir tazminattan indirim sebebi teşkil edebilir. İlliyet bağını kesen sebepler

²⁹⁷ GÖKSEL, a.g.e., s.96; 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 71/4. maddesine göre: *“Önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin bu tür faaliyetine hukuk düzenince izin verilmiş olsa bile, zarar görenler, bu işletmenin faaliyetinin sebep olduğu zararlarının uygun bir bedelle denkleştirilmesini isteyebilirler.”*

²⁹⁸ GÖKSEL, a.g.e., s.113-114; KAYIR, a.g.e, s.115; YONGALIK, a.g.e., s.108; ERİŞGİN, a.g.e., s.122-123; BADUR, a.g.m., s.115; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 121; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 50-51; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 207; AKİPEK, a.g.m., s.19; ATEŞ, a.g.m., s.79; TOKUÇOĞLU,(Çevre Hakkı), 49 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.297; AKINTÜRK, a.g.e., s.82; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.198; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.568; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.524, REİSOĞLU, a.g.e., s.150; EREN, a.g.e., s.515

²⁹⁹ GÖKSEL, a.g.e., s.113-114; KAYIR, a.g.e, s.115

şunlardır: Mücbir sebep, zarar görenin ağır kusuru ve üçüncü kişinin ağır kusurudur.³⁰⁰

a- Mücbir Sebep

Mücbir sebep (zorlayıcı neden), sorumlu faaliyet ve işletme dışında meydana gelen, genel bir davranış normunun ihlaline, mutlak ve kaçınılmaz bir şekilde yol açan, öngörülmesi ve karşı konulması mümkün olmayan olağanüstü olaylara denilmektedir. Daha kısa bir anlatımla mücbir sebep; önceden öngörülemeyen ve engellenemeyen harici (dışsal) olaylar olarak tanımlanabilmektedir³⁰¹.

Mücbir sebebin unsurlarını; olay, dışsallık, kaçınılmazlık ve öngörülmezlik oluşturmaktadır³⁰². Mücbir sebebi teşkil eden olaylar; aşırı fırtına, don, kasırga, deprem, yıldırım düşmesi, buzlanma, heyelan, olağanüstü sel basması vs gibi tabii olaylar olabileceği gibi; isyan, genel grev, savaş, ihtilal, sınırların kapatılması vs. gibi beşeri, sosyal ve hukuki bir olaylar

³⁰⁰ ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 207; AKİPEK, a.g.m., s.19; ATEŞ, a.g.m., s.79; TOKUÇOĞLU,(Çevre Hakkı), 49 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.297; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 121; GÖKSEL, a.g.e, s.114; KAYIR, a.g.e, s.116; YONGALIK, a.g.e, s.109-110; ERİŞGİN, a.g.e, s.122-123; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 50-51; HELVACI, a.g.e., s.31 vd.; BADUR, a.g.m., s.114-115; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 188; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 46

³⁰¹ GÖKSEL, a.g.e., s.116; ATEŞ, a.g.m., s.79; KAYIR, a.g.e., s.116; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 209-210; BADUR, a.g.m., s.114 vd.; GÜNEŞ, a.g.e., s.141-143; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 51; GÖKYAYLA, a.g.m., s.297; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 109-110; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.168-169; YONGALIK, a.g.e., s.109-110; TURGUT,(Çevre Hukuku), 572; ERİŞGİN, a.g.e., s.123 vd.; TİFTİK, a.g.e., s.25; AKINTÜRK, a.g.e., s.82, KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.198; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.568; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.524; REİSOĞLU, a.g.e., s.150; EREN, a.g.e., s.518; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 188 vd.; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 46 vd.

³⁰² KAYIR, a.g.e., s.117; **GÖZÜBÜYÜK, A.Pulat**; Mücbir Sebepler Beklenmeyen Haller, Ankara 1977, s.85 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.114; YONGALIK, a.g.e., s.109; ERİŞGİN, a.g.e., s.124 vd.

da olabilmektedir. Örneğin, aşırı don yüzünden boruların donması ve patlamasının mücbir sebep olarak dikkate alınması, ancak bunların kaçınılmaz ve bunlardan doğacak zararlı sonuçların da önlenemez olmasına bağlıdır³⁰³.

Dışsallıktan kasıt ise, zarar verici olay ile bu olayın cereyan ettiği çevre arasında bir bağlantı olmamasını, mücbir sebebi oluşturan olayın kaynağının zarar verenin faaliyet alanı veya işletmesi dışında olmasını ifade eder. Örneğin, yıldırım düşmesi, heyelan olması veya deprem sonucunda yaralanan güvenlik teknisyeninin, güvenlik vanasını kapatamaması nedeniyle çevre kirliliğinin ortaya çıkması gibi durumlarda artık işletme dışı bir olayın varlığından söz edilemeyecektir. Yine, aynı biçimde olmak üzere, bir işletmede, kirlenici olayın gerçekleştiği, mesela tesis kazanının veya benzeri tesis kısımlarından birisinin patladığı durumlarda ortaya çıkacak çevre kirliliğinde, dışsallık unsuru gerçekleşmemiş olduğundan dolayı mücbir sebepten de söz edilemez³⁰⁴.

Kaçınılmazlık, bilinen her türlü tedbirin alınmış olmasına rağmen mücbir sebebi meydana getiren olay ve sonuçların önlenememesi haline denir. Mücbir sebep, sorumluluğu tartışılan kimse de dahil herkes açısından mutlak ve objektif bir kaçınılmazlık taşımaktadır³⁰⁵.

Öngörülmezlikten kasıt ise, mücbir sebep olduğu iddia edilen bir olayın

³⁰³ GÖZÜBÜYÜK, a.g.e., s.16 vd.; KAYIR, a.g.e., s.117; YONGALIK, a.g.e., s.110; ERİŞGİN, a.g.e., s.126 vd.; TİFTİK, a.g.e., s.25

³⁰⁴ TİFTİK, a.g.e., s.25; KAYIR, a.g.e., s.117; YONGALIK, a.g.e., s.110; GÖKSEL, a.g.e., s.114; ERİŞGİN, a.g.e., s.125 vd.

³⁰⁵ ERİŞGİN, a.g.e., s.125; GÖKSEL, a.g.e., s.114; AKINTÜRK, a.g.e., s.82; KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.199; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.568; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.524; REİSOĞLU, a.g.e., s.150; EREN, a.g.e., s.523

sonuçlarının- kendisinin değil- önceden görülememiş olmasına denir³⁰⁶.

b- Zarar Görenin Ağır Kusuru

Mağdur kendi ağır kusuru ile kirletici faaliyetin ortaya çıkmasına neden olmuşsa ve bundan herhangi bir zarar görmüşse uygun illiyet bağının varlığından bahsedilemez. Zarar görenin ağır kusurunun illiyet bağı kesilebilmesi için, kusurun belli bir yoğunluğa ulaşmış olması, işletene atfedilebilecek bir davranış olmaması ve işletmenin tehlike alanına dahil olabilecek bir sebep oluşturmaması ve zarar verenin sorumlu olduğu olayın geri planda kalmış olması gerekir³⁰⁷. Zarar görenin tam kusurlu olduğu hallerde illiyet bağı kesilir. Eğer zarar görenin kusuru illiyet bağı kesmemiş, sonucun doğmasına katkıda bulunmuşsa, kirleten sorumlu olmakla beraber, bu durum Borçlar Kanunu'nun 44. maddesinin (TBK m.52) birinci fıkrasına göre tazminatın belirlenmesinde rol oynayabilecektir³⁰⁸.

Doğruluk ve dürüstlük kurallarına (TMK m.2) ve dolayısıyla ahlaki bir değere aykırı olması nedeniyle zarar görenin kusuru, illiyet bağı kesen sorumluluktan kurtulma sebebi olarak sayılmıştır³⁰⁹.

Zarar görenin kusuruna örnek olarak, çok kirli ve insan sağlığı için tehlikeli olan bir suda yüzmeyi yasaklayan bir levha bulunmasına ve zarar

³⁰⁶ GÖKSEL, a.g.e., s.114; ERİŞGİN, a.g.e., s.125

³⁰⁷ GÖKSEL, a.g.e., s.115; KAYIR, a.g.e., s.118; ERİŞGİN, a.g.e., s.128; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 188 vd.; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 46

³⁰⁸ GÖKSEL, a.g.e., s.115; ATEŞ, a.g.m., s.79; KAYIR, a.g.e., s.118; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 209 vd.; BADUR, a.g.m., s.114 vd.; GÜNEŞ, a.g.e, s.141 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 50 vd.; GÖKYAYLA , a.g.m., s.297; ERTAŞ, (Çevre Hukuku),109-110; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.168 vd.; YONGALIK, a.g.e., s.112; TURGUT,(Çevre Hukuku), 572; ERİŞGİN, a.g.e, s.128-129

³⁰⁹ KAYIR, a.g.e., s.118; GÖKSEL, a.g.e., s.115 vd.

gören tarafından bu uyarının görülmesine rağmen, ona uyulmayarak yüzülmesi ve sonuçta bir zarara uğranılması gibi durumlarda zarar görenin ağır kusurlu olduğu kabul edilmekte zarara kendi ağır kusuru sebep olduğundan dolayı tazminat isteyememektedir³¹⁰.

c- Üçüncü Kişinin Ağır Kusuru

Mağdur, zarar gören şahıs; üçüncü şahıs ise, zarar veren ve mağdurun dışındaki şahıslardır. Üçüncü kişinin kusurlu davranışı, sorumluluğa yol açtığı tartışılan sebebin önüne geçecek yoğunlukta etkili olup da, zarar verici olayın meydana gelmesine neden olmuşsa illiyet bağının kesilmesi nedeniyle kirleten sorumluluktan kurtulur. Üçüncü kişiler, zarar gören ve zarar veren ile bunların davranışlarından sorumlu olduğu kişiler olan yardımcı kişi, hizmetçi ve aile reisinin gözetimi altındaki kişiler (TMK m.369) dışında kalan kişilere denilmektedir. Üçüncü kişinin kusurunun illiyet bağının kesilebilmesi için, üçüncü kişinin kusurunun uygunluk yönünden zararlı sonucun tek ve bağımsız sebebi olarak gözükmeli ve kusur yoğunluğunun zarar görenin kusur yoğunluğundan daha ağır olması gerekmektedir³¹¹. Üçüncü kişinin kusurunun, sorumluluktan kurtulabilmek için gerekçe olarak kabul edilebilmesi için, zarar verenin, üçüncü kişinin bu müdahalesini

³¹⁰ YONGALIK, a.g.e., s.112; KAYIR, a.g.e., s.118; GÖKSEL, a.g.e., s.116

³¹¹ GÖKSEL, a.g.e., s.116; ATEŞ, a.g.m., s.79; KAYIR, a.g.e., s.118-119, ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 209-210; BADUR, a.g.m., s.114 vd.; GÜNEŞ, a.g.e., s.141-143; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 50 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.297; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 109-110; KELEŞ/ERTAN, a.g.e, s.168-169; YONGALIK, a.g.e, s.112; TURGUT,(Çevre Hukuku), 572, ERİŞGİN, a.g.e, s.129-130; AKINTÜRK, a.g.e., s.82, KILIÇOĞLU, A; a.g.e., s.199; AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s.568; OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s.524; REİSOĞLU, a.g.e., s.150; EREN, a.g.e., s.526; KARAHASAN,(Sorumluluk Hukuku), 188 vd.; GÖKCAN,(Haksız Fiil Hukuku), 47

önlemek için olası tüm tedbirleri alıp almadığını da göz önünde tutmak gerekmektedir³¹².

³¹² KAYIR, a.g.e., s.119; ERİŞGİN, a.g.e, s.129 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.116; TURGUT,(Çevre Hukuku), 573

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SORUMLULUĞUN USUL HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. SORUMLULUĞUN USUL HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Burada davayı açabilecek olanlar ile davalıların kimler olabileceğini, ne tür davaların açılacağı yetkili ve görevli mahkemenin hangisi olacağını ve zaman aşımının ne olacağı konuları üzerinde durulacaktır.

1- ÇEVRE KANUNUNA DAYANAN TAZMİNAT DAVASI

A- Genel Olarak

Çevre Kanunu kirlenme mağdurlarına sadece tazminat davası açma hakkı tanımakta, Türk Medeni Kanun'da düzenlenmiş olan eski halin iadesi, gereken tedbirlerin alınması, kirlenme tehlikesinin önlenmesi ve durdurulmasına yönelik dava haklarından bahsetmemektedir. Ancak Türk Medeni Kanunu'nun ilgili hükümlerine dayanarak bu davalar açılabilir³¹³.

Çevrenin kirlenmesinden zarar görenler Çevre Kanunu'nun 28. maddesi uyarınca sadece söz konusu zararlarının tazmini talep edebileceklerdir. Çevre Kanunu'nun 28. maddesi kirlenmeden zarar görenlere tazminat talebi dışında başka herhangi bir talep hakkı vermemiştir.

³¹³ TURGUT,(Çevre Hukuku), 592-593; ATEŞ, a.g.m., s.79; GÖKYAYLA, a.g.m., s.305-306; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 91; GÖKSEL, a.g.e., s.117; KAYIR, a.g.e., s.121; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 209-210; BADUR, a.g.m., s.107 vd.; GÜNEŞ, a.g.e., s.141-143; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre kanunu), 50 vd.; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.163 vd.; AKİPEK, a.g.m., s.13 vd.; PETEK, a.g.m., s.206 vd.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesi anlamında zarara uğrayanlar, bu zararın niteliğine göre maddi tazminat talebinde bulunabilecekleri gibi manevi tazminat talebinde de bulunabileceklerdir. Kirilenmenin beden tamlığının ihlali ya da adam ölmesi gibi kişiye ilişkin zararlara sebebiyet vermiş olduğu hallerde ortaya çıkan maddi zararların Borçlar Kanunu'nun 45. vd (TBK m.52 ve 53) maddelerine göre tazmini talep edilebilecek, manevi zararların ise Borçlar Kanunu'nun 47. (TBK m.56) maddesi uyarınca giderilmesi istenebilecektir. Kirilenmenin Borçlar Kanunu'nun 49. (TBK m.58) maddesi anlamında meydana getirdiği manevi zararlar da yine bu madde gereğince tazminat talebine konu olabileceklerdir³¹⁴.

Ayrıca, çevre hakkı bir kişilik hakkı olması nedeniyle burada kişilik haklarının ihlaline bağlanan TMK 24 ve 25. maddelerinin tanıdığı bütün davalar açılabilir. Buna karşılık, çevre kirliliği sadece malda hasarlara neden olmuşsa Çevre Kanunu'nun 28. maddesi hükmünün tazminat talepleri dışında durdurma, önleme ve eski hale getirme gibi hukuk davalarına teşmil etmek zor görülmektedir. Bu talepler Çevre Kanunu 28/2 fıkrası hükmü gereğince genel hükümlere göre ileri sürülebilir³¹⁵.

³¹⁴ HELVACI, a.g.e., s.44; KAYIR, a.g.e., s.122; **KIRCA, Çiğdem**; Manevi Tazminatın Fonksiyonu ve Niteliği, YD, C.25, S.3, Ankara 1999, s.264; GÖKSEL, a.g.e., s.117

³¹⁵ GÖKSEL, a.g.e., s.117; ATEŞ, a.g.m., s.78-79; KAYIR, a.g.e., s.121 vd.; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 209; BADUR, a.g.m., s.113 vd.; GÜNEŞ, a.g.e., s.137; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 47-48 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.305 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 120 vd.; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.168 vd.; YONGALIK, a.g.e., 65 vd.; TURGUT,(Çevre Hukuku), 593 vd.; ERİŞGİN, a.g.e, s.100 vd.; HELVACI, a.g.e., s.44; PETEK, a.g.m., s.207

a- Tazminatın Konusu

Çevre Kanunu'nun 28.maddesine göre, kirletenin hukuki sorumluluğu, sebep olunan kirlenme ve bozulmadan doğan zararlarla sınırlı bulunmaktadır. Bu düzenleme ile, kirlenme yüzünden zarar görenlere, zararın niteliğine göre maddi ve manevi tazminat hakkı tanınmaktadır. Dolayısıyla tazminat konusunun, şahsa ve mala yönelik zararlarla sınırlı olduğunun kabul edilmesi gerekir³¹⁶.

Manevi tazminatın amacı, mal varlığı dışındaki hukuki değerlere yapılan saldırılar sonucu yaşama yeniden bağlanma, ruhsal dengeyi sağlama, çekilen acıları yeterince dindirme ve kırılan yaşama arzusunu tazeleme olmaktadır. Çevre hakkının bir kişilik hakkı olarak kabul edilmesi nedeniyle çevre hakkına yapılan saldırılar bakımından da aynı durumun söz konusu olması gerekmektedir. Manevi tazminat tatmin duygusu sağlama yanında, caydırıcı niteliği ve zararın meydana gelmesini önleyici etkisinin de olduğu belirtilmektedir³¹⁷.

Manevi tazminat istemlerinin doğrudan doğruya Çevre Kanunu'na dayanarak ileri sürülmesi mümkün görülmemekle birlikte, genel hükümlere göre ileri sürülmesi söz konusu olabilmelidir. Kişilik haklarına saldırı niteliği taşıyan davranışlara karşı, manevi giderimin yasada özel olarak düzenlenmediği durumlarda, Borçlar Kanunu'nun 49. maddesi

³¹⁶ GÖKSEL, a.g.e., s.117; KAYIR, a.g.e., s.121; GÖKYAYLA, a.g.m., s.305; HELVACI, a.g.e., s.44 vd.; AKİPEK, a.g.m., s.18 vd.

³¹⁷ GÖKSEL, a.g.e., s.117-118; KAYIR, a.g.e., s.122; HELVACI, a.g.e., s.44; GÖKYAYLA, a.g.m., s.305-306; AKİPEK, a.g.m., s.18

uygulanabilir(TBK m.58)³¹⁸.

Temiz bir çevrede yaşamının, bir kişilik hakkı olarak kabul edilmesi çevre sağlığına verilen önemle sağlanabilir. Dolayısıyla, kişilik hakkını etkileyen durumlar karşısında, manevi tazminat istemlerinin de dinlenebilmesi gerekir. Nitekim Yargıtay, çevre düzenlemesine katkıda bulunan ağaçların kesilmesi nedeniyle kişilerin hissettikleri ruhsal acılar nedeniyle, manevi tazminat istemlerinin dahi kabul edilebileceğini belirtmiştir³¹⁹.

Ayrıca çevre hakkının, bir kişilik hakkı olması nedeniyle, Türk Medeni Kanunu'nun 24 ve 25 maddelerine dayanan davalar da açılabilir. Buna göre, faaliyetlerden kaynaklanan çevre kirliliği sebebiyle kişilik hakkı ihlal edilenler, tecavüze son verilmesini, tecavüz tehlikesinin önlenmesini, sona ermesine rağmen etkisi devam eden tecavüzün hukuka aykırılığının tespitini ve gerekiyorsa kararının yayınlanmasını ya da üçüncü kişilere bildirilmesini talep edebilir. Bu hüküm uyarınca, zarar görenlerin maddi ve manevi tazminat davaları açma hakkı da saklıdır³²⁰.

b- Tazminatın Miktarı

Çevre kirliliği nedeniyle uğranılan zararın ispatında ve tazminat miktarının tespitinde büyük güçlüklerle karşılaşmaktadır. Zararın gerçek miktarının hesaplanmasının mümkün olmadığı hallerde hakim, halin mutad

³¹⁸ KAYIR, a.g.e., s.122 vd.; HELVACI, a.g.e., s.44-45; GÖKYAYLA, a.g.m., s.306; GÖKSEL, a.g.e., s.118

³¹⁹ KAYIR, a.g.e., s.121; KIRCA, a.g.m., s.245-246; Bu konuya ilişkin olarak Bkn 4.HD: 16.02.1993 T. ve 1993/7876 E., 1994/5878 K. (ABD, 1994/4, s.622-623)

³²⁰ KAYIR, a.g.e., s.123; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 120; GÖKSEL, a.g.e., s.117-118; GÖKYAYLA, a.g.m., s.306; PETEK, a.g.m., s.207

cereyanına ve zarar görenin yaptığı tedbirleri dikkate alarak zarar miktarını adaletli bir biçimde belirlemesi gerekir. Halin mutat cereyanı olarak, çevre koşulları, zarar görenin ekonomik durumu, kirliliğin niteliği, süresi gibi etkenlerin dikkate alınması gerekmektedir. Zarar gören, gerekli tedbirleri almayarak zararın artmasına yol açmış ise, bu halin de tazminatın miktarını belirlemede dikkate alınması gerekir.³²¹

Hüküm tarihindeki ya da hiç olmazsa teknik bilirkişi raporuyla tespit edildiği andaki zarar miktarının esas alınması yolundaki genel eğilim adalet duygularına daha uygun olmasına rağmen kirlenmenin meydana geldiği andaki değerinin belirlenmesi yaklaşımının kabul edilmesi halinde de, faiz miktarlarının günün koşullarına uygunluğu uygulanarak, zararın gerçek miktarının karşılanması mümkündür³²².

Kusursuz sorumluluk hallerinde tazminatın belirlenmesinde, kusurun derecesi rol oynamamakla birlikte davalının ek kusurunun olduğu durumlarda tazminatın miktarının tespitinde bu durumun dikkate alınması gerekir³²³.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesine dayanan tazminat davalarında, sorumluluk için bir sınır konulmamış ve zorunlu sorumluluk sigortası da söz konusu olmadığından dolayı işletme ve tesislerin çok büyük miktarlarda tazminat ödeme ihtimallerinin, hakimim genel ilkeler arasında ifade edilen "kalkınma çabalarını olumsuz yönde etkilememe"yi de dikkate almak suretiyle bir tarafta zarar görenler ve diğer tarafta kalkınma çabalarının olumsuz etkilenmemesi gibi bir dengenin varlığını gözeterek, tazminatı

³²¹ KAYIR, a.g.e., 126; KOÇ, a.g.e., s.86; GÖKSEL, a.g.e., s.117

³²² GÖKSEL, a.g.e., s.118; KAYIR, a.g.e., s.126 vd.; AKÜNAL, a.g.e., s.147

³²³ KAYIR, a.g.e., s.126-127; GÖKSEL, a.g.e., s.118

belirlemesi gerekir³²⁴. 26/4/2006 tarihinde 5491 sayılı Kanun ile “Tehlikeli Kimyasallar ve Atıklar” başlıklı Çevre Kanunu'nun 13/6. maddesinde yapılan değişiklikle: *“Tehlikeli kimyasalların üretimi, satışı, depolanması, kullanılması ve taşınması faaliyetleri ile tehlikeli atıkların toplanması, taşınması, geçici ve ara depolanması, geri kazanımı, yeniden kullanılması ve bertarafı faaliyetlerinde bulunanlar, bu Kanun ile getirilen yükümlülükler açısından müteselsilen sorumludurlar. Sorumlular bu Kanunda belirtilen meslekî faaliyetleri nedeniyle oluşacak bir kaza dolayısıyla üçüncü şahıslara verebilecekleri zararlara karşı tehlikeli kimyasal ve tehlikeli atık malî sorumluluk sigortası yaptırmak zorunda olup, faaliyetlerine başlamadan önce Bakanlıktan gerekli izni alırlar. Sigorta yaptırmaya zorunluluğuna uymayan kurum, kuruluş ve işletmelere bu faaliyetler için izin verilmez”* şeklinde hüküm getirmiştir.

c- Tazminatın Biçimi

Tazminat, zarar görenin mal varlığında meydana gelen eksilmeyi zarar verenin, nakden veya aynen giderme yükümlülüğüdür. Malvarlığında meydana gelen ekonomik değer azalmasının parayla karşılanmasına esas nakden tazmin; zararın meydana gelmesinden önce mal varlığı hangi durumda ise, yine o durumun kurulmasına aynen tazmin denilmektedir³²⁵.

Hakim, somut olayın özelliğini, zararın niteliğini, tarafların ilişkilerini, adalet ve hakkaniyet, zarar görenin talebini, genel ahlak ilke ve kurallarını,

³²⁴ KAYIR, a.g.e., s.126; GÖKSEL, a.g.e., 118; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanununa Göre), 40 vd.

³²⁵ KAYIR, a.g.e., s.127; GÖKSEL, a.g.e., s.118

doğruluk ve dürüstlük ilkelerini ve kusur durumunu göz önünde bulundurarak Borçlar Kanunu'nun 43.(TBK m. 51) maddesine göre, tazminatın miktarı ile nakden veya aynen tazmin şekillerinden hangisinin amaca daha uygun olduğunu değerlendirerek karar verecektir. Örneğin, fabrikanın çıkardığı pis suları, yan çiftlikte bulunan hayvanların içerek ölmeleri halinde hakim aynı tazminata hükmedebileceği gibi nakdi tazminata da karar verebilir³²⁶.

Aynen ifanın pek zor veya imkansız olduğu ölüm veya vücut bütünlüğünün ihlali durumlarında doğan tazminatın nakdi olarak belirlenmesi gerekmektedir. Hakim, nakden tazminatı da, belirli zaman aralıklarında irat veya sermaye şeklinde toptan ödeme olarak da takdir hakkını kullanabilir³²⁷.

B- Davanın Tarafları

a- Davacılar (Zarar Görenler)

Çevre Kanunu sadece tazminat yükümlülüğünü düzenlemekte olup; buna göre, çevrenin kirlenmesinden zarar gören herkes hiçbir sınırlama olmaksızın kirletenler aleyhine dava açabilirler. Çevre Kanunu'nda, tazminat alacaklılarıyla ilgili olarak her hangi bir sınırlama ve hüküm bulunmamaktadır. Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde pasif dava ehliyetine sahip kişiler açısından herhangi bir sınırlamaya yer vermediği gibi aktif dava ehliyetine sahip kişiler açısından da herhangi bir sınırlamaya yer vermemiştir. Daha kısa bir anlatımla, çevrenin kirlenmesinden herhangi bir şekilde zarar gören gerçek ve tüzel kişiler -özel hukuk tüzel kişileri ve de kamu hukuku tüzel

³²⁶ KAYIR, a.g.e, s.127-128; GÖKSEL, a.g.e., s.118

³²⁷ GÖKSEL, a.g.e., s.118; KAYIR, a.g.e, s.128

kişileri- Çevre Kanunu'nun 28. maddesi uyarınca tazminat talebinde bulunabileceklerdir. Durum böyle olunca, genel kurallara göre istem sahiplerini belirlemek gerekir. Uğranılan zararı isteme hakkı, doğrudan doğruya –kirlenme nedeniyle- zarar görenlere aittir. Yani çevrenin kirlenmesinden zarar gören herkes dava açabilir. Herkesten kasıt bunlar gerçek kişi olabileceği gibi tüzel kişilerde olabilir. Tüzel kişiler de özel hukuk tüzel kişileri olabileceği gibi kamu hukuku tüzel kişileri de olabilir. Kamu tüzel kişilerinden Belediyeler ve Hazine tüzel kişiliği de zarar gören olarak dava açabilirler³²⁸.

Bununla birlikte, davacı sıfatını haiz kişilerin kapsamı belirlerken çığneden hukuk kuralının koruyucu amacı ile ihlal edilen menfaat arasında bulunması gereken hukuka aykırılık bağının gözden uzak tutulmaması gerekir. Zira, bu noktada ihlal edilen normun amacının hangi menfaati korumaya yönelik olduğunun tespit edilmesi; bir yandan Çevre Kanunu'nun 28. maddesi anlamında sorumluluğun doğabilmesi açısından önem taşımakta, diğer yandan aynı Kanun uyarınca kimlerin tazminat talebinde bulunmaya hakkı olduğunun tayin edilebilmesi açısından önem taşımaktadır. Zarar gören her şeyden önce, kanunun veya ihlal edilen normun koruma

³²⁸ TURGUT,(Çevre Hukuku), 580 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 50; AKİPEK, a.g.m., 20; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 105-106; GÖKYAYLA, a.g.m., s.303 vd.; KAYIR, a.g.e., s.124; GÖKSEL, a.g.e., s.118; BADUR, a.g.m., s.110; HELVACI, a.g.e, s.49; GÜNEŞ, a.g.e., s.141-142; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 207; TOKUÇOĞLU,(Çevre Hakkı), 48; ÇÖRTOĞLU,(Sorumlulukların Karşılaştırılması), 82-83; KELEŞ/ERTAN, a.g.e, s.169 vd.; YONGALIK, a.g.e., s.67 vd.; 2.HD: 13.11.1996 T. ve 1996/10707 E., 1996/11712 K. “Çevre Kanunu, aktif dava ehliyeti yönünden hiçbir sınırlama getirmeksizin, çevrenin kirlenmesinden zarar gören herkesi dava açabilmeyi yetkili kılmıştır. Burada davacı zararını, zararla kirlenmeye yol açan müdahale arasındaki uygun illiyet bağı ve müdahalenin yönetmelikle gösterilen standartları aştığını ispat etmek zorundadır.” (YKD, C.XXIII, S.5, Ankara 199, s.695); ŞENOL, a.g.e., s.195; YAVUZ, a.g.m., s.42; PETEK, a.g.m., s.202

amacı güttüğü şahıs veya şahıslar çevresine dahil olmalıdır. İhlal edilen normun koruma amacı güttüğü şahıs veya şahıslar çevresine dahil olmayan bir kimse, zarara uğramış olsa bile tazminat talebinde bulunamayacaktır³²⁹.

Çevre kirlenmesinden cismani bir zarar gören kimse, yaptığı tedavi masrafları ile kısmen veya tamamen çalışmamaktan dolayı meydana gelen kazanç yoksunluğunu ve ekonomik geleceğinin sarsılmasına yol açan zararları kirletenden talep edebilir (BK m.46/1)³³⁰. Zarar gören veya mirasçuları ölüm sebebiyle uğradıkları zararı, tedavi masraflarını ve çalışmamaktan doğan zararlarının tazminini isteyebilecekleri gibi (BK m. 45/1); çevre kirlenmesi nedeniyle adam ölmesi nedeniyle destekten yoksun kaldıkları takdirde ölenin yakınları da destekten yoksun kalma tazminatı isteyebilirler³³¹.

Ancak, şahıs veya mal varlığı hakkına olumsuz müdahalede bulunulmuş olanlar dava açabileceğinden, somut olayda spesifik bir hakkının ihlal edildiğini ortaya koyamayacak olanlar, örneğin çevreciler dava ehliyetine sahip olmamaktadırlar³³².

Kamunun hüküm ve tasarrufundaki suların, ormanların ve doğal kaynakların kirlenmesi halinde, zarar, kamu mallarında meydana gelir. Örneğin, suların kirlenmesi nedeniyle ormanlarda av hayvanlarının ölmesi, ağaçların kuruması ve balıkların ölmesi gibi. Böyle durumlardaki zarar

³²⁹ HELVACI, a.g.e., s.49; KAYIR, a.g.e., s.124 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.119 vd.

³³⁰ TURGUT,(Çevre Hukuku), 556; ATEŞ, a.g.m, s.77; GÖKYAYLA, a.g.m., s.306; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 101 vd.

³³¹ TURGUT,(Çevre Hukuku), 560; ATEŞ, a.g.m., s.77; GÖKYAYLA, a.g.m., s.307

³³² GÖKSEL, a.g.e., s.119; TURGUT,(Çevre Hukuku), 580 vd.; KAYIR, a.g.e., s.124 vd.; YONGALIK, a.g.e., s.67-68.

nedeniyle, Devlete ve diğerk ilgili kamu tuzel kişilerine (ozellikle belediyelere) de Cevre Kanunu'na dayanarak tazminat davası aCma hakkı tanınması gerekir. Uygulamada cenvrenin estetik guzelliğinin bozulması nedeniyle belediyenin, belde insanların oluşturduğu tuzel kişiliği olan bir topluluk olması nedeniyle, var olan bir kiltur varlığının yok edilmesiyle oluşan toplum zararını istemeye hakkının bulunduğu kabul edilmektedir³³³.

Cenvrenin kirletilmesi, genellikle belirli bir bölgedeki cok sayıda kişiyi etkilemesine rağmen, Turk Hukukunda, Amerikan Hukukunda olduğu gibi "grup (yığın) davası" aCma imkanı bulunmadığından, zarara uğrayan kişilerin tek tek dava aCmaları gerekmektedir³³⁴.

Grup davası aCabilme olanağı her şeyden önce, bir tehlike karşısında tek başlarına cekingten davranabilen bireylerin bir araya gelmek suretiyle, bu cekingtenlikten kurtulup, daha etkili bir biCimde haklarını arayabilecekleri gibi, kirleten üzerinde psikolojik bir etki yaratıp toplumun belirli bir kesimini oluşturan kimselerin yargı organına topluca başvurabilmeleri ihtimali, hem usul ekonomisi bakımından hem de cenvreye mudadahalede bulunanları bu konuda daha özenli davranmaya zorlayabilecektir. Bu durumlarda bütün

³³³ GÖKSEL, a.g.e., s.119; HELVACI, a.g.e., s.49 vd.; 4.HD: 16.02.1993 T. ve 1993/7876 E., 1994/5878 K. "Davacı Belediye, belde insanların oluşturduğu tuzel kişiliği olan bir topluluktur, bu nedenle var olan kiltur varlığının yok edilmesi ile oluşan toplum zararını istemeye hakkı vardır,...kiltur değerlerinin korunması şu veya bu nedenle bozulması zarar görmesi halinde hukuka aykırı eylemlerin yargı önünde hesabın sorulması ve hakkın elde edilmesi de o belde de yaşayanların cenvreye bağlılığını ruhsal bütünlüğünü güçlendireceği de unutulmamalıdır." (ABD, 1994/4, s.622-623).

³³⁴ TANDOĞAN,(2872 Sayılı Cevre Kanunu), 48; GEMALMAZ, a.g.m., 273-274; TURGUT,(Cevre Hukuku), 583 vd.; TURGUT,(Temel Kavram Ve İlkeler), 34 -35; TURGUT,(Cevre Ve Yurttaşlar), 81 vd.

kişilerin tek tek dava açması hem mahkemeler yönünden hem de davacılar açısından vakit ve para kaybına yol açmaktadır³³⁵.

Bununla birlikte, uygulamada görüldüğü gibi, uzmanlaşmış avukatların çok sayıda kişinin vekaletini alarak seri halinde aynı nitelikte davalar açmalarına bir engel yoktur. Bizim hukukumuz bakımından en uygun çözümün zarar görenlerin, birlikte vekil tayin ederek veya haklarını temlik yoluyla aynı nitelikte davalar açmalarının olduğu söylenebilir³³⁶.

Yargıtay bir kararında, tarla sahiplerinin, akarsuya karışan petrol atıkları yüzünden uğradıkları zararların tazmini için petrol şirketine karşı birlikte dava açmalarını kabul etmiştir³³⁷.

Bununla beraber, doktrinde ileri sürüldüğü gibi, yapılacak yeni düzenlemeler açısından çevre kirliliğinden doğan sorumluluk davalarında, grup davasına imkan tanınması yararlı olabilecektir

b-Davalılar (Kirletenler)

Sorumlu şahıs olarak kirleten kavramı, Çevre Kanunu'nun 2. maddesine göre: *“Faaliyetleri sırasında veya sonrasında doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan gerçek ve tüzel kişiler”* olarak tarif edilmektedir. Burada sorumlu olan kişi kirletendir. Böylece bir gerçek ya da tüzel kişinin doğrudan veya

³³⁵ GÖKSEL, a.g.e, s.120; **KONURALP, Haluk**; Yargıtay Kararlarında Çevre Sorunları-Usul Hükümleri Açısından Bir İnceleme-Mahkeme Kararlarında Çevre Sorunları, T.Ç.S.V. Yayını, Ankara 1986, s.69-70; HELVACI, a.g.e, s.50; TURGUT,(Çevre Hukuku), 583; TURGUT,(Temel Kavram Ve İlkeler), 35; TURGUT,(Çevre Ve Yurttaşlar), 81 vd.

³³⁶ HELVACI, a.g.e., s.50; KONURALP, a.g.e., s.70; GÖKSEL, a.g.e., 121; KAYIR, a.g.e., s.125; TURGUT,(Çevre Hukuku), 583 vd.

³³⁷ 4.HD: 11.03.1985 T. ve 1985/4694 E., 1985/6147 K. (YKD, 1988/11, s.1620-1622).

dolaylı olarak çevrenin kirlenmesine sebep olan herhangi bir faaliyeti, onun bu kirlenmeden doğan zararlardan sorumlu tutulması için yeterli olacaktır³³⁸.

Ancak bu hükümde bir kimsenin kirliliğe bizzat kendi fiilleri değil de kendine bağlı kişiler vasıtasıyla sebep olmuşsa ne yapılacağı konusunda bir düzenleme getirmemiş olup bu konuya Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin 2. fıkrası cevap vermektedir.

Çevre Kanunu'nun 28.maddesinin 2. fıkrasına göre: *“Kirletenin meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır.”* denilmektedir. Zarar gören kişi isterse Çevre Kanunu 28. maddesine, isterse Türk Medeni Kanunu'nda düzenlenen taşınmaz malikinin sorumluluğuna, isterse Borçlar Kanunu'nda düzenlenen bina ve inşa eseri malikinin sorumluluğuna isterse istihdam edenin sorumluluğuna vs. gibi kusursuz sorumluluk hallerine şartları olduğu takdirde gidebilmektedir.

Kirletenin gerçek kişi veya özel ve kamu tüzel kişi olması arasında fark olmamakta ve dolayısıyla bunlar çevreye bir zarar verdiklerinde davalı konumuna girebilmektedirler. Birden çok kişi kirleten ise davalıların birine veya hepsine karşı müteselsilen dava açılabilir³³⁹.

Çevre Kanunu'nun 2. maddesinde tüzel kişilerden genel olarak söz edilmiştir. Özel hukuk tüzel kişileri ile kamu tüzel kişileri arasında herhangi bir

³³⁸ TURGUT,(Çevre Hukuku), 573 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 41; AKİPEK, a.g.m., s.9 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 114 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.307; KAYIR, a.g.e., s.19 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.121 vd.; BADUR, a.g.m., s.110 vd.; HELVACI, a.g.e., s.45 vd.; GÜNEŞ, a.g.e., s.142; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 208; TOKUÇOĞLU,(Çevre Hakkı), 48 vd.; ÇÖRTOĞLU,(Sorumlulukların Karşılaştırılması), 82-83; KELEŞ/ERTAN, a.g.e., s.169 vd.; YONGALIK, a.g.e., s.82 vd.; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 208

³³⁹ TURGUT,(Çevre Hukuku), 573 vd.; ATEŞ, a.g.m.,s.74 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.297; TANDOĞAN,(2872 sayılı Çevre Kanunu), 687; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 114 vd.; KAYIR, a.g.e., s.119 vd.

ayırma gidilmemiştir. Bu nedenle kamu tüzel kişilerinin de Çevre Kanunu'nun 28. maddesine göre sebep oldukları kirlenmeden doğan zararlardan sorumlu olmaları gerekecektir. Kanun koyucunun bu noktadaki tercihi Çevre Kanunu'nun amacına ulaşabilmesi açısından isabetli olmuştur.

Kamu hukuku tüzel kişilerinin çevreyi kirleten faaliyetlerinden ortaya çıkan zararlardan sorumluluğuna ilişkin uyuşmazlıkların adli yargı alanında mı yoksa idari yargı alanında mı çözüme kavuşturulacağı, zararın bir kamu hizmetinin görülmesi sırasında ortaya çıkan çevreyi kirletici bir faaliyetten kaynaklanmış olup olmamasına bağlı olacaktır. Kamu tüzel kişilerinin bir kamu hizmetinin görülmesi esnasında gerçekleştirdikleri çevreyi kirleten faaliyetlerinin neden olduğu zararlardan ötürü ortaya çıkan uyuşmazlıklar idari yargı mercilerince çözüme kavuşturulacak, zarar verici faaliyetlerin bir kamu hizmetinin görülmesine bağlı olmadığı ya da başka bir deyişle 11.2.1959 tarihli İctihadı Birleştirme Kararı'nda da belirtildiği üzere söz konusu faaliyetlerin bir idari karara, bir plan veya projeye dayanmadan ya da bunlara aykırı bir şekilde (idari fiil niteliğini haiz olmaksızın) gerçekleştirildiği hallerde ortaya çıkan uyuşmazlıklar ise adli yargı mercilerince halledilecektir. Zira, idari yargı yerlerinde görülmesi gereken tazminat davaları, ancak kamu hizmetinin işlemesinden dolayı ortaya çıkan zararlardan doğan davalardır. Ayrıca bu konudaki iddiaların da idari yargı yerlerinin görev alanına dahil idari ve hukuki bir tasarrufa, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 2. maddesinde yer alan ifadeyle idari eylem ve işleme dayanması gerekir³⁴⁰.

³⁴⁰ HELVACI, a.g.e., s.50; GÖKSEL, a.g.e., s.121; KAYIR, a.g.e., s.20 vd.; TANDOĞAN,(Medeni Hukuk Açısından), 38; SİRMEN,(Taşınmaz Mülkiyeti), 119; TURGUT,(Çevre Hukuku), 599

2- GENEL HÜKÜMLERE DAYANARAK AÇILABİLECEK DAVALAR

Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin ikinci fıkrasında: *"Kirlenenin, meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır"* hükmüne yer verilmekte ve bu düzenleme ile "sorumlulukların (istemlerin) yarışması" ilkesinin benimsendiği kabul edilmektedir. Buna göre, farklı tip sorumluluklara yol açabilecek türde bir çevresel etkiden zarar gören kimse, hükümler arasında seçim yapma yetkisine göre menfaatine uygun olan sorumluluk hükmüne dayanabilecektir. Zarar gören kimse davasını, somut olayın özelliklerine göre kendisine en elverişli olan hükme dayandırabilecektir³⁴¹.

Uygulama tarafından da, özel genel hüküm ilişkisi değil, sorumlulukların yarışmasının söz konusu olduğu belirtilmektedir³⁴². Sorumlulukların yarışmasının kabul edilmesi, Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin 1. fıkrasının özel bir hüküm niteliğinde olmadığını göstermektedir³⁴³.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin ikinci fıkrası ile kastedilen genel

³⁴¹ KAYIR, a.g.e., s.128; GÖKSEL, a.g.e., s.122; TANDOĞAN,(Medeni Hukuk Açısından), 38; SİRMEN,(Taşınmaz Mülkiyeti), 296; TURGUT,(Çevre Hukuku), 599; GÖKYAYLA, a.g.m., s.302 vd.; ÇÖRTOĞLU,(Sorumlulukların Karşılaştırılması), 97 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 51; AKİPEK, a.g.m., s.19-20; ATEŞ, a.g.m., s.79; HELVACI, a.g.e., s.55 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 120; YONGALIK, a.g.e., 119 vd.

³⁴² 4.HD: 09.02.1988 T. ve 1987/10677 E., 1988/1297 K.(YKD, 1988, C.14, S.8, s.1076-1077); 3.HD: 06.02.1997 T. ve 1997/458 E., 1997/1307 K.(YKD, 1997, C.23, S.5, s.693-697)

³⁴³ KAYIR, a.g.e., s.128; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 39 vd.; SİRMEN,(Çevre Kanununa Göre), 23; GÖKSEL, a.g.e, s.122; HELVACI, a.g.e., s.55 vd.; 4.HD: 09.02.1988 T. ve 1987/10677 E., 1988/1297 K.(YKD, 1988, C.14, S.8, s.1076-1077); 3.HD: 06.02.1997 T. ve 1997/458 E., 1997/1307 K.(YKD, 1997, C.23, S.5, s.693-697); GÖKYAYLA, a.g.m., s.303; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 91

hükümler, Türk Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu'nun ilgili hükümleridir³⁴⁴.

A- Medeni Kanun Hükümlerine Göre Kirletene Karşı Açılabilen

Davalar

Türk Medeni Kanun'un özellikle 730 ve 737. maddesi, çevre kirlilikleri bakımından büyük önem taşımakta olup "Komşu Hakkı" kenar başlığını taşıyan 737. maddesine göre: *"Herkes, taşınmaz mülkiyetinden doğan yetkileri kullanırken ve özellikle işletme faaliyetini sürdürürken, komşularını olumsuz şekilde etkileyecek taşkınlıktan kaçınmakla yükümlüdür.*

Özellikle, taşınmazın durumuna, niteliğine ve yerel adete göre komşular arasında hoş görülebilecek dereceyi aşan duman, buğu, kurum, toz, koku çıkartarak, gürültü veya sarsıntı yaparak rahatsızlık vermek yasaktır.

Yerel adete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan denkleştirmeye ilişkin haklar saklıdır."

Bu düzenlemeyle, çevreyi kirletici faaliyetlere karşı, komşular arasında hoş görülebilme sınırının aşılması halinde, zarar görenlere bir takım istemlerde bulunabilme imkanı tanınmıştır. İşte bu istemler, Türk Medeni Kanunu'nun çevre kirliliği bakımından önem taşıyan ikinci önemli maddesini teşkil eden 730. maddesinde düzenlenmiştir. Türk Medeni Kanunu'nun 730 maddesine göre: *"Bir taşınmaz malikinin mülkiyet hakkını bu hakkın yasal kısıtlamalarına aykırı kullanması sonucunda zarar gören veya zarar tehlikesi*

³⁴⁴ KAYIR, a.g.e., s.129; GÖKSEL, a.g.e., s.122; HELVACI, a.g.e., s.50 vd.

ile karşılaşan kimse, durumun eski haline getirilmesini, tehlikenin ve uğradığı zararın giderilmesini dava edebilir.

Hakim, yerel adete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan zararların uygun bir bedelle denkleştirilmesine karar verebilir.”

Sorumluluğun şartları; taşınmazın kullanılmasında çevre etkisi yaratan taşkın bir müdahale sonucunda komşuya zarar verilmesi, taşkın müdahale ile zarar arasında uygun illiyet bağının bulunması ve hukuka aykırılık unsurlarıdır³⁴⁵.

Türk Medeni Kanunu'nun 730. maddesinde zarara uğrayan veya uğrama tehlikesinde bulunan kimseye, kirliliğin önlenmesi veya durdurulması, eski halin iadesi ve tazminat davası açabilme hakkı tanınmaktadır³⁴⁶.

Çevrenin kirletilmesinden zarar görenler, eğer şartları varsa TMK'nun 730. maddesi uyarınca eski hale iade (tecavüz sebebinin sona erdirilmesi) talebinde bulunabilecekler, henüz zarar doğmamış olmakla birlikte zararın doğma tehlikesiyle karşı karşıya bulunanlar ise şartları varsa TMK'nun 730. maddesi ve BK'nun 59. maddesi (TBK m.70/1) uyarınca tehlikeyi giderecek veya önleyecek güvenlik tedbirlerinin alınmasını talep edebilecekler. Daha kısa bir anlatımla, tehlikenin izalesi talebinde bulunabileceklerdir. Ancak bu nitelikteki taleplerin Çevre Kanunu'na dayandırılabilmesi mümkün değildir. Zira, Çevre Kanunu çevrenin kirlenmesinden zarar gören veya zarar görme tehlikesi altında bulunanların kirletene karşı bir önleme talebinde bulunabilmelerine mesnet teşkil edebilecek herhangi bir hükme yer

³⁴⁵ KAYIR, a.g.e., s,130; GÖKSEL, a.g.e.,s.123 vd.; HELVACI, a.g.e., s.50 vd.

³⁴⁶ GÖKSEL, a.g.e.,s.122 vd.; HELVACI, a.g.e., s.50 vd.; KAYIR, a.g.e., s,128 vd.

vermemiştir³⁴⁷.

Ayrıca, Türk Medeni Kanunu'nun 730. maddesinin 2. fıkrasında fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesine de yer verilmiştir. Böylece yerel adete ve hukuka uygun kirletmelerde, zarar gören lehine fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesine dayanılarak makul bir tazminata hükmedilebilecektir³⁴⁸.

Türk Medeni Kanun'da düzenlenen bu sorumluluğun hukuki niteliği, uygulamada da kabul edildiği üzere, kusursuz bir sorumluluk hali olup, kurtuluş kanıtı da kabul edilmemektedir. Bu yüzden buradaki sorumluluk ağırlaştırılmış bir kusursuz sorumluluk halidir³⁴⁹

Türk Medeni Kanunu'nun 730. maddesine göre, zarara uğrayan ve uğrama tehlikesi içinde bulunan kimseye tanınan talep hakları, kirliliğin önlenmesi veya durdurulması, eski halin iadesi ve tazminat davası açabilmesidir³⁵⁰.

a- Çevrenin Kirlenmesinin Önlenmesi ve Durdurulması Davası

Çevre kirlenmesi henüz başlamamış olabileceği gibi başlamış ve devam ediyor da olabilir. Burada ikili bir ayrım söz konusudur³⁵¹.

İlk olarak eğer henüz bir çevre kirliliği gerçekleşmemiş olmakla birlikte,

³⁴⁷ GÖKSEL, a.g.e., s.123 vd.; HELVACI, a.g.e., s.52 vd.; KAYIR, a.g.e., s.128-129; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 91 vd.

³⁴⁸ GÖKSEL, a.g.e., s.123; ATEŞ, a.g.m., s.71; AKİPEK, a.g.m., s.18; KAYIR, a.g.e., s.131; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 91 vd.

³⁴⁹ ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 90; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 201 vd.; KAYIR, a.g.e., s.130; GÖKSEL, a.g.e., s.123; REİSOĞLU, a.g.e., s.163; GÖKYAYLA, a.g.m., s.303-304; BADUR, a.g.m., s.108

³⁵⁰ GÖKSEL, a.g.e., s.123; KAYIR, a.g.e., s.130-131; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 91 vd.; HELVACI, a.g.e., s. 80; AKİPEK, a.g.m., s.6 vd.; ERTAŞ,(Çevreyi Kirleten), 200 vd.; BADUR, a.g.m., s.108 vd.

³⁵¹ KAYIR, a.g.e., s.131; GÖKSEL, a.g.e., s.124; HELVACI, a.g.e., s.57 vd.; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 91; YONGALIK, a.g.e., s.125 vd.

gerçekleşme ihtimali varsa açılacak dava çevre kirlenmesinin önlenmesi davasıdır. Bu davanın açılacağı hallerde, henüz taşkın nitelikte bir çevresel etkiden söz etmek mümkün olmadığı gibi bir zarar da mevcut değildir. Bununla birlikte ilgili taşınmazın kullanılması veya üzerinde yapılacak faaliyet sonucu kirlilik gerçekleşebilecektir. Böylece, bu dava ile bir zarar tehlikesinin ortaya çıkması durumunda, tehlike ile karşı karşıya kalanların henüz zarara uğramadan tehlikenin giderilmesini talep etmeleri amaçlanmaktadır³⁵². Bu durumda, söz konusu davanın açılabilmesi için; zarar görme ihtimali olan kimsenin malikin tasarladığı davranış ve girişimin, çevre kirliliğini(zararı) doğuracak nitelikte olduğunu ispat etmesi zorunlu olmaktadır. Henüz ortada bir kirlilik olmamakla birlikte, faaliyetin çevre kirliliğine neden olacak nitelikte olması yeterli olmakta ve bu dava, çevre kirliliği tehlikesi devam ettiği sürece her zaman açılabilir³⁵³.

Tehlike yaratan durumun ortadan kaldırılması için, gelecekte yapılması düşünülen faaliyetin yasaklanması veya çevresel etkilerin sınırlandırılması şeklinde önlemlerden hangisi olacağına hakim karar verecektir³⁵⁴.

İkinci olarak, çevre kirlenmesi henüz başlamış ve devam ediyorsa açılacak dava faaliyetin durdurulması davasıdır. Mevcut ve devam etmekte olan bir çevre kirliliğine uğrayan kimse, çevreye verilen zararın artmasının önlenmesini sağlamak amacıyla böyle bir faaliyetin durdurulmasını çevre

³⁵² GÖKSEL, a.g.e., s.124; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 91-92; KAYIR, a.g.e., s.131-132; HELVACI, a.g.e., s.55 vd.; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 51 vd.; TURGUT,(Çevre Hukuku), 533; BADUR, a.g.m., s.108-109

³⁵³ KAYIR, a.g.e., s.131; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 92; REİSOĞLU, a.g.e., s.163; GÖKSEL, a.g.e., s.124; ÇÖRTOĞLU,(Komşuluk Hukuku), 218; AKİPEK, a.g.m., s.11; GÖKSEL, a.g.e., s.124; GÜNEŞ, a.g.e., s.139-140

³⁵⁴ ÇÖRTOĞLU,(Komşuluk Hukuku), 218; GÖKSEL, a.g.e., s.124; KAYIR a.g.e., s.132; GÖKYAYLA, a.g.m., s.302 vd.

kirliliğinin devam ettiği sürece her zaman isteyebilecektir³⁵⁵.

Bu hükme dayanılarak, çevre kirliliğine sebep olan, kötü kokuların yayılmasını önleyecek önlemlerin alınması, bozuk olduğundan kurum saçan bacanın tamir ettirilmesi, aşırı gürültüye son verilmesi, pis suların sızması, sarsıntıya neden olan makinelerin kaldırılması talep edilebilecektir³⁵⁶.

b- Eski Halin İadesi Davası

Çevresel etkilerin süreklilik arz ettiği durumlarda, zarar da devamlı bir nitelik taşıyacak ve tazminat davasının tek başına etkinliği azalacaktır. Türk Medeni Kanun'da çevresel etkilerin ortadan kaldırılması ve tekrarının önlenmesi amacıyla tazminat davasının yanı sıra eski hale iade davası öngörülmüş bulunmaktadır. Eski hale getirme davası, çevrenin belirlenmiş ya da kabul edilmiş düzeylerin altında bozulması halinde ve genelde ekolojik açıdan parasal giderime yeğlenmesi gereken dava türüdür³⁵⁷. Bu dava, çevre kirlenmesine neden olan etkenlerin yok edilmesi veya çevrenin kirlenmesinden önceki haline tekrar getirilmesi amacıyla açılabilir. Türk Medeni Kanununun 730. maddesi çerçevesinde eski halin iadesine, yani çevreyi tekrar temiz hale getirme kararı verebilmesi için bunun mümkün olması gerekmekte olup, eğer çevrenin tekrar temizlenebilmesinin mümkün değilse hakim ancak tazminata hükmedebilecektir. Örneğin, kirlenmiş bir

³⁵⁵ KAYIR a.g.e., s.131; ERTAŞ(Çevre Hukuku), 91- 92; HELVACI, a.g.e, s.80; GÖKSEL, a.g.e., s.124

³⁵⁶ KAYIR, a.g.e, s.132; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 91-92; GÖKSEL, a.g.e., s.124; AKİPEK, a.g.m., s.11 vd.

³⁵⁷ GÖKSEL, a.g.e., s.125; TURGUT,(Çevre Hukuku), 594; KAYIR, a.g.e., s.132; HELVACI, a.g.e., s.57 vd.; PETEK, a.g.m., s.208; ÇÖRTOĞLU,(Komşuluk Hukuku), 218

gölün ya da kıyının eski hale getirilmesi, buraların yeniden yüzülecek, balık avlanacak şekilde iyileştirilmesi anlamına gelmektedir³⁵⁸.

Eski halin iadesi için gerekli önlemlerin neler olacağını davacı belirtmekle zorunlu olmayıp hakim, bilirkişiler aracılığı ile bunları tespit ettirip bu önlemlerin gerek davalı gerekse masraflar davalıya ait olmak üzere davacı tarafından alınmasına da karar verebilmektedir. Bu önlemlere örnek olarak, kokuyu önlemek için pis suların kanalizasyonlara veya kapalı fosseptiklere aktarılması ve gürültüyü kesmek için duvarın izole edilmesi şeklinde olabilmektedir³⁵⁹.

Kirletici faaliyet devam ettiği sürece; hatta kirletici faaliyet sona erse bile, tekrar eski hale getirmenin mümkün olduğu durumlarda eski hale getirme davası açılabilir³⁶⁰.

c- Tazminat Davası

Bu dava, bir taşınmazın kullanılmasına bağlı olarak ortaya çıkan taşkın nitelikteki çevresel etkiden doğan maddi ve manevi zararın giderimini amaçlamaktadır. Zarar gören tarafın, taşınmaz malikinin davranışlarının aşırılık taşıdığını ve bundan kendisinin zarar gördüğünü ve mülkiyet hakkının tecavüzü ile kendisinin uğradığı zarar arasında bir illiyet bağının mevcut

³⁵⁸ ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 91-92; KAYIR, a.g.e., s.132; GÖKSEL, a.g.e., s.125; TURGÜT,(Çevre Hukuku), 594; AKİPEK, a.g.m., s.11 vd.

³⁵⁹ GÖKSEL, a.g.e., s.125; KAYIR, a.g.e., s.132; 1.H.D: 25.10.2007 T. ve 2007/7763 E., 2007/10142 K. "...mahallinde içlerinde biri çevre mühendisi en az üç kişiden oluşan uzman bilirkişiler aracılığıyla uygulama yapılması, komşuluk hukukuna aykırılığın özellikle rahatsız edici bir durumun oluşup oluşmadığının belirlenmesi, komşuluk hukukuna aykırılığın saptanması halinde bu aykırılığın hangi önlem ya da önlemlerle giderilebileceğinin belirlenmesi..."

³⁶⁰ KAYIR, a.g.e., s.132; GÖKSEL, a.g.e., s.125; AKİPEK, a.g.m., s.6 vd.

olduğunu ispatlaması yeterlidir³⁶¹.

Tazminatın kapsamı, sorumluluk hukukunun genel hükümlerine göre belirlenmekte ve burada kusursuz bir sorumluluk öngörüldüğünden dolayı kirliliğe neden olanın kusurunun etkisi ancak munzam kusur görüntüsü altında tazminat miktarının hesaplanmasında ağırlaştırıcı bir etken olarak gündeme gelebilmektedir³⁶².

B) Borçlar Kanunu Hükümlerine Dayanan İstem Hakları

Kirletenin hukuki sorumluluğu bakımından, Borçlar Kanunu'nda başvurulabilen genel hükümler; genel haksız fiil sorumluluğunu düzenleyen 41. madde(TBK m.49), istihdam edenin sorumluluğuna ilişkin 55. madde(TBK m.66), hayvan tutucusuna ilişkin 56 (TBK m.67 ve 68) ve bina ve yapı eseri malikinin sorumluluğunu düzenleyen 58. maddelerdir.(TBK m.69 ve 70)

a- Borçlar Kanunu'nun 41. maddesi

Borçlar Kanunu'nun 41/1 maddesine göre: "*Gerek kasten, gerek ihmal ve tesyüb yahut tedbirsizlik ile haksız bir surette diğer kimseye bir zarar ıka eden şahıs, o zararın tazminine mecburdur*"³⁶³.

Genel haksız fiil sorumluluğunu düzenleyen bu madde, kusura dayanan bir sorumluluk düzenlenmektedir. Zarar görenin bu hükümden

³⁶¹ ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 92; KAYIR, a.g.e., s.132-133; GÖKSEL, a.g.e., s.126; TURGÜT,(Çevre Hukuku), 594 vd.

³⁶² KAYIR, a.g.e., s.132-133; GÖKSEL, a.g.e., s.126; HELVACI, a.g.e., s.87 vd.

³⁶³ 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 49. maddesine göre; "*Kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren, bu zararı gidermekle yükümlüdür.*

Zarar verici fiili yasaklayan bir hukuk kuralı bulunmasa bile, ahlaka aykırı bir fiille başkasına kasten zarar veren de, bu zararı gidermekle yükümlüdür".

yararlanabilmesi için, kirletici fiillerden zarara uğradığını, kirletenin kusurunun bulunduğunu, fiilin hukuka veya ahlaka aykırılığını ve ayrıca uğradığı zarar ile kirletenin davranışı arasında uygun illiyet bağının varlığını da ispat etmesi gerekmektedir. Zarara uğrayan açısından daha fazla ispat yükümlülüğü öngördüğünden, bu hükme dayanmanın zorluğu ortadadır. Bununla birlikte, kirlenme ve bozulma dışındaki zararlar bakımından bu hükme dayanılabilir³⁶⁴.

b- Borçlar Kanunu'nun 55. Maddesi

Borçlar Kanunu 55/1.maddesine göre: *"Başkalarını istihdam eden kimse, maiyetinde İstihdam ettiği kimselerin ve amelesinin hizmetlerini ifa ettikleri esnada yaptıkları zarardan mesuldür. Şu kadar ki, böyle bir zararın vuku bulmaması için hal ve maslahatın icap ettiği bütün dikkat ve itinada bulunduğunu yahut dikkat ve itinada bulunmuş olsa bile zararın vukuuna mani olamayacağını ispat ederse mes'ul olmaz"*³⁶⁵.

Bu madde, adam çalıştıranın özel hukuk ve bağımlılık ilişkisi içinde çalıştırdığı ve bir işin görülmesi veya yürütülmesine yardım eden kişilerin, kendilerine bırakılan işleri gördükleri sırada hukuka aykırı bir fiille üçüncü

³⁶⁴ KAYIR, a.g.e., s.133; GÖKSEL, a.g.e., s.126; TURGUT,(Çevre Hukuku), 594 vd.; YONGALIK, a.g.e., s.122-123

³⁶⁵ 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 66 maddesine göre: *" Adam çalıştıran, çalışanın, kendisine verilen işin yapılması sırasında başkalarına verdiği zararı gidermekle yükümlüdür.*

Adam çalıştıran, çalışanını seçerken, işiyle ilgili talimat verirken, gözetim ve denetimde bulunurken, zararın doğmasını engellemek için gerekli özeni gösterdiğini ispat ederse, sorumlu olmaz.

Bir işletmede adam çalıştıran, işletmenin çalışma düzeninin zararın doğmasını önlemeye elverişli olduğunu ispat etmedikçe, o işletmenin faaliyetleri dolayısıyla sebep olunan zararı gidermekle yükümlüdür.

Adam çalıştıran, ödediği tazminat için, zarar veren çalışana, ancak onun bizzat sorumlu olduğu ölçüde rücu hakkına sahiptir".

kişilere vermiş oldukları zararlardan sorumluluğu düzenlenmiştir³⁶⁶.

Borçlar Kanunu'nun 55. (TBK m. 66) maddesi, kusura dayanmayan bir sorumluluk düzenlenmekte ve adam çalıştırana, her türlü dikkat özeni gösterdiğini kanıtlamak suretiyle, sorumluluktan kurtulma imkanı tanınması nedeniyle bu sorumluluk basit olağan sebep sorumluluğu olarak nitelendirilmektedir. Adam çalıştırmanın kirleten olması halinde, Borçlar Kanunu kurtuluş kanıtı getirme getirme imkanı tanıdığından dolayı zarar görenlerin istemleri bakımından Çevre Kanunu'nun hükümleri daha elverişli bulunduğundan Çevre Kanunu hükümlerine dayanmak daha avantajlı olacaktır³⁶⁷.

c- Borçlar Kanunu'nun 56. Maddesi

Borçlar Kanunu 56.maddesine göre: "*Bir hayvan tarafından yapılan zararı o hayvan kimin idaresinde ise o kimse hal ve maslahatın icap ettiği bütün dikkat ve itinayı yaptığını yahut bu dikkat ve itinada bulunmuş olsa bile zararın vukuuna mani olamayacağını ispat etmedikçe tazmine mecburdur*"³⁶⁸.

³⁶⁶ KAYIR, a.g.e., s.134; GÖKSEL, a.g.e., s.127; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 52; YONGALIK, a.g.e., s.123-124

³⁶⁷ KAYIR, a.g.e., s.134; GÖKSEL, a.g.e., s.127; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 52 vd.

³⁶⁸ 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 67 maddesine göre: "*Bir hayvanın bakımını ve yönetimini sürekli veya geçici olarak üstlenen kişi, hayvanın verdiği zararı gidermekle yükümlüdür.*

Hayvan bulduran, bu zararın doğmasını engellemek için gerekli özeni gösterdiğini ispat ederse sorumlu olmaz.

Hayvan, bir başkası veya bir başkasına ait hayvan tarafından ürkütülmüş olursa, hayvanı bulduranın, bu kişilere rücu hakkı saklıdır. "

Aynı Kanun'un 68. maddesine göre: "*Bir kişinin hayvanı, başkasının taşınmazı üzerinde bir zarar verdiği takdirde, taşınmazın zilyedi, o hayvanı yakalayabilir, zararı giderilinceye kadar alıkoyabilir; hatta durum ve koşullar haklı gösteriyorsa hayvanı diğer yollarla etkisiz hâle getirebilir.*

Bu madde sayesinde, hayvan bulunduran kişinin, durumun gerekli kıldığı her türlü özeni göstermiş olduğunu veya böyle bir özeni gösterdiği takdirde bile zararın gerçekleşmesine engel olamayacağını ispat etmek suretiyle bir hayvanın üçüncü kişiye vermiş olduğu zararı karşılamaktan kurtulabilir³⁶⁹. Borçlar Kanunu'nun 56. maddesi hayvan bulunduran kişiye, objektif özen yükümlülüğünü, yani denetim, gözetim ve bakım sorumluluğunu yerine getirdiğini kanıtlayarak sorumluluktan kurtulma olanağı tanınmasından dolayı bu sorumluluk basit olağan sebep sorumluluğu olarak nitelendirilmektedir. Hayvan bulunduranın kirleten olması halinde, Borçlar Kanunu kurtuluş kanıtı getirme getirme imkanı tanıdığından dolayı zarar görenlerin istemleri bakımından Çevre Kanunu'nun hükümleri daha elverişli bulunduğundan Çevre Kanunu hükümlerine dayanmak daha avantajlı olacaktır³⁷⁰.

d- Borçlar Kanunu'nun 58. Maddesi

Konumuz ile ilgili Borçlar Kanunu'ndaki en önemli düzenleme bina ve yapı eseri malikinin sorumluluğunu düzenleyen 58. maddesi olup; bu maddeye göre; *"Bir bina veya imal olunan herhangi bir şeyin maliki, o şeyin fena yapılmasından yahut muhafazadaki kusurundan dolayı mes'ul olur.*

Bu cihetten dolayı kendisine karşı mes'ul olan şahıslar aleyhindeki

Bu durumda, taşınmazın zilyedi derhâl hayvan sahibine bilgi vermek ve sahibini bilmiyorsa, onun bulunması için gerekli girişimleri yapmak zorundadır".

³⁶⁹ KAYIR, a.g.e., s.135; GÖKSEL, a.g.e., s.127; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 52 vd.

³⁷⁰ KAYIR, a.g.e., s.135; TANDOĞAN,(2872 Sayılı Çevre Kanunu), 52 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.127

*rücu hakkı mahfuzdur*³⁷¹.

Borçlar Kanunu'nun 58. maddesinde, kusura dayanmayan bir sorumluluk öngörüldüğü, gerek uygulamada, gerekse doktrinde tereddütsüz bir biçimde kabul edildiğinden dolayı, yapım bozukluğu veya bakım eksikliğinden dolayı malikin hiçbir kusuru olmasa bile, bina ve yapı eseri maliki, meydana gelen çevre kirliliğinden sorumlu tutulacaktır. Buradaki sorumluluk, kurtuluş kanıtı getirilemeyen bir sorumluluk olarak düzenlendiğinden dolayı ağırlaştırılmış bir sebep sorumluluğu olarak kabul edilmektedir³⁷².

Borçlar Kanunu 58. maddesindeki sorumluluk, bina ve yapı eserindeki yapım eksikliği veya bozukluktan doğmaktadır. Buradaki bina, insanların oturması ve diğer ekonomik ihtiyaçlarına cevap vermesi için, arza bağlı şekilde yapılmış, tamamen veya kısmen kapalı(ev, garaj, vs) yerler ve bu yerlerin tamamlayıcı parçalarını ifade eder. Yapı eseri ise, dolaylı veya dolaysız şekilde toprağa bağlı, sabit, insan veya hayvan gibi canlıların barınmasına, eşya gibi cansız şeylerin saklanması ya da konulmasına ayrılmış, etrafı veya üstü az çok kapalı insan gücü ile suni olarak yapılmış

³⁷¹ 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 69 maddesine göre: *“Bir binanın veya diğer yapı eserlerinin maliki, bunların yapımındaki bozukluklardan veya bakımındaki eksikliklerden doğan zararı gidermekle yükümlüdür.*

İntifa ve oturma hakkı sahipleri de, binanın bakımındaki eksikliklerden doğan zararlardan, malikle birlikte müteselsilen sorumludurlar.

Sorumluların, bu sebeplerle kendilerine karşı sorumlu olan diğer kişilere rücu hakkı saklıdır”;

Aynı Kanun'un 70. maddesine göre: *“Bir başkasına ait bina veya diğer yapı eserlerinden zarar görme tehlikesiyle karşılaşan kişi, bu tehlikenin giderilmesi için gerekli önlemlerin alınmasını hak sahiplerinden isteyebilir.*

Kişilerin ve malların korunması hakkındaki kamu hukuku kuralları saklıdır”.

³⁷² KAYIR, a.g.e., s.135-136; GÖKSEL, a.g.e., s.127; KOÇ, a.g.e, s.28; TANDOĞAN,(Kusura Dayanmayan), 178; HELVACI, a.g.e., s.89 vd.

veya düzenlenmiş her türlü şeydir³⁷³.

Borçlar Kanunu 58. maddesi anlamında bina ve yapı eseri kavramları günümüzün teknolojik gelişmeleri karşısında oldukça geniş kapsamlı olmasından (örneğin atom reaktörü, nükleer santraller) ve bunların yapımındaki bozukluk veya bakımındaki eksikliğin çevre için oluşturabileceği zararlı etkilerden hareketle, Borçlar Kanunu'nun 58. maddesinin çevre normu gibi uygulama alanı bulabileceğinden bahsedilmektedir. Çünkü, herhangi bir çevresel etkinin neden olduğu zararların, kimi hallerde söz konusu bina veya diğer yapı eserinin yapımındaki bozukluk veya bakımındaki eksiklikten ortaya çıktığını ileri sürmek mümkün bulunmaktadır³⁷⁴.

Borçlar Kanunu'nun 58. maddesi, çevre kirliliğinin, tesis veya işletmelerden kaynaklanması halinde, çevre zararlarından dolayı sorumluluk bakımından büyük önem taşımaktadır. Uzun zaman sonra ortaya çıkan zararlarda, eksikliğe neden olma ile çevre zararının ortaya çıkması ve tespiti arasında geçen sürede, yapı üzerindeki mülkiyet ilişkisinde değişiklik olabilmekte ve bu tür durumlarda, zarar gören, bir eksiklik dolayısıyla ortaya çıkan kazaya bağlı çevre zararlarında, kaza anındaki malike karşı bu hükümde korunabilmektedir. Buna birlikte, kazaya dayanmayan ve uzun süreli zararlarda, atık çıkışı olduğu süredeki bütün malikler müşterek bir zarardan müteselsilen sorumlu olmaktadır³⁷⁵.

Zarar görme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan kişiler, tehlike arz eden

³⁷³ GÖKSEL, a.g.e., s.137; TANDOĞAN,(Kusura Dayanmayan), 170; KAYIR, a.g.e., s.136; YONGALIK, a.g.e., s.124-125

³⁷⁴ GÖKSEL, a.g.e., s.137-138; ÇÖRTOĞLU,(Komşuluk Hukuku), 266 vd.; KAYIR, a.g.e., s.152; KOÇ, a.g.e., s.27; YONGALIK, a.g.e., s.124 vd.

³⁷⁵ KAYIR, a.g.e., s.136; GÖKSEL, a.g.e., s.128; YONGALIK, a.g.e., s.125

bir bina ve yapı eserinin varlığı halinde, belli bir tedbirin alınması ile bu tehlike önlenebilir nitelikte ise, Borçlar Kanunu 59. (TBK m.70) madde öngörülen hukuki korumadan yararlanarak tedbir alınmasını isteyebilir. Çevre kirliliğinden zarar görme ihtimali olanlar, bu hükümden yararlanarak, kirliliği önleyici tedbirlerin alınması talebinde bulunabilirler³⁷⁶.

3-GÖREVLİ VE YETKİLİ MAHKEME

Çevre hukuku, çevreci bir anlayışın gelişmesine paralel olarak bir çok alanda dikkati çeken gelişmeler göstermektedir. Çevre kirliliğinden doğan çekişmelerin karmaşıklığı ve özel uzmanlık gerektirmesi nedeniyle trafik, iş ve kadastro gibi ihtisas gerektiren çekişmeler olmasına rağmen çevre konusunda ihtisas mahkemelerinin kurulması yönünde herhangi bir çaba gözlenmemektedir. Ancak bu ihtilafları çözmek üzere özel ihtisas mahkemelerinin kurulması gerekmektedir³⁷⁷.

Çevre Kanunu'nda, görevli ve yetkili mahkeme konusunda herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle, çevre kirliliğinden dolayı talepte bulunulması gereken görevli ve yetkili mahkeme, genel hükümlere göre belirlenecektir.

A- Görevli Mahkeme

Görev kuralları, kamu düzenine ilişkindir. Mahkeme, yargılamanın her aşamasında, görevli olup olmadığını kendiliğinden inceler ve görevsiz olduğu

³⁷⁶ KAYIR, a.g.e., s.137; GÖKSEL, a.g.e., s.128; KOÇ, a.g.e., s.91; YONGALIK, a.g.e., s.125 vd.

³⁷⁷ **KAYA, Ö. Katip**; Özel Çevre Mahkemelerinin Gerekliliği, Çevre Dergisi, Ocak Şubat Mart 1994, S.10, s.28-29

kanısına varırsa kendiliğinden görevsizlik kararı verir (HUMK. m.7/1 ve 6100 sayılı Yeni HMK m.1)³⁷⁸.

Çevre kirlenmesinden doğan ve konusu para ile ölçülebilen davalarda görevli mahkeme HUMK 'nun 2. maddesine göre, dava konusunun değerine göre belirlenir. Mahkemelerin görev alanını düzenleyen Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 8. maddesinde değişiklik yapılmasına ilişkin 14/7/2004 tarihli ve 5219 sayılı Kanun'un 2. maddesiyle: “...*mamelek hukukundan doğan değer veya miktarı beş milyar lirayı geçmeyen davaları*” ın sulh hukuk mahkemelerinin görev alanına girdiğini belirtmiştir. Buna göre, beş bin liraya kadar olan davalara bakmak sulh hukuk mahkemelerinin görevine girmektedir. Bu miktarı aşan davalara ise, asliye hukuk mahkemelerinde bakılır. 14/7/2004 tarihinden sonra ise Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun ek 4. maddesine göre her yıl parasal sınırların o yıl için 213 sayılı Vergi Usul Kanununun mükerrer 298 inci maddesi hükümleri uyarınca Maliye Bakanlığınca her yıl tespit ve ilân edilen yeniden değerlendirme oranında artırılması suretiyle uygulanır. Buna göre 01/10/2011 tarihine kadar 2011 yılı için 7.780 (yedibinyediyüzseksen) Türk Lirasına kadar olan davalar sulh hukuk mahkemelerinin, bu miktarın üzerindeki davalar ise

³⁷⁸ RG: 04.02.2011 T. ve 27836 S.; Yeni kabul edilen 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun “Zaman Bakımından Uygulama” başlıklı 448. maddesine göre: “ *Bu Kanun hükümleri, tamamlanmış işlemleri etkilememek kaydıyla derhâl uygulanır.*” Aynı Kanun'un “Yürürlük” başlıklı 451. maddesine göre: “*Bu kanun 1/10/2011 tarihinde yürürlüğe girer*” şeklinde düzenleme yapmıştır.; **ALANGOYA, Yavuz/YILDIRIM, Kamil/DEREN-YILDIRIM, Nevhis**; Medeni Usul Hukuku Esasları, 6.Bası, İstanbul 2006, s.61 vd.; **PEKCANITEZ, Hakan/ATALAY, Oğuz/ÖZEKES, Muhammet**; Medeni Usul Hukuku Temel Bilgiler, 4.Bası, Ankara 2010, s.63 vd.; **ERCAN, İsmail**; Medeni Usul Hukuku, 3. Bası, İstanbul 2006, s.85 vd.; **KURU, Baki/ARSLAN, Ramazan/YILMAZ, Ejder**; Medeni Usul Hukuku, 19. Bası, Ankara 2008, s.122 vd.

asliye hukuk mahkemelerinin görev alanına girmektedir³⁷⁹.

Bu kural hem şahıs ve mal varlığına yönelik maddi, manevi tazminat davalarında hem de önleme, durdurma davalarında da geçerlidir. Değeri parayla ölçülebilen, kişi ve mal varlığına yönelik maddi ve manevi tazminat davalarında, 7.780 TL ana kuralı geçerlidir. Fakat değeri parayla ölçülemeyen kişi varlığına yönelmiş fiillere karşı açılacak davalarda görevli mahkeme asliye hukuk mahkemesidir³⁸⁰.

6100 sayılı HMK'nun yürürlük tarihi olan 01/10/2011 tarihinden sonrası için sulh hukuk ve asliye hukuk mahkemelerinin görevi ayrı ayrı düzenlenmiş olup miktara bakılmadan konu yeniden düzenlenmiştir Yeni kabul edilen 6100 sayılı Hukuk Muhakemelerinin Kanunu'nun "Asliye Hukuk Mahkemelerinin görevi" başlıklı 2. maddesine göre: *"Dava konusunun değer ve miktarına bakılmaksızın mal varlığı haklarına ilişkin davalarla, şahıs varlığına ilişkin davalarda görevli mahkeme, aksine bir düzenleme bulunmadıkça asliye hukuk mahkemesidir.*

Bu Kanunda ve diğer kanunlarda aksine düzenleme bulunmadıkça, asliye hukuk mahkemesi diğer dava ve işler bakımından da görevlidir."

6100 sayılı Hukuk Muhakemelerinin Kanunu'nun "Sulh Hukuk Mahkemelerinin görevi" başlıklı 4. maddesine göre: *"(1) Sulh hukuk mahkemeleri, dava konusunun değer veya tutarına bakılmaksızın;*

³⁷⁹ KAYIR, a.g.e., s.154; GÖKSEL, a.g.e., s.128; ALANGOYA/YILDIRIM/DEREN-YILDIRIM, a.g.e., s.s.62 vd.; PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, a.g.e., s.63 vd.; ERCAN, a.g.e., s.85 vd.; KURU/ARSLAN/YILMAZ, a.g.e., s.123 vd.

³⁸⁰ KURU/ARSLAN/YILMAZ, a.g.e., s.139 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.307; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 125; ERCAN, a.g.e., s.97 vd.; PETEK, a.g.m., s.213 vd.; KAYIR, a.g.e., s.154 vd.; GÖKSEL, a.g.e., s.128; PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, a.g.e., s. s.71 vd.

a) *Kiralanan taşınmazların, 9/6/1932 tarihli ve 2004 sayılı İcra ve İflas Kanununa göre ilamsız icra yoluyla tahliyesine ilişkin hükümler ayırık olmak üzere, kira ilişkisinden doğan alacak davaları da dâhil olmak üzere tüm uyuşmazlıkları konu alan davalar ile bu davalara karşı açılan davaları,*

b) *Taşınır ve taşınmaz mal veya hakkın paylaşılmasına ve ortaklığın giderilmesine ilişkin davaları,*

c) *Taşınır ve taşınmaz mallarda, sadece zilyetliğin korunmasına yönelik olan davaları,*

ç) *Bu Kanun ile diğer kanunların, sulh hukuk mahkemesi veya sulh hukuk hâkimini görevlendirdiği davaları görürler.” şeklinde açıkça belirtilmiştir.*

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda ve diğer kanunlarda aksine düzenleme bulunmadıkça mal varlığı haklarına ilişkin davalarla, şahıs varlığına ilişkin davalarda ve diğer dava ve işler bakımından görevli mahkeme, dava konusunun değer ve miktarına bakılmaksızın asliye hukuk mahkemesi görevli olup, bunun dışında bu Kanun'un 4. maddesinde sayılanlar ile diğer kanunlarda açıkça belirtilen davalar bakımından sulh hukuk mahkemesi görevlidir. Buna karşılık, asliye hukuk mahkemelerinin görevi asıl, sulh hukuk mahkemelerinin görevi ise istisnai olduğundan, özel bir kanun hükmüyle açıkça sulh mahkemelerinde bakılacağı bildirilmeyen

fiillere karşı açılacak davalarda görevli mahkeme genel görev çerçevesinde asliye hukuk mahkemesidir³⁸¹.

B- Yetkili Mahkeme

Çevre kirliliği esasında bir haksız fiil olduğundan bu tür davalarda yetkili mahkeme HUMK'nun 21. maddesine göre, haksız fiilin yani çevre kirlenmesinin meydana geldiği yer mahkemesi olarak düzenlemesine rağmen; 6100 sayılı HMK'nun 16. maddesine göre ise yetkili mahkeme, haksız fiilden doğan davalarda, haksız fiilin işlendiği veya zararın meydana geldiği yahut gelme ihtimalinin bulunduğu yer ya da zarar görenin yerleşim yeri mahkemesi şeklinde haksız fiilin yapısına uygun ve zarar görene seçimlik yerlerin herhangi birinde dava açma hakkı tanımıştır³⁸².

Çevre kirliliğinden kaynaklanan davalarda zarar gören, belirtilen yerlerin herhangi birinde dava açabilecektir. Örneğin, komşu bir ilde bulunan fabrikadan çıkan kimyasal gazların etkilerinin hissedildiği bir ildeki zarar gören, kirlenene karşı kirlenmenin meydana geldiği yer olarak, bulunduğu yerde, haksız fiilin gerçekleştiği komşu ilde, zararın meydana gelme ihtimali bulunduğu yerde ve yerleşim yerinde dava açabilecektir³⁸³.

³⁸¹ KAYIR, a.g.e., s.155; GÖKSEL, a.g.e., s.128-129; PETEK, a.g.m., s.213; ERTAŞ,(Çevre Hukuku),124-125; GÖKYAYLA, a.g.m., s.307

³⁸² PETEK, a.g.m., s.213; KAYIR, a.g.e., s.155; GÖKSEL, a.g.e., s.129; GÖKYAYLA, a.g.m., s.307; ALANGOYA/YILDIRIM/DEREN-YILDIRIM, a.g.e., s. 91 vd.; PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, a.g.e., s. s.76 vd.; ERCAN, a.g.e., s.100 vd.; KURU/ARSLAN/YILMAZ, a.g.e., s.149 vd.

³⁸³ PETEK, a.g.m., s.214; KAYIR, a.g.e., s.155; GÖKSEL, a.g.e., s.129

Mahkemenin yer olarak yetkisi, kamu düzenine ilişkin olmadığı gibi, kesin de değildir³⁸⁴.

Ayrıca, zarar gören 6100 sayılı HMK' nun 6. maddesinde genel yetkili mahkeme olan, davalı gerçek veya tüzel kişinin davanın açıldığı tarihteki yerleşim yeri mahkemesinde de dava açabilecektir.

Taşınmazdan kaynaklanan çevre kirlenmelerinde HUMK'nun 13. maddesine göre; taşınmazın bulunduğu yer mahkemesinde de dava açılabilir. Eğer çevre kirlenmesi birden fazla taşınmazdaki işletmeler sebep olmuşsa bu durumda taşınmazlardan herhangi birinin bulunduğu yer mahkemesinde de dava açılabilir. 6100 sayılı HMK'nun 12. maddesine göre ise, taşınmaz üzerindeki aynı hakka ilişkin veya aynı hak sahipliğinde değişikliğe yol açabilecek davalar ile taşınmazın zilyetliğine yahut alıkoyma hakkına ilişkin davalarda, taşınmazın bulunduğu yer mahkemesinin kesin yetkili olduğunu belirtilmiştir³⁸⁵.

Çevre kirlenmesi aynı zamanda bir kimsenin sağlığının bozulması yanında kişilik haklarının ihlaline de sebep olmuşsa, davacı Türk Medeni Kanunu'nun 25. maddesine göre, maddi ve manevi tazminat davası istemleri ile vekaletsiz iş görmeden elde edilen kazancın verilmesine ilişkin davaları da

³⁸⁴ ALANGOYA/YILDIRIM/DEREN-YILDIRIM, a.g.e., s. 91 vd.; PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, a.g.e., s. s.76 vd.; ERCAN, a.g.e., s.100 vd.; KURU/ARSLAN/YILMAZ, a.g.e., s.149 vd.; KAYIR, a.g.e., s.155; GÖKSEL, a.g.e., s.129; PETEK, a.g.m., s.214; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 124; GÖKYAYLA, a.g.m., s.307

³⁸⁵ PETEK, a.g.m., s.214; KAYIR, a.g.e., s.156; GÖKSEL, a.g.e., s.129; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 124; GÖKYAYLA, a.g.m., s.307

kendi yerleşim yeri veya davalının yerleşim yeri mahkemesinde de açabilir³⁸⁶.

4- İSPAT YÜKÜ

İspat yükü, kanunda özel bir düzenleme bulunmadıkça, iddia edilen vakiya bağlanan hukuki sonuçtan kendi lehine hak çıkararak tarafa aittir. İspat yükü söz konusu kirletici faaliyetten zarar gören davacıya aittir.(HUMK m.6 ve 6100 sayılı HMK m.190) Davacı davalının sorumluluğu için aranan şartların varlığını ispatla yükümlüdür³⁸⁷.

Hukuka aykırı fiilleri – çevre kirlenmesiyle- zarara uğradığını ispat etmekte davacıya düşer. Kirletici faaliyetle zarar arasında uygun illiyet bağının bulunduğunu ispatlama yükümlülüğü açısından davacı sorumludur.

Kanuni bir karineye dayanan taraf, sadece karinenin temelini oluşturan vakiya ilişkin ispat yükü altındadır. Kanunda öngörülen istisnalar dışında, karşı taraf, kanuni karinenin aksini ispat edebilir.

Çevre kirlenmesinden zarara uğrayan kimse bundan bazı yararlar sağlamışsa bu yararların zararlardan mahsubu gerekir. Bu tip yararların varlığını ve miktarını davalı ispatlayacaktır.

Çevre kirlenmesinden ve bu kirlenmeden doğan zararlar Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu anlamında maddi vaka olduğundan bu konuda her türlü delilin ileri sürülebilmesi ve mahkemece incelenmesi mümkündür.

³⁸⁶ ERTAŞ,(Çevre Hukuku),125; TURGUT,(Çevre Hukuku), 592 vd.; GÖKYAYLA, a.g.e., s.307; PETEK, a.g.e., s.214; GÖKSEL, a.g.e., s.130

³⁸⁷ ALANGOYA/YILDIRIM/DEREN-YILDIRIM, a.g.e., s. 321 vd.; PEKCANITEZ/ATALAY/ ÖZEKES, a.g.e., s. s.239 vd.; ERCAN, a.g.e., s.305 vd.; KURU/ARSLAN/YILMAZ, a.g.e., s.375 vd.

Şu halde çevre kirlenmesinden doğan sorumluluğun kurucu unsurlarının somut olayda gerçekleştiğini ispat yükünü taşıyan taraf davacı olmaktadır³⁸⁸.

Ancak çevre zararlarının ispatlanması bazı durumlarda çok zor olduğundan dolayı -Yargıtay'ın baz istasyonu konusunda vermiş olduğu yerleşik içtihat halini alınan kararlarındaki gibi -ispat külfetinin tersine çevrilmesi gibi zarar görenler açısından kolaylıklar sağlanabilir. Burada baz istasyonu kuranlar riskin olmadığını ispat edeceklerdir.

5. ZAMANAŞIMI

Çevre Kanunu'nda zamanaşımına ilişkin herhangi bir özel düzenleme yer almamakta iken çevre kirliliği esasında haksız fiil sayıldığı için Borçlar Kanunu'nun 60. maddesi hükümleri uygulanmaktaydı. Ancak 26/04/2006 tarihinde 5491 sayılı Kanun'unun 19. maddesi ile Çevre Kanunu'na eklenen fıkra ile haksız fiillerde zamanaşımını düzenleyen Borçlar Kanunu'nun 60. madde hükmüne paralel olarak fakat süreyi uzatarak, *“Çevreye verilen zararların tazminine ilişkin talepler zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten itibaren beş yıl sonra zaman aşımına uğrar.”* şeklinde düzenleme yapılmıştır³⁸⁹.

Borçlar Kanunu'nun 60. maddesinin 1. fıkrasına göre haksız fiil sebebiyle tazminat davası açma hakkı çevre kirlenmesinden zarar gören

³⁸⁸ ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 124; TURGUT,(Çevre Hukuku), 596 vd.; GÖKYAYLA, a.g.m., s.307 vd.; ATEŞ, a.g.m., s.78

³⁸⁹ PETEK, a.g.m., s.214-215

kişinin zararını ve faili öğrendiği tarihten itibaren bir yıllık zamanaşımına tabidir. Haksız fiil sebebiyle tazminat davası açma hakkı her halükarda zarar verici fiilin – çevre kirlenmesinin – vuku bulduğu tarihten itibaren 10 yıl geçmekle zamanaşımına uğrar³⁹⁰.

Çevre zararlarından dolayı kirletenin hukuki sorumluluğunda zamanaşımı süresi, zarar görenin zararı ve kirleteni öğrendiği tarihten itibaren 5 yıl ve her halde zararın doğmasına neden olan fiilin işlendiği tarihten itibaren 5 yıldır³⁹¹.

Zarar verici faaliyet devam ettiği sürece 5 yıllık süre işlemeye başlamaz. Ayrıca, zararın tam olarak gerçekleşmesi yanında, zarar verenin de öğrenilmesi gerekir. Sorumlular birden fazla ise, zarar gören sorumluları farklı tarihlerde öğrenirse, her bir sorumlu için zaman aşımı farklı tarihlerde işlemeye başlar³⁹².

Olayın meydana gelmesi ile zarar verici fiil veya ile zararın gerçekleşmesi arasında, 5 yıldan daha uzun bir sürenin geçme ihtimalinin bulunması, zarar gören aleyhine sonuçlar doğurabilecek niteliktedir. Örneğin,

³⁹⁰ GÖKSEL, a.g.e., s.130; KAYIR, a.g.e., s.156, Çevre zararlarının “kümülatif ve sinerjik etkiler nedeniyle” uzun yıllar sonra ortaya çıkabilmesi yüzünden, geleneksel haksız fiil hukukundaki zamanaşımı kurallarının işletilmesinin elverişli olmadığı; bu sebeple, ülkemizde de, diğer ülkelerde olduğu gibi özel bir düzenlemenin getirilerek, söz konusu sürelerin uzatılması gerektiği ileri sürülmüştür. Turgut,(Çevre Hukuku), 608; Aynı yönde bkz. YONGALIK, a.g.e., s.117; 6098 sayılı Yeni Borçlar Kanunu'nun “zamanaşımı” başlıklı 72. maddesine göre: “Tazminat istemi, zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten başlayarak iki yılın ve her hâlde fiilin işlendiği tarihten başlayarak on yılın geçmesiyle zaman aşımına uğrar. Ancak, tazminat ceza kanunlarının daha uzun bir zaman aşımı öngördüğü cezayı gerektiren bir fiilden doğmuşsa, bu zaman aşımı uygulanır.”

Haksız fiil dolayısıyla zarar gören bakımından bir borç doğmuşsa zarar gören, haksız fiilden doğan tazminat istemi zaman aşımına uğramış olsa bile, her zaman bu borcu ifadan kaçınabilir.”

³⁹¹ KAYIR, a.g.e., s.156; GÖKSEL, a.g.e., s.130; ERTAŞ,(Çevre Hukuku), 121

³⁹² KAYIR, a.g.e., s.157

nükleer bir santralden sızan radyasyon sonucu bir kimse, 20 yıl sonra kanser hastalığına yakalanırsa, zamanaşımının dolması nedeniyle, dava açamayacaktır. Zira, zarar, zarar verici fiilin meydana gelmesinden itibaren, 20 yıl geçtikten sonra gerçekleşmiştir. Bu sebeple, doktrinde, sorumluluğu doğuran, zarar verici olay veya fiil, uzun süre devam eden bir olay veya fiil niteliğindeyse, 5 yıllık sürenin, bu fiil veya olayın sona erdiği anda işlemeye başlaması gerektiği ileri sürülmektedir. Böyle bir durumda, zarar henüz gelişme gösterdiğinden, tam olarak öğrenilmiş sayılamaz ve zaman aşımı da işlemeye başlamaz.³⁹³

Kanaatimizce, mutlak zamanaşımı süresi konusundaki 5 yıllık genel zamanaşımı süresi yeterlidir değildir. Ayrıca, sorumluluğu doğuran, zarar verici fiil veya olay, uzun süre devam eden bir fiil veya olay niteliğindeyse, 5 yıllık sürenin, bu fiil veya olayın sona erdiği anda işlemeye başlaması daha yerinde olacaktır.

Eğer çevre kirlenmesi sürekli bir nitelik taşıyorsa zamanaşımı işlemeye başlamaz. Zarar verici fiil veya olay sürekli nitelikte olmakla birlikte, bazı kesintilerle bağımsız zararlar doğurmuşsa; bunlar için 5 yıllık süre, bu zararlara sebebiyet veren her bir fiil ve olayın meydana gelmesi tarihinden itibaren başlar. Bununla birlikte, yeni olayların neticesi, olarak zarar görenin önceden tahmin edemeyeceği yeni bir zarar meydana gelirse, mesela görülen cismani bir zarar neticesi olarak yeni bir hastalığın ortaya çıkması gibi, bu yeni zarar yeni bir tazminat hakkı doğurduğundan, zamanaşımının yeni zararı öğrenmeden itibaren başladığını kabul etmek, zarar ve ziyanın

³⁹³ KAYIR, a.g.e., s.157; GÖKSEL, a.g.e., s.131

karşılanmasını hedefleyen maddeye uygun olacaktır³⁹⁴.

Zarar tehlikesinin önlenmesi veya durdurulmasına ilişkin davanın, niteliği gereği olarak taşkınlık olması ihtimali veya mevcut taşkınlığın devam ettiği sürece açılabilmekte ancak zarar gerçekleştiğinde bu dava açılmadığından zamanaşımı da bu davalar açısından söz konusu olmamaktadır³⁹⁵.

Eski hale getirme davası ise, aynı nitelikte bir dava olduğundan, mülkiyet hakkının kullanılmasında taşkınlık bulunulduğu sürece açılabilir ve zaman aşımına uğramaz.³⁹⁶

Kirlenmenin önlenmesi, sınırlandırılması ve mücadelesi için idare tarafından yapılmış olan masraflar, kamu alacağı olarak düzenlenmiş olduğundan (ÇK m.3/g), 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkındaki Kanun'un 102. maddesinde yer alan "amme alacağı" vadesinin rastladığı takvim yılını takip eden takvim yılı başından itibaren 5 yıl tahsil edilmezse zamanaşımına uğrar hükmü burada da geçerli olacaktır.³⁹⁷

Borçlar Kanunu'nun 60. maddesinin ikinci fıkrasına (6098 sayılı TBK m.70/1) göre tazminat davası, ceza kanunlarının daha uzun bir zamanaşımı süresi öngördüğü, suç teşkil eden bir fiilden doğuyorsa, tazminat davasına da ceza zamanaşımı süresi uygulanacağını belirttiğinden dolayı çevre kirlenmesi aynı zamanda ceza kanunlarına göre daha uzun bir ceza dava

³⁹⁴ KAYIR, a.g.e., s.158; GÖKSEL, a.g.e., s.131

³⁹⁵ GÖKSEL, a.g.e., s.131; KAYIR, a.g.e., s.158; PETEK, a.g.m., s.214 vd.

³⁹⁶ KAYIR, a.g.e., s.131

³⁹⁷ GÖKSEL, a.g.e., s.131; KAYIR, a.g.e., s.158

zamanaşımına tabi bir suç teşkil ediyorsa tazminat davası da ceza zamanaşımına tabi olur.

SONUÇ

Çevre hukuku son çeyrek yüzyıldır hem ulusal düzeyde hem de uluslararası alanda sürekli gelişmekte olan karma ve disiplinlerarası bir hukuk dalıdır. Uluslararası alanda çeşitli iki taraflı, bölgesel ve çok taraflı anlaşmalar, protokoller imzalanırken ve çevre ile ilgili bir çok teşkilat kurulurken ulusal düzeyde de devletler artık çevreyi düzenleyen özel kanunlar çıkartmaktadırlar.

Türkiye'de de Çevre Kanunu yürürlüğe girinceye kadar çevre kirlenmelerinden doğan zararların tazmini Borçlar Kanunu ve Türk Medeni Kanunu'ndaki ilgili hükümler ile sağlanmaktaydı. Çevre Kanunu hükümleriyle birlikte bu tür zararların tazmini, artık Çevre Kanunu'na dayanılarak giderilmeye çalışılmış olmasına rağmen evrensel sorumluluk hukuku temeli, henüz tam olarak yargı içtihatlarında oturmuş değildir. Bunun sebebi insanların bu çevre hukuku kurallarının uygulanmasına yabancı olmalarından kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de çevre kavramının anayasal düzenlemelere doğrudan yansması 1982 Anayasası'nın kabulüyle mümkün olmuştur. Yasal düzeydeki ilk düzenleme 2872 sayılı Çevre Kanunu'dur. Bu Kanun günümüze kadar birçok değişiklikler geçirmiş olup; araştırma alanımız bakımından en önemli değişiklikler, 1988 tarihli 3416 sayılı Kanun ve 2006 yılında 5491 sayılı Kanun ile yapılan değişikliklerdir.

Çevre Hukuku kurallarının, kamu hukuku niteliğinin ağır basmasına karşın etkili bir sorumluluk düzenlemesi karşısında, ihmal edilmemesi

gereken bir özel hukuk boyutu olduğu da söylenebilir.

Çıkarılan Çevre Kanunu ile iki tür hukuki sorumluluk getirilmiş olup: birincisi kirletenin kamu kurum ve kuruluşlarına karşı sorumluluğudur. Bu tür sorumlulukta (ÇK m.3/g) kirleten kirlenmenin önlenmesi için her türlü tedbiri aldığı ispatlamakla sorumluluktan kurtulabilmektedir. Çevre Kanunu'nun 3. maddesinin (g) bendinde düzenlenen, kirletenin kamu kurum ve kuruluşlarına karşı olan sorumluluğu, özen yükümlülüğünün ihlaline dayanmakta olup kurtuluş kanıtı getirme imkanı tanınan bu sorumluluk olması nedeniyle basit olağan sebep sorumluluğu olarak nitelendirilebilir.

İkinci sorumluluk türü ise, Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde düzenlenmiş olup; kusur şartı aranmadan kirletenin sorumlu olduğu bir kusursuz sorumluluk halidir. Çevre Kanunu'nun 28. maddesi gereğince kirletenlerin, kişilere verdiği zararlardan dolayı sorumluluğu, kamu kurum ve kuruluşlarına karşı olan sorumluluğundan daha ağır bir şekilde düzenlenmiş olup burada kurtuluş kanıtı getirme olanağı da tanınmamaktadır. Kirletenin sorumluluğunun, tek bir esasa dayandırabilmenin mümkün olmaması nedeniyle kirletenin sorumluluğunun dayandığı esasın karma bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Buradaki kirlilik; üstün çıkar uğruna diğer bir çıkarın feda edilmesinden, gerekli özenin gösterilmemesinden, tehlikeden veya diğer herhangi bir sebepten kaynaklanması mümkün olmaktadır. Bu şekilde bir yaklaşım, içinde bulunduğumuz dönem itibariyle önemli ve önemsiz kirlenmeleri kapsayacağı gibi, gelecekte ortaya çıkabilecek tehlikeli veya tehlikesiz kirlenmeleri de kapsayabilecektir. Bu yaklaşım, Çevre Kanunu'nun yaklaşımının genel nitelikli bir kanun olmasından kaynaklanmaktadır.

Aslında, toplum için tehlike teşkil eden nükleer enerji tesisleri gibi işletmelerin özel kanunlarla düzenlenerek, sorumluluğu esasına bağlanması ve zorunlu sigorta yükümlülüklerinin öngörülmesi gerektiği de gözden uzak tutulmaması gereken bir esastır.

Çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğunda sorumluluğu doğuran olay çevrenin kirlenmesi olup sorumluluğun sujesi kirletendir. Hukuki sorumluluğun şartları ise, kirletmenin hukuka aykırı olması, kirlenme sebebiyle maddi veya manevi zararın doğması ve hukuka aykırı fiil ile zarar arasında uygun illiyet bağının bulunmasıdır.

Çevre Kanunu'nda düzenlenen sorumluluk ile diğer bazı kusursuz sorumlulukların aynı olayda ortaya çıkması mümkün olup bu durumda çevrenin kirlenmesinde ilişkin olarak getirilen hükümler diğer genel kanunlarda getirilen sorumlulukları bertaraf edici nitelikte değildir. Somut olayda zarar gören hangi sorumluluk türünü kendi lehine hükümler getirdiğini düşünüyorsa elbette ona göre dava açabilecektir. Çevre kirletenin hukuki sorumluluğu ağırlaştırılmış objektif bir sorumluluk olup diğer hukuksal sorumluluk türlerine göre daha avantajlıdır.

Çevre kirlenmesinden kaynaklanan zararlar, mal varlığına veya kişiliğe de yönelik zararlar olabilmektedir. Ekolojik zararlar ise, kirletenin kişilere karşı olan hukuki sorumluluğunun kapsamı dışında kalan zararlardır. Cismani zararlar ile çalışmamaktan doğan veya destekten yoksun kalanların zararlarının varlığı halinde; çalışma yeteneğindeki kayıp veya eksilme nedeniyle kar yoksunluğu, ölüm hallerinde ise; defin, tedavi ile ilgili yapılan tüm masraflar Çevre Kanunu'nda özel düzenleme olmaması nedeniyle

sorumluluk hukukunun genel esaslarına göre belirlenir. Çevre kirlenmesinin neden olduğu ruhsal sıkıntılar dolayısıyla uğranılan manevi zararların da, çevre hakkının bir kişilik hakkı olarak kabulü neticesi olarak kişiliği koruyan Türk Medeni Kanunu'nun 24. maddesi ve Borçlar Kanunu'nun 49. maddesi; beden tamlığının ihlali veya ölüm halinde Borçlar Kanunu'nun 47. maddesine dayanarak ve kusur şartı aranılmaksızın karşılanması istenebilecektir.

Çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu bakımından bulunması gereken bir diğer unsur ise uygun illiyet bağıdır. Kirlenmeye katkısı olan faaliyetleri yapanların, kirlenmeye ne oranda etkide bulduklarının tespit edilemediği ortak ve yarışan illiyet hallerinde, işletme veya tesisi işletenler yani zararın doğmasına etkide bulunanların hepsinin müteselsilen sorumlu tutulmaları gerekir. Zararlı sonucu doğuran fiiller arasında tam bir birliğin mevcut olduğu seçimlik illiyette hallerinde ise, zarar verenler arasında müteselsil sorumluluğun tam teselsül şeklinde ortaya çıktığı kabul edilmelidir.

Çevre zararlarından dolayı hukuki sorumlulukta, hem çevre kirliliği ile çevre zararının ortaya çıkması, hem de kirletenin davranışı ile çevre kirliliği arasında illiyet bağının kesilmesi söz konusu olabilmekte ve bu illiyet bağı, mücbir sebep, zarar görenin ağır kusuru, üçüncü kişinin ağır kusuru ile kesilebilmektedir.

Çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğunun doğabilmesi için ayrıca çevrenin kirlenmesine ve kirletenin bulunmasına da bağlı bulunmaktadır.

Çevre Kanunu, zararın gerçekleşmesi halinde tazminat öngörmekte olup tazminat alacaklıları, zarar gören gerçek ve tüzel kişi herkes olabilmektedir.

Çevre Kanunu dışında genel hükümlere dayanan istem hakları, Türk Medeni Kanunu'nun 730 ve 737. maddeleri ve Borçlar Kanunu 'nun 41, 55, 56, 58. gibi maddelerinden kaynaklanabilmektedir. Özellikle, taşınmaz malikinin hukuki sorumluluğu (TMK m.730) ve bina ve yapı eseri maliklerinin hukuki sorumluluğu (BK m.58) kusura dayanmayan ve kurtuluş kanıtı getirme imkanı tanımayan sorumluluk olmaları nedeniyle, kirletenin sorumluluğuna ilişkin Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin birinci bendiyle birlikte uygulama alanı bulabilmektedir. Bu hükümler arasında sorumlulukların yarışması ilkesi kabul edilmektedir. İstem sahibi, bu hükümlerden birini tercih ederse, hakimin o hükmü uygulaması gerekir. Ancak, davacı sorumlulukların yarıştığı bu gibi durumlarda, hangi hükme dayandığını açık ve kesin olarak göstermediği hallerde, hakimin, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 76. maddesi (6100 sayılı HMK m.31) gereğince, kendiliğinden kanunları uygulamakla yükümlü olması nedeniyle, davacının kendisi yönünden en elverişli hükme dayandığını ayrıca dikkate alması gerekir.

Kurtuluş kanıtı getirme olanağı tanınmayan bu iki sorumluluğun (TMK m.730, BK m.58), kirletenin hukuki sorumluluğuna ilişkin Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin birinci bendiyle karşılaştırıldığında, bir takım benzerliklerin yanı sıra, bazı farklılıklar da taşıdığı görülür. En önemli fark olarak, kirleten kavramının, taşınmaz maliki ve bina ve yapı eseri maliki kavramlarından daha geniş olarak anlaşılmasında görülür. Her taşınmaz veya bina ve yapı eseri maliki kirleten olabilmesine karşılık; kirletenin malik olması gibi bir koşul gerekmez. Bunun yanında, Türk Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu'ndaki düzenlemelerde, önleme, durdurma, eski halin iadesi, tehlikeyi giderme

yükümlülüğü gibi bir takım özel hükümlere yer verilmesine karşılık, Çevre Kanunu 'nda (idari makamlara başvuruyu düzenleyen 30. madde bir tarafa bırakılırsa) bu şekilde bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle, somut olaya göre, zarar gören bu hükümler arasında bir karşılaştırma yaparak, en lehine gördüğü hükme dayanabilir.

Görevli ve yetkili mahkeme konusunda Çevre Kanunu'nda özel bir düzenleme yapılmaması nedeniyle bu konuda genel hükümler geçerlidir. Zamanaşımı konusunda 26/04/2006 tarihinde 5491 sayılı Kanun ile Çevre Kanunu'nun 28.maddesine eklenen fıkra ile haksız fiillerde zamanaşımını düzenleyen Borçlar Kanunu'nun 60. madde hükmüne paralel olarak fakat süreyi uzatarak, *“Çevreye verilen zararların tazminine ilişkin talepler zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten itibaren beş yıl sonra zaman aşımına uğrar.”* şeklinde özel bir düzenleme yapılmıştır.

Kanaatimizce Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin getirdiği ağırlaştırılmış objektif sorumluluk ile çevre sorunları henüz çözülmezlik sınırına varmamış olan ülkemizin ekolojik dengesinin korunmasında oldukça etkili bir araç olacaktır. Bu noktada ağır tazminat yüklerinin kalkınma çabalarını olumsuz yönde etkilememesi, mahkemelerin Borçlar Kanunu'nun 43. maddesi uygulamalarında gösterecekleri dikkat ve özenle sağlanabilecektir.

KAYNAKLAR

- ACABEY, M. Besir :“Hayvanların Çevreye Verdikleri Zararlardan Doğan Sorumluluk”, Prof. Dr. İrfan Baştuğ Armağanı, Ankara 2001, s.83-105
- AKILLIOĞLU, Tekin :İnsan Hakları -I- Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, Ankara 1995
- AKINCI, Müslüm :Oluşum ve Yapılanma Surecinde Türk Çevre Hukuku, Kocaeli 1996
- AKINTÜRK, Turgut :Borçlar Hukuku, 8.Bası, İstanbul 2001
- AKİPEK, Şebnem :“Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu”, MBD Ekim Manisa 1994, Y.13, S.51, s.4-22
- AKMAN, Sermet
- /BURCUOĞLU, Haluk
- /ALTOP, Atilla :Tekinay Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 7. Bası, İstanbul 1993
- AKÜNAL, Teoman :Haksız Fiilden Doğan Zararlarda Denkleştirme Sorunu, İstanbul 1977
- AKSOY, Selma :Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de Çevre Hukuku, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999
- ALANGOYA, Yavuz
- /YILDIRIM, Kamil
- /DEREN-YILDIRIM,Nevhis :Medeni Usul Hukuku Esasları, 6.Bası, İstanbul 2006

- ALTUN, Muhsin :Özel Çevre Koruma Bölgelerinin Çevre Hukukundaki Yeri, Prof.Dr. Şükrü POSTACIOĞLU'na Armağan, İzmir 1997
- ARMAĞAN, Servet :“İslam Çevre Hukukunun Esasları”, Prof. Dr. Hayri Domaniç'e Armağan, İstanbul 1995, s.261-275(İslam Çevre Hukuku)
- ARMAĞAN, Servet :Çevre Korunması Ve Toplum Veya Devlet Hayatı, SÜHFD, Prof. Dr. Süleyman ARSLAN'a Armağan, C.6, S.1-2, Konya 1998(Çevre Korunması)
- ARMAĞAN, Servet :Çevre Kirliliğinin Sosyal Sebepleri Ve Bazı Müşahadeler, İÜHFD, Reha PORAY'a Armağan, İstanbul 1995, s.38-47(Çevre Kirliliği)
- ARSLAN, Veysel :Su Kirliliği, Çevre Ve Sanayi Semineri, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 25 Mayıs 2005, Bursa 2005, s.59-62
- ATAMER, Yeşim M. :Haksız Fiillerden Doğan Sorumluluğun Sınırlandırılması, İstanbul 1996
- ATEŞ, Mustafa :Çevre Kanununa Göre Çevre Kirlenmesinden Doğan Hukuki Sorumluluk, ABD, S.1995/2, Y.52, s.68-80
- AYBAY, Aydın :Borçlar Hukuku Dersleri, Genel Bölüm, İstanbul 1991
- AYDINALP, Cumhuri :Çevre Kirliliğinin Nedenleri Ve Etkileri, Çevre ve İnsan Dergisi, Aralık 1997, S.37, s.37-41

- AYDOĞDU, Murat :Sivil Amaçlı Nükleer Santral İşletenin Ve Nükleer Madde Taşıyanın Hukuki Sorumluluğu, Ankara 2009
- BADUR, Emel :”Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu, Çevre Hukuku Sempozyumu, Çeşme 10-11 Nisan 2006, Ankara 2006, s.105-116
- CANGI, A.Arif :Çevre Politikaları ve Politikanın Ürettiği Hukuk, Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi, Yaşam çevre Teknoloji Bildiriler Kitabı, TMMOB Çevre Mühendisleri Odası Yayınları, İzmir 2007
- ÇAKMAK, Lütfi :Su Kirliliği, Çevre Ve Sanayi Semineri, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 09 Mayıs 2002, İzmir 2002, s.51-59
- ÇELİKTAŞ, Demet :2918 Sayılı Karayolları Trafik Kanunda İşletenin Hukuki Sorumluluğu, İzmir 1987
- ÇEPEL, Necmettin :Doğa Çevre Ekoloji ve İnsanlığın Ekolojik Sorunları, İstanbul 1992
- ÇÖRTOĞLU, Sahir :Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Sorumlulukla Taşınmaz Mülkiyetinin Aşkın Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun Karşılaştırılması, Yargıtay Dergisi, C.12, Ocak- Nisan 1986, C.12, S.1-2, s.77-84 (Sorumlulukların Karşılaştırılması)

- ÇÖRTOĞLU, Sahir :Çevre Kanununa Göre Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunun Şartları, (Yayınlanmamış Profesörlük Tezi), Ankara 1995(Çevreyi Kirletenin Sorumluluğu)
- ÇÖRTOĞLU, Sahir :Komşuluk Hukukunda Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasının Çevreye Etki ve Sonuçları (MK.661), Doktora Tezi, Ankara 1982(Komşuluk Hukuku)
- DEUTSCH, Erwin :Sorumluluk Hukukunun Temel İlkeleri, (Çev:Şeref ERTAŞ,)Prof. Dr. Muhittin ALAM Armağanı DEÜHFD, İzmir 1983, s.245-257
- ERCAN, İsmail :Medeni Usul Hukuku, 3. Bası, İstanbul 2006
- EREN, Fikret :Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 12.Bası, İstanbul 2010
- ERİŞGİN, Nuri :Çevre Kirletenin Hukuksal Sorumluluğunda İlliyet Bağı, Ankara 2005
- ERTAŞ, Şeref :Çevre Hukuku, DEÜHF Döner Sermaye yayınları No:78, İzmir 1997(Çevre Hukuku)
- ERTAŞ, Şeref :“Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu”(Canlılar Ve Çevre Sempozyumu Tebliğleri EÜFF Botanik Anabilim Dalı yayını İzmir 1989, s.197-213(Çevreyi Kirleten)

- GEMALMAZ, M. Semih :“Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı ve Türk Düzenlemesi”, İÜHFM 1986-1987, S.1-4, Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer’e Armağan, İstanbul 1987, s.233-278
- GERAY, Cevat :Çevre İçin Eğitim (Yay. Haz. Ruşen KELEŞ, İnsan Çevre Toplum, 2.Bası, Ankara 1997, s.323-342
- GÖKCAN, H. Tahsin :Yeni Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı ve 1982 Anayasasında Çevre Hükümünün Niteliği, ABD, 1992, C.3, s.388-403(Çevre Hakkı)
- GÖKCAN, H. Tahsin :Haksız Fiil Hukuku Ve Maddi-Manevi Tazminat Davaları, Ankara 2008(Haksız Fiil hukuku)
- GÖKSEL, Neslihan :Çevre Kanununa Göre Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu, Ankara 2004
- GÖKYAYLA, K. Emre :2872 Sayılı Çevre Kanuna göre “Kirletenin Hukuki Sorumluluğu”; Prof. Dr. Selahattin Sulhi TEKİNAY’a Armağan, C. 11, S. 1-3, İstanbul, 1999, s.281-309
- GÖZÜBÜYÜK, A. Pulat :Mücbir Sebepler, Beklenmeyen Haller, Ankara 1977
- GÜNEŞ, Yusuf :Çevre Hukuku, 1.Bası, İstanbul 2004
- GÜNEYSU, Gülin :Nükleer Reaktörlerin Yol Açtığı Zararlardan Doğan Hukuki Sorumluluk AÜHFD, 1898-1990, S.1-4, Ankara 1991, s.207-223

- GÜRAN, Sait :Çevre Kanununun Uygulanması, 23-24 Eylül 1999 da Düzenlenen Toplantıda Sunulan Tebliğler ve Yapılan Tartışmalar Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, Ankara 1999
- GÜRPINAR, Ergun :Çevre Sorunları, İstanbul 1992
- GÜRSELLER, Güneş :Dikkat Dünya Tektir, Ankara 1992
- HATEMİ, Hüseyin :Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, İstanbul 1994
- HELVACI, İlhan :Çevre Kirlenmesinden Doğan Zararlardan Hukuki Sorumluluk, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989
- KABOĞLU, İbrahim :Çevre Hakkı, İstanbul 1996
- KAPLAN, Ayşegül :Çevre Sorunları Ve Ekonomi, AÜSBFD, Prof. Dr. Muammer AKSOY'a Armağan, C.XLVI, No:1-2 Ocak Haziran Ankara 1991
- KARAHASAN, M. Reşit :Sorumluluk Hukuku Kusura Dayanan Sözleşme Dışı Sorumluluk,Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk, 6.Bası, İstanbul 2003 (Sorumluluk Hukuku)
- KARAHASAN, M. Reşit :Tazminat Hukuku, Manevi Tazminat Öğreti Yargıtay Kararları, İstanbul 2001(Tazminat Hukuku)

- KAŞIKÇI, Osman :Çevre Hukukunun Türk Hukuk Tarihindeki Görünümü Prof. Dr. Halil CİN'e Selçuk Üniversitesinde 10. Hizmet Yılı Armağanı, Konya 1995, s.235-252
- KATOĞLU, Turgut :”Çevre Ve Ceza Hukuku, Yeni Türk Ceza Kanunu Ve Çevreye Karşı Suçlar, Çevre Hukuku Sempozyumu, Çeşme 10-11 Nisan 2006, Ankara 2006
- KAYIR, Yıldray :2872 Sayılı Çevre Kanununa Göre Kirletenin Hukuki Sorumluluğu, İzmir 2000
- KELEŞ, Ruşen /HAMAMCI, Can :Çevrebilim, Ankara 1993
- KELEŞ, Ruşen :“Kent ve Çevre Haklarının Korunması Üzerine Gözlemler”, Prof. Dr. Yılmaz GÜNAL'a Armağan, AÜSBFD, C. 49, S.3-4, Ankara 1994, (Kent Ve Çevre Hakları)
- KELEŞ, Ruşen :İnsan, Çevre, Toplum,(Yay. Haz. Ruşen KELEŞ 2.Bası, Ankara 1997, s.9- 17(İnsan Çevre Toplum)
- KELEŞ, Ruşen /ERTAN, Birol :Çevre Hukukuna Giriş, 1.Bası, Ankara 2002
- KILIÇOĞLU, Ahmet :Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 2.Bası, Ankara 2002

- KILIÇOĞLU, Mustafa :Tazminat Esasları Ve Hesap Yöntemleri, Ankara 1998
- KIRCA, Çiğdem :Manevi Tazminatın Fonksiyonu ve Niteliği, YD, C.25, Temmuz 1999, s.242-270
- KIŞLALIOĞLU, Mine
- /BERKES, Fikret :Çevre ve Ekoloji, 5.Bası, Ankara 1995
- KOÇ, Nevzat :Bina Ve Yapı Eseri Maliklerinin Hukuki Sorumluluğu, Ankara 1990
- KONURALP, Haluk :Yargıtay Kararlarında Çevre Sorunları- Usul Hükümleri Açısından Bir İnceleme- Mahkeme Kararlarında Çevre Sorunları, T.Ç.S.V. Yayını, Ankara 1986
- KORKUSUZ, Refik :Hukumumuzda Tehlike Sorumluluğu Uygulaması Ve Yeni Borçlar Kanunu Tasarısındaki Düzenlenmesi, Sorumluluk Ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 28-29 Mayıs 2009, Ankara 2009, s.149-208
- KÖKÇAM, Zeynel :İklim Değişikliği Sözleşmesi/Hava Kirliliği, Çevre Ve Sanayi Semineri, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 25 Mayıs 2005, Bursa 2005, s.63-69

- KUNTALP, Erden :“Medeni Hukuk Açısından Çevre Kanununa Bakış” Çevre Kanununun Uygulanması, TÇSV Yayını, Ankara 1999
- KURU, Baki
- /ARSLAN, Ramazan
- /YILMAZ, Ejder :Medeni Usul Hukuku, 19. Bası, Ankara 2008
- KUZU, Burhan :Sağlıklı Ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı, İstanbul 1997(Çevreye Bir Kamu Hukuku Yaklaşımı)
- MALİYE BAKANLIĞI,
Milli Emlak Genel
Müdürlüğü :Çevre Ve Kıyılar, Ankara 1998
- NECİPOĞLU, Zeki :Hava Kirliliği, Çevre Ve Sanayi Semineri, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 09 Mayıs 2002, İzmir 2002, s.51-59
- NOMER, Haluk N. :Haksız Fiil Sorumluluğunda Maddi Tazminatın Belirlenmesi, İstanbul 1996
- OĞUZMAN, M.Kemal
- /ÖZ, Turgut :Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 8. Bası, İstanbul 2010
- OKTAY, Şafak :Ekolojik Kentleşme Ve Çevre Koruma, Ankara 2005

- ÖĞÜTÇÜ, Muhlis :Çevre Kolluk İşlemleri (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2000
- ÖZDEK, E. Yasemin :İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı, Ankara 1993
- PEKCANITEZ, Hakan
/ATALAY, Oğuz
/ÖZEKES, Muhammet :Medeni Usul Hukuku Temel Bilgiler, 4.Bası, Ankara 2010
- PETEK, Hasan :Sportif Faaliyetlerden Kaynaklanan Çevre Kirliliği Sebebiyle Çevre Kanununa Göre Sorumluluk, DEÜHFD, C.7, S.2, İzmir 2005, s.165-226
- REİSOĞLU, Safa :Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 18.Bası, İstanbul 2006
- SANALAN, Teoman :Hava Kirliliği, Çevre Kanunu Değişiklikleri Ve Sanayiye Etkileri Semineri, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 08 Kasım 2006, İstanbul 2006, s.52-65
- SEZGİNER, Nurten :Radyoaktif Maddelerin Çevre Kirliliği Üzerinde Etkileri ve Rolü, İstanbul 1989
- SİRMEN, Lale :Taşınmaz Mülkiyetin Kullanılmasında Çevre Etkileri Yaratın Müdahalelerden Dolayı Malikin Sorumluluğu, AÜHFD, C. XV, S.1-4, Ankara 1988, s.281-306(Taşınmaz Mülkiyeti)

- SİRMEN, Lale :Çevre Kanununa Göre Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Sorumluluk, ABD, S.1, Şubat 1990, s.22-30(Çevre Kanuna Göre)
- ŞEN, Ersan :Çevre Ceza Hukuku, İstanbul 1994
- ŞENOL, Şenol :“Çevre Korunması Yönünden Medeni Kanun Hükümleri İle Özellikle Çevre Kanunu Hükümlerinin Karşılaştırılması, Özellikle Medeni Kanunun 656. maddesinin Çevre Kanunu Karsısındaki Durumu (Mesuliyet Hükümlerinin Karşılaştırılması)”, TİD, Y.61, S.384, Eylül 1989
- TANDOĞAN, Haluk :Tehlike Sorumluluğu Kavramı ve Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Düzenlenmesi Sorunu, Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler 2.Sempozyumu, İstanbul 1981 (Tehlike Sorumluluğu)
- TANDOĞAN Haluk :Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, 1.Bası, Ankara 1981 (Kusura Dayanmayan)
- TANDOĞAN, Haluk :Medeni Hukuk Açısından Çevre Kanunu, Çevre Kanunu'nun Uygulanması, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara 1987(Medeni Hukuku Açısından)

- TANDOĞAN, Haluk :2872 Sayılı Kanuna Göre Çevre Kirletilmesinden Doğan Sorumluluk, YD. C.12, S.1-2, Ankara 1986, s.31-56 (2872 Sayılı Çevre Kanunu)
- TEZCAN, Durmuş :Çevre Suçları ile İlgili Bazı Değerlendirmeler, Prof. Dr. Şükrü ostacioğlu'na Armağan, DEÜHF Döner Sermaye Yayınları No: 81, İzmir 1997, s. 349-378
- TİFTİK, Mustafa :Tehlike Sorumluluğunun Ayırıcı Özellikleri Ve Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Genel Kural İle Düzenlenmesi Sorunu, 2.Bası, Erzurum 1997
- TOKUÇOğLU, M. Bülent :Çevre Hakkı ve Çevre Koruma Sorunu, İz.BD, S.4, İzmir 1990, s.61-65(Çevre Hakkı)
- TOKUÇOğLU, M. Bülent :Çevre Hakkı ve Çevre Hukuku Açısından Kirletenin Sorumluluğu, İz.BD, Y.54, S.3, İzmir 1989, s.46-50(Kirletenin Sorumluluğu)
- TOROSLU, Nevzat :Doğal Çevrenin Kirletilmesi Ve Ceza Hukuku, Akif ERGİNAY'a 65. Yaş Armağanı, Ankara 1981, s.149-190
- TUNÇ, Hasan
- /GÜVEN, Yusuf :Çevre Hakkı Ve 1982 Anayasası, AÜHFD, C.1, S.1, 1997, s.103-127
- TURGUT, Nükhet :Çevre Hukuku, Ankara 2001(Çevre Hukuku)

- TURGUT, Nükhet :Kirlenen Öder İlkesi ve Çevre Hukuku, AÜHFD, Y.1995, C.44, S.1-4, Ankara 1995(Kirlenen Öder)
- TURGUT, Nükhet :”Çevre Hukukunun Temel Kavram ve İlkeleri, Çevre Hukuku Sempozyumu, Çeşme 10-11 Nisan 2006, Ankara 2006, s.15-35(Temel Kavram Ve İlkeler)
- TURGUT, Nükhet :Çevre Ve Yurttaşlar, Ankara 1993(Çevre Ve Yurttaşlar)
- TÜRK DİL KURUMU :Türkçe Sözlük, 10. Bası, Ankara 2005
- TÜRKMAN, Ayşen :Yaşanabilir Bir Çevre İçin, İzmir Ticaret Odası Yayını, No:45, İzmir 1998 Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını :Türkiye'nin Çevre Sorunları, Ankara 1986
- ULUSAN, İlhan :Çevre Kirlenmesinden Doğan Sorumlulukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi, YD, C. 12, S. 1-2, Ankara 1986, 57-76(Çevre Kirlenmesi)
- ULUSU, Yavuz :Doğal Çevre Ve Hukuki Sorunlar, Canlılar ve Çevre, EÜFF Botanik Anabilim Dalı İzmir-1989
- URAL, Engin :Türkiye'de Çevre Hukuku ve Uygulaması, Bursa Barosu Dergisi, Y.13, S.35, Bursa 1989, s.13-22
- ÜÇİŞİK, Güzin :Tehlike Sorumluluğunun Genel Kural İle Düzenlenmesi, Sorumluluk Ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 28-29 Mayıs 2009, Ankara 2009, s.127-143

- YAŞAMIŞ, F. Demir :Türk Çevre Hukuku Temel İlkelerine Genel Bir Bakış, Av. Dr.Faruk EREM Armağanı, TBB Yayını, No:8, Ankara 1999, s.879-906
- YAVUZ, Cevdet :“Türk Hukukunda Çevre Kirlenlerin Hukuki Sorumlulukları”,MHAD, C.5, S.1-3, Ocak- Aralık 1990, s.35-46
- YILMAZ, Hamdi :Tehlike Sorumluluğu Ve Sorumlulukların Çatışması, YD, C.21, S.3, Temmuz 1995
- YONGALIK, Aynur :Çevre Sorumluluk Sigortası, Ankara 1998
- YURT, Bülent :Çevre Kanununa Göre Çevreyi Kirlenenin Hukuki Sorumluluğu, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987

ÖZET

Çevreyi kirletenin sorumluluğunun cezai, hukuki ve diğer yönlerinin de olması ve çevre alanının da çok geniş ve birbiriyle bağlantılı olması nedeniyle çalışmamızın konusu olan “Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu” incelenirken konu ile ilgili temel kavramlar ve hukuki sorumluluğa ilişkin genel hükümler kısaca belirtilerek konu bir bütünlük içinde incelenmeye çalışılacaktır.

Çevrenin kirlenmesi sebebiyle zarar gören gerçek ve tüzel kişi herkesin, Çevre Kanunu ve genel hükümler çerçevesinde tazminat ve diğer istem hakları ortaya konulacaktır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, inceleme konusu ile ilgili temel kavramlar ortaya konulduktan sonra "çevre kirliliği" ise, belli başlı çevre değerleri olan; hava, su, toprak bakımından ve özel önem taşıyan gürültü ve radyoaktif kirlilikler açısından incelenmektedir. Daha sonra çevre ve hukuk ilişkisi, hukuki sorumluluğunun tarihçesi ve çevre hukuku kurallarının nitelikleri üzerinde durulacaktır.

İkinci bölümde, çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğuna ilişkin hükümler belirtilecek ve sorumluluk konusunda genel bir bilgi verilecektir. Daha sonra çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğunun niteliği ve sorumluluğun şartları üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır. En son olarak da sorumluluğu azaltan ve ortadan kaldıran nedenler üzerinde bir değerlendirme yapılacaktır.

Üçüncü bölümde ise, sorumluluğun usul hukuku açısından

değerlendirilmesi yapıldıktan sonra bu bağlamda Çevre Kanunu'ndan doğan tazminat davası ve genel hükümlere dayanan istem hakları ayrı ayrı incelendikten sonra görevli ve yetkili mahkeme ile ispat yükü ve zaman aşımı konusunda bilgiler verildikten sonra çalışma sonuçlanacaktır.

ABSTRACT

As there are penal, legal and other aspects to the liability of the environmental polluters and environmental subjects are very wide and in connection to each other, while the subject of our study “The Legal Liabilities of Environmental Polluters” is being studied, basic notions concerning the subject and general provisions concerning legal liabilities will be explained briefly and the subject will be studied in coherence.

In accordance with Environmental Law and general provision, rights for compensation and other claims of natural and legal entity who suffered from environmental pollution will be put forward.

The study consists of three parts.

In part one, after the basic concepts concerning the study subject are explained, “environmental pollution” will be evaluated in terms of main environmental values like air, water and earth and specially important values like noise and radioactive pollution. After that, environment-law relation, history of legal liabilities and environmental law regulations will be emphasized.

In the second part, the provisions concerning the legal liabilities of the environmental polluter will be emphasized and general information about liabilities will be given. Later, consistency of the legal liabilities of the environmental polluter and terms of liabilities will be emphasized in detail. Lastly, an evaluation concerning the reasons decreasing and abolishing liabilities will be conducted.

In the third part, after an evaluation of the liabilities in terms of procedural law is made, in this regard action for damages and claim rights due to general provisions arising from Environmental Law are inspected separately and burden of proof and statute of limitations are explained among with the authorized court, the study will be complete.